HAZIRLAYAN: YİĞİT BENER

İÇİMİZDEKİ ERMENİ

(1915-2015)

MURATHAN MUNGAN
HÜSNÜ ARKAN
KARİN KARAKAŞLI
SELİM İLERİ
MİNE SÖĞÜT
ENİS BATUR
VİVET KANETTİ
FERİT EDGÜ
ECE TEMELKURAN
SELİM TEMO
BEŞİR AYVAZOĞLU
BİRSEN FERAHLI
AKİF KURTULUŞ
SEMA KAYGUSUZ
AHMET TELLİ
NEMİKA TUĞCU
ŞEYHMUS DİKEN
ADALET AĞAOĞLU
MURAT UYURKULAK
AYŞE SARISAYIN
ADNAN BİNYAZAR
BEJAN MATUR
FERİDUN ANDAÇ
AŞUMAN SUSAM
AHMET TULGAR
OYA BAYDAR
MURAT YALÇIN
ŞEBNEM İŞİGÜZEL
HAKAN GÜNDAY
MÜGE İPLİKÇİ
BEHÇET ÇELİK
GÜLAYŞE KOÇAK
MURAT GÜLSOY
IRMAK ZİLELİ
YİĞİT BENER

SELÇUK

can
derleme

İÇİMİZDEKİ ERMENİ

(1915-2015)

I. basım: Nisan 2015, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 3000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Emre Taylan

Düzelti: Aylin Samancı, Ebru Aydın Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek, M. Atahan Sıralar

Kapak görseli: Selçuk Demirel

Kapak uygulama: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2 Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Arı Matbaası

Davutpaşa Cad. Eminta; Kâzım Dinçol San. Sit. No: 81/39, Topkapı, İstanbul Sertifika No: 26699

ISBN 978-975-07-2537-1

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

içimizdeki ermeni

(1915-2015**)**

Hazırlayan Yiğit Bener

DERLEME

Hrant Dink'in anısına

İçindekiler

Ermenilerle Tanışıklık (Aşinalıklar) Adalet Ağaoğlu 113

Önsöz

Ermeni yurttaşlarımızın yüz binlercesinin ölümüne ve sağ kalanların ezici çoğunluğunun da atalarının yüzyıllardır yaşadıkları yurtlarından sürülmesine neden olan “1915 Olayları”nın üzerinden tam yüz yıl geçti.

"Ermeni meselesi” nicedir her yılın nisan ayında gündeme gelerek hummalı tartışmalara yol açıyor. Gelgelelim bu tartışmalar genellikle siyasi temelde ve milliyetçi bir söylem içinde gelişiyor, esas olarak da 24 Nisan 1915'te İstanbul'daki Ermeni aydınlarının tutuklanmasıyla başlayan sürecin “tehcir" olarak mı yoksa “soykırım” olarak mı nitelendirileceği sorununa kilitleniyor. Sonuçta işin insani ve toplumsal boyutu ne yazık ki hep gölgede kalıyor.

Daha da ötesi, *dünkü* sorunu *bugün* tartışırken son derece hoyrat ve rencide edici bir dil kullanılması, hatta o dönemki tutumları haklı çıkarmaya çalışırken düpedüz nefret söylemine başvurulması, bu vesileyle şoven-milliyetçi ilkelliklerin kışkırtılması, yüz yıl önce yaşananları aşmamızı sağlamak şöyle dursun, 1915'te öldürülen ya da bu topraklardan sürülenlerin torunları ile kalanların torunları arasında uygar bir diyalogu olanaksız kılarak *geleceğe* taşınacak yeni düşmanlıklar bile üretiyor.

Oysa ortak tarihlerinin bu kırılma noktasına kadar Anadolu'nun tüm halkları yüzlerce yıl yan yana ya da iç içe ama mutlaka etkileşim içinde, bazen birbirlerine sırt çevirseler de çoğu kez sırt sırta vererek yaşadılar.

Yüz yıl gibi uzun bir süre önce yaşananların bugün hâlâ milliyetçi ve çatışmacı bir perspektiften ele alınması, bütünüyle insanlık dışı bir çılgınlık olan Birinci Dünya Savaşı'nın, yani tüm gezegende yirmi milyon insanı yok eden, ülkeleri yakıp yıkan, tüm halkları perişan eden, savaşa katılan ülkelerden hiçbirinin "haklı taraf' olmadığı, yani savunulacak hiçbir yönü olmayan bir emperyalist talan ve milliyetçi katliam savaşının yıkıcı etkilerini bugünlere kadar taşımakta, o dönem insanları cepheye sürmek için üretilen şoven nefretle yeni kuşaklan da zehirlemektedir.

Mesele artık yüz yıl öncesinde kalmış bir "büyük felaketi" değerlendirmekten ve "1915"in hangi siyasi ya da hukuki terimlerle niteleneceği sorunu olmaktan çıkmış, bugünkü değerlerimizin ne olduğunun sorgulanmasına ve yarınımızı nasıl inşa edeceğimizi tayin etme sorununa dönüşmüştür.

Aynı yurdu paylaşan halkların ortak tarihinin bu şekilde kesintiye uğraması, hiçbir toplumun kolay kolay altından kalkamayacağı derinlikte bir sarsıntıdır. "1915"e giden sürecin ve "1915"in insanların yüreklerinde açtığı yaraları ve kuşaktan kuşağa işlemeye devam eden acılan görmezden gelerek; bunu dile getirenlerin sesine kulağımızı tıkayarak; bu felaketin uzun zamana yayılan toplumsal sonuçlarını unutarak, unutturarak, geçiştirerek; işlenen suçlann üstünü örterek, hafifseyerek, hele mazeret üretip savunarak ya da kurbanları suçlayarak; başka bir deyişle soruna milliyetçi ideolojinin gözlüklerinden bakarak bu sarsıntıyı atlatmak olanaksızdır.

Bu sarsıntıdan yüz yıl sonra hâlâ hukuki/siyasi “niteleme” eksenli ağız dalaşlarında takılıp kalmış olmamız, bu topraklarda geçmişte yaşamış ve hâlâ yaşamakta olan tüm halkların belleklerine -farklı biçimlerde de olsa- adeta dağlanmış olan bu korkunç sarsıntıyı atlatmakta ve yaralan sarmakta ne derece başansız olduğumuzun kanıtı değil midir?

"1915”te yaşananlarla ve işlenen tüm suçlarla layıkıyla yüzleşmek şöyle dursun, biz özünde hâlâ cesetler üzerinde tepiniyoruz; çünkü aradan yüz yıl geçtiği halde o süreçte ölen insanlarımızın sembolik bir mezarları dahi yok.

“ 1915”i nasıl nitelersek niteleyelim, uygar bir toplum olabilmenin ilk koşullarından biri ölülerini gömmek değil midir? Neden ve nasıl öldükleri meselesinin ötesinde ve etnik kökenlerinden ya da dinlerinden bağımsız olarak, 1915’te ölen yurt-taşlanmıza karşı bu asgari insani görevi bile yerine getirememiş olmanın haklı bir mazereti olabilir mi? Hele aynı tarihte savaş gemileriyle ülkeyi işgale gelip Çanakkale’de ölen dönemin "düşman askerleri”ne dahi anıtmezar dikmişken ve orada her yıl resmî törenler düzenlenirken...

" 1915 ”in üzerinden koca bir yüzyıl geçtiğine göre, artık öncelikle Türk ya da Ermeni değil, önce *insan* olduğumuzu hatırlamanın, özellikle de dilimizi nefret söyleminden ve milliyetçiliğin o öfkeli heyecanlarından arındırmanın zamanı gelmedi mi?

Zaten yüz yıl önce yaşananlara ortak bir insani açıdan bakmayı başarabildiğimiz gün, "niteleme” meselesinin ve milliyetçi temelli karşılıklı suçlamaların ne kadar anlamsız olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Çünkü ölen ya da yurtlarından sürülen insanlar için ya da beşeri mirasının, tarihî/kültürel/maddi zenginliğinin önemli bir bölümünü bir anda yitiren bir ülkede yaşamaya devam edenler açısından, başka bir deyişle siyasi/ideolojik gözlükleri atıp “1915”e insani ve toplumsal sonuçlan açısından baktığımızda, "tehcir” ve “soykınm” arasında özünde hiçbir fark yoktur.

Sonuçta gerekçesi ve nitelemesi ne olursa olsun, "1915”te yalnızca insanlar yaşamlarını yitirmediler, yalnızca bu topraklarda yaşayan insanlarımızın önemli bir kısmını, onların bu ülkeye kattıklannı, taşıyıcısı olduklan tarihî

ve kültürel mirası, bu toprakların özgün tarihine anlam katan ve birbirinden beslenen kültürel çeşitliliğin zenginliğini yitirmedik... Bunlarla birlikte, aynı yurdu paylaşan kadim halklann kader birliğinden oluşan ortak benliğimizi, belleğimizi, daha da önemlisi, aslında insanlığımızın bir parçasını yitirdik.

Can Yayınlan'nın bu ülkenin önde gelen edebiyatçılannı, burnumuzun dibinde ya da uzaklarda, belleklerimizde, düşlerimizde ya da düşlemlerimizde, ola ki karabasanlanmızda ama bir şekilde hâlâ "içimizde" yaşamaya devam eden Ermenileri konu alan metinlerini bir anı kitapta, yani ortak bir tanıklıkta buluşturmayı hedefleyen *İçimizdeki Ermeni (1915-2015)* başlıklı bu kitap projesinin çıkış noktasında, meselenin işte bu insani boyutu var. "İnsana dair" olanı dile getirmek, görünür kılmak, hissettirmek, düşündürtmek, belleğe işlemek açısından en güçlü kozlara sahip uğraşlardan birinin edebiyat olduğu bilinci var.

Amacımız "1915"in yüzüncü yılında tartışmanın odağına "insan"ı oturtmaya, sakatlanmış belleğimizi sağaltmaya, yitirdiğimiz "ortak kader" duygusuna yeniden kavuşma çabasına mütevazı bir katkı sunmak...

Bu kitabı işte bu nedenle, söz konusu insani yaklaşımı ve ortak belleğimizi simgeleyen, belirli bir kökene sahip olmanın ötesinde, her şeyden önce insan, dahası aynı yeri yurdu paylaşan insanlar olduğumuzu bize hatırlatan ve olasılıkla tam da bu nedenle öldürülen Hrant Dink'in anısına ithaf ediyoruz.

Bu projeyi hazırlarken, katkılarını rica ettiğimiz yazar dostlarımız arasında dünya görüşü ya da siyasi tercih ayırımı gözetmedik ve onlardan "1915"in nasıl nitelenmesi gerektiğine dair siyasi bir değerlendirme kaleme almalarını talep etmedik: Siyasi tutum beyan edip etmemek her yazarın kendi takdiridir. Ortak bir metne imza atmalarını da istemedik; çünkü her biri ayrı kültürel/düşünsel birikime, bakış açısına sahip olan ve bunu ifade etmek için kendi dilini, üslubunu geliştirmiş yazarları tek bir ortak metnin indirgeyici sınırlarına hapsederek özgün katkıların çeşitliliğinden ve zenginliğinden kendimizi mahrum etmek gibi bir düşüncemiz asla olmadı.

Dahası, bu projede yer almayı kabul eden değerli yazarlar, katkılarının somut içeriğini tamamen kendileri belirledi: Dileyen "içimizdeki"

Ermeni’yi konu alan şiirler, öyküler, anlatılar, anılar kaleme aldı, kimisi yakın zamanda yayımlanan romanından bir bölüm sundu, arzu eden de “1915”le ilgili görüşlerini açıkladı.

Dolayısıyla bu projede metinleri yer alan yazarlar, “1915” konusunda dar anlamda ortak bir siyasi beyanda bulunmuş ya da belirli bir nitelemede ittifak etmiş değiller. Öte yandan, ülkenin farklı kuşaklardan yazarlarının, "içimizdeki” Ermeni’den söz eden metinlerini “1915”in yüzüncü yılında ortak bir kitapta buluşturmalarının güncel güç kavgalarının ötesine taşan siyasi bir anlamı olduğu açıktır.

Bu projeye katkıda bulunan edebiyatçılar olarak bizler, 1915 ’te siyasi bir kararla bu topraklardan sürülen ve yok edilen Ermeni yurttaşlarımızın anısına hep birlikte sahip çıkıyoruz. Ermenilerin *dün* bu ortak yurdumuzda var olduklarına, *bugün* hâlâ içimizde var olmaya devam ettiklerine ve bu ülkenin geleceğinde *yann* da var olmaya devam edeceklerine, yani bu ülkenin hem harcında hem geleceğinde Ermenilerin varlığına hep birlikte ama kendi özgün yaklaşımımızla tanıklık ediyoruz. Bu kitaba katkıda bulunan yazarların kişisel birikimlerinin de bir parçası olduğunu belirttiğimiz Ermeni varlığı ve kültürünün izlerinin toplumsal bellekten silinmesine asla razı olmadığımızı dillendiriyoruz.

Böylece niteleme meselesinin çok ötesinde, yani ister "soykırım” ya da “tehcir”, ister “etnik temizlik” ya da “insanlık suçu”, “katliam” ya da “mukatele”, nasıl nitelendirilirse nitelendirilsin, esas olarak “1915”in özüne ve doğurduğu tüm sonuçlara temelden itirazımızı ilan ediyoruz.

Bugün “1915”in hâlâ nefret söylemiyle tartışılması, yüzyıllar boyu aynı ülkeyi paylaşan kadim halklar araşma saplanmış zehirli bir hançerdir. “1915”in yüzüncü yılında artık bu hançeri çıkarmanın, ortak bir insani vicdanda buluşmanın zamanı gelmiş, geçmektedir.

Kendi adıma söylemem gerekirse, böyle bir çaba içinde yer almayı tüm insanlığa; bu topraklarda yaşanan tüm savaşlarda ve her türden milliyetçi cinnet sonucunda yitirdiğimiz her milletten, kökenden, yaştan, cinsiyetten, ırktan, dilden, dinden, düşünceden insanımıza; 1915’te yitirdiğimiz Ermeni yurttaşlarımızın anısına ve onların dünyanın dört bir tarafına yayılmış torunlarına, Ermeni kardeşlerimize; 1915’te talimatlara karşı gelerek

Ermeni yurttaşlarını tehcir etmeyi reddeden Kütahya mutasarrıfı şair Faik Ali Ozansoy gibi Osmanh idarecilerine; Ermeni komşularını katliamdan korumaya çalışan sıradan yurttaşlarımıza; bu meseleyle yüz yıl sonra hâlâ siyasi temelde pompalanan nefret, hedef gösterme, kışkırtma ve pervasız yalanlara dayalı propagandalar temelinde yüzleşmeyi hak etmeyen bu ülkenin tüm insanlarına; 1915'te öldürülen ya da yurtlarını terk etmek zorunda bırakılan meslektaşlarımız Krikor Zohrab, Rupen Zartaryan, Zabel Yesayan, Dikran Gamsaragan, Yervant Odyan ve niceleri gibi bu ülkenin Ermeni yazarlarına; İttihatçı dostlarının Ermeni politikalarını *"emsalsiz zulüm ve cinayet"* olarak niteleyen ve Cavit Bey'e yazdığı mektupta, *"Ben kendi hayatımla bu fena ve çirkin şeyi ödeyebilsem öderdim. Fakat benim hayatım nedir ki?"* diyebilen meslektaşımız Halide Edib'e ve daha 1908'de, *"Hıristiyan vatandaşlarımız ile kardeşlik akdetmek bizi onlara esir etmek değil, bu esareti tertip eden hilelerden kurtarmak demektir,"* diyerek kardeşliği savunan bir diğer meslektaşımız Ahmed Mithat Efendi'ye; bizleri onurlandırarak çağrımızı kabul eden ve bu projemize katkı sunan tüm yazar dostlarıma ve 1915'in yaralannı sarmak için elinden geleni yaparken İstanbul'un göbeğinde güpegündüz vurularak öldürülen "1915'in son kurbanı" sevgili Hrant Dink' in anısına, ailesine ve dostlarına borç bilirim.

Can Yayınları adına, Proje Koordinatörü Yiğit Bener

HRANT İÇİN Murathan Mungan

Hrant Dink'in öldürülmesinin sekizinci yılı nedeniyle 19 Ocak 2015'te yapılan anmadaki konuşma metni:

Merhaba arkadaşlar, Hrant Dink'in değerli ailesi ve dostları, hakikat ve adaleti kıymet bilenler, hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Sekiz yıldır her 19 Ocak'ta olduğu gibi, bugün gene burada Hrant Dink için toplanmış bulunuyoruz. Ölümünden sonra milyonlarca kalbin evladı olan Hrant Dink için... 2007 yılında onun öldürülmesinin hemen ardından yazdığım "Cinayetin Arkasındaki En Büyük Örgüt" başlıklı yazım şöyle başlıyor:

"Söylenecek sözün çokluğu bazen insanı dilsiz bırakır. Tıkanır, kalırsınız. Haklılığın suskunluğu, diğer suskunluklara benzemez; düğümü zor çözülür.

(...) Tek başına zaten yeterince trajik ve yaralayıcı olan bu ölüm, aynı zamanda yakın tarihi ürperterek çağrıştırdıkları, hafızadan geri çağırdıklarıyla da kavurucuydu. Her yeni ölüm, diğer ölümleri de ilk gün acısıyla diriltir. Kaç kitap yazarsanız yazın, bazen böyle dilsiz kalırsınız.”

Bugün sözlerimi, o gün kaldığım yerden sürdüreceğim: Dilsizliğin her çeşidinin yaşandığı bu ülkede ölenler, öldürülenler, katledilenler biz onlardan sonra birkaç kelime daha fazla söyleyebilelim, diye öldüler. Dilimizdeki kilitler çözülsün diye, dilsizi olduğumuz hakikatler içimizi daha fazla kavurup yakmasın diye... Onca zaman, bunca kayıp, bunca ölümle hem tarih içinde kilitli kalmış hem zaman içinde yol almış o fazladan birkaç kelimeyi bugün en azından onlara, onların hatırasına borçluyuz. Baskıcı iktidarlar korkunun bulaşıcı olduğunu bilir, bu yüzden toplumun korkularını sürekli diri tutmaya çalışırlar; onların bilmediği cesaretin de bulaşıcı olduğudur. Bu yüzden hayatın ve dünyanın gözlerinin içine bakarak cesaretle konuşmalıyız. O kelimelerin bizden başka sahibi yok! Bunu hiç unutmamalıyız.

Hrant Dink’in öldürülmesinin ardından sekiz koca yıl geçti. O yıl doğan çocuklar dillendi; okuma yazmayı söktü. Oysa Hrant Dink’in ölüsü, gerçek hikâyesi aydınlatılmamış bir cinayetin kurbanı olarak hâlâ bu kaldırımda yatıyor. Dünyayı kaybıyla ıssızlaştıranlar, hatıraları ve emanetleriyle çoğaltırlar... Ve emanetin başını bekleyen bizler, sekiz yıldır burada toplanıp adalet ve hakikat arayışımızı dillendiriyor, Hrant'ın ölüsünü unutkanlığın zalim ellerine teslim etmeyeceğimizi haykırıyoruz. Ayrıca Hrant Dink cinayetini, kendi siyasi projeleri için araçsallaştırmaya çalışanların emellerine terk etmeyeceğimizi de belirtmek istiyoruz. Bu sekiz yıl boyunca adalet yerinde sayarken pek çok şey söylendi, yazılıp çizildi. Bugüne, bana varıncaya dek sözler seyrelip azaldı belki ama acılar azalıp sey-relmiyor. Yerini bulmamış bir adaletin sancısı yüreklerde zonklamasını sürdürüyor; vicdanları sızlatmayı, aklımızı acıtmayı sürdürüyor. Dahası, o günden bu yana adlarını tek tek sayamayacağım her yeni kurban ve her yeni ölümle birlikte, Hrant Dink bir kez daha burada, bu kaldırımda vurulup öldürülüyor. Yerini bulmamış adalet, katillerini ve kurbanlarını çoğaltır. Gene öyle oluyor. Çünkü tetiği çeken parmaklar değişse de cinayetin arkasındaki en büyük örgüt aynı. Adı “faili meçhul" ama kendisi “faili belli” onca cinayetin işlendiği bu ülkenin değişmeyen kara gerçeği, bizi her

seferinde aynı sözleri tekrara mahkûm ediyor. iktidarlar ve koltuk sahiplerinin maskeleri değişse de hiç değişmeden süren merkezi despot devlet geleneğinin elleri her seferinde gene aynı karanlık oyunu tezgâhlıyor. 1938'te Dersim Kıyımı'nı, 1978'te Maraş Katliamı'nı yapanlar, 1955'te 6-7 Eylül Olaylan'nı başlatanlar, 1993' te Madımak Oteli'ne sığınan canlan yakanlar, 2011'de Ro-boskî'yi bombalayan kişiler ve zihniyetler aynı. Beş yüzü aşkın haftadır Galatasaray'da diz çürüten Cumartesi An-neleri'nin bağırlarını yakanlar da aynı. Adında "adalet" sözcüğünü taşıyan bir partinin on iki yıldır iktidarda olduğu bir ülkede yıllardır adalet bekliyoruz. Gelmiyor!

Arkadaşlar, bu ülkede insanlar yalnızca dostlarının değil, düşmanlarının da kendilerine benzemesini isterler. Kendisine benzesin ki, kiminle mücadele ettiğini, neyle savaştığını tanıyıp bilsin isterler. Birbirlerine benzeyenler birbirlerinin silahlanın, yaralannı, oyunlarını ve nefretlerini tanırlar. Sevginin sahtesi olur ama nefretin olmaz. Oysa Hrant Dink onlara benzemiyordu. Çünkü onların bilmediği bir Türkçeyle konuşuyordu, onların bilmediği bir Ermeniceyle konuşuyordu. O, tüm halkların eşitliğine ve kardeşliğine inanmış biri olarak banşın diliyle konuşuyordu. Laf olsun diye edilmiş temenni türünden bir banşın değil, sahici, hakiki, kalıcı ve sürekli kılınmasını istediği bir banşın diliyle... Kan kamaştıran savaş sözcükleri yoktu onun sözlüğünde, kin tazelemek için değil, hafıza tazelemek için söz alıyordu; insanlan hınç bilemeye, ödeşmeye, intikam almaya değil, geçmişiyle, şimdisiyle ve kendiyle yüzleşmeye çağınyordu. Türkleri ve Ermeni-leri "ebedî düşman" rolüne kapatıp kindarlığa kilitleyen tüm politikalara karşı çıkıyordu. Ötekileştirmenin dışlayıcı, düşmanlaştıncı, şeytanlaştıncı dilinden çok uzak bir dille konuşuyordu. Onların hiçbir zaman bilmediği; bilmek, öğrenmek istemediği yabana bir dildi bu. Bu nedenle Hrant Dink Ermeniliğiyle "öteki", diliyle "yabana"ydı onlara. Hrant'la birlikte öldürülmek istenen işte bu dildi. Bir türlü hazmedemedikleri bu barış dili, dünyayı kardeşliğe çağıran bu insancıl dil... Bugün belki de her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğumuz bir dil.

Arkadaşlar, katillerin her infazla birlikte tabancalarına çentik attıkları İkinci Meşrutiyet öncesinden bugüne örgütlü, tasarlanarak işlenen gazeteci cinayetlerinin uzun listesinde Hrant Dink, siyasal bir cinayete kurban giden Altmış ikinci kişiymiş. Ülkemizin hemen her güne siyasal bir cinayetin, bir

katliamın, bir toplu kıyımın düştüğü “Resmî Tarih Ajandası”nda, kaderi 19 Ocak 2007’ye düşen, sözünün bedelini, vicdanının maliyetini canıyla ödeyen altmış ikinci kişi...

Bu yüzden aradan geçen sekiz yıl boyunca yetişen yeni kuşaklar ve sislenen hafızalar için belki de Hrant Dink’i yeniden anlatmak, yeniden hatırlatmak gerekiyor: O, sadece Ermeni halkının bir sözcüsü değil, tüm Türkiye’nin sesiydi. Ezilen, dışlanan, sömürülen tüm kesimlerin sesi. Bugün aramızda olsaydı, Gezi Parkı Dire-nişi’nde bizlerle saf tutacak, tarih boyunca yetmiş altı kez kıyıma uğramış, Ortadoğu’nun en kimsesiz, en sahipsiz halkı olan fîzidîlerin yanında yer alacaktı. Hrant Dink yaşamı boyunca kendine ve değerlerine sadık kalmış biri olarak uzlaşmacı ama ödünsüz tutumuyla bu ülkede pek çok şeyi değiştirdi. Hatta ölümü bile çok şey öğretti bize. Hiçbir çevrenin, hiçbir iktidar odağının hoşuna gitmeye, gözüne girmeye çalışmadan, doğru bildiklerini söyleyip inandıklarını savundu. Onun ve benzerlerinin verdiği mücadele, onların ölümleriyle birlikte kesintiye uğrayacak bir mücadele değildir. Burada ve meydanlarda toplanan kalabalıklar da zaten bunu gösteriyor.

Bu coğrafyanın halkları düzayak yapılmış çözümlemeler, üstünkörü saptamalarla ışıklandınlamayacak kadar karmaşık, çok katmanlı bir geçmişten, tarihin labirentinde kaybolmuş pek çok hikâyenin içinden geçip geliyor. Bu nedenle Hrant Dink de Ermeni Sorunu’nun çözümü için yeni bir dil ve her iki tarafın da ezberlerinin dışına çıkan yeni bir yaklaşım gerektiğini düşünüyordu. Bu topraklarda yaşayan insanların bu konuyu her yönüyle konuşarak, birbirlerini tanıyarak, birbirlerinin hikâyelerini dinleyerek, birbirlerinin acılarını anlayarak, birbirlerine değerek, dokunarak zamanla bu sorunu barışçıl bir çözüme kavuş-turabileceğine inanıyordu. Her iki topluluğun da hatıraları ve hafızaları arasında bir diyalog kurulması gerektiğine inanıyordu. Böylelikle resmî hafızaların yerini artık sivil hafızaların alacağını ümit ediyordu. Ermeni Sorunu’nu, emperyal güçlerin uluslararası masalarda Türkiye’ye karşı elinde tuttuğu bir koz olmaktan çıkaracak olan şeyin, halkların kendi arasında geliştireceği bu diyalog zemini olacağına inanıyordu. Bu yüzden Hrant Dink’in bu konuyla ilgili rüyalarından biri, iki halkın birbiriyle kaynaşmasını sağlayacak Ermenistan-Türkiye sınır kapısının açılmasıy-dı. Dostlar, arkadaşlar ölülerimizin sadece hatıralarına değil, rüyalarına da sahip çıkmamız gerekir. İşte bugün o

kapının açılması, pek çok şeyin kapısının da açılması demek olacaktır. O kapının açılması, yüz yıldır Ar arat Dağı'nın doruğuna çöken sisin dağılması olacaktır. O kapının açılması 2015 yılına çok yakışacaktır.

Dostlar, arkadaşlar çoğunuzun bildiği gibi bu topraklarda her inkârın ardında yakın ya da uzak tarihli toplu mezarlar yatar. Hrant Dink'in öldürülüşünün sekizinci yılı, gene bildiğiniz gibi aynı zamanda 1915 Ermeni Soy-kınmı'nın yüzüncü yılıdır. Ermeni Soykınmı'nın reddi, inkârı Türkiye'nin yüzyıllık yalnızlığıdır. Tarihte, hafızada, akılda, vicdanda ve dünyadaki yalnızlığıdır. Türkiye'nin bu yüzyıllık yalnızlığı artık son bulmalıdır. Bu ülke geçmişin hayaletlerinden korkmayarak tarihiyle yüzleşmeli, geçmişte yaşananlara ilişkin sorumluluklarını üstlenmeli ve bu karanlık mirasın kahredici ağırlığından kurtulmalıdır. Bunu, dünyanın azarlayan bakışları ya da başkalarının onaylan için değil, kendisi için istemelidir. Geçmişten günümüze işlenen bunca cinayetin seyircisi bir toplum olmaktan kurtulmanın bir yolu da budur. Çünkü biliyoruz ki, mücadele edilmesi gereken halklar, uluslar değil, zihniyetlerdir. Uzun bir süredir bu ülkede sistemli olarak ve giderek tırmanan bir biçimde toplumsal kutuplaşmalar yaratılıyor, düşmanlıklar körükleniyor, bizzat devleti yönetenler şiddet amigoluğu yapıyor. Oluşturulan bu alacakaranlık kuşağını andıran siyasal iklimle, Türkiye adeta adım adım Enver Paşa'larla, Talat Paşalarla gecikmiş randevusuna sürükleniyor. "Edirne'den Ardahan'a bölünmez," dedikleri vatan, Susurluk'tan Roboskî'ye parça parça edildi, ediliyor.

İşte bu yüzden biz Hrant için, adalet için sekiz yıldır haykıranlar artık demokrasinin karikatürünü değil, kendisini istiyoruz. Acilen demokrasi ve koşulsuz ifade özgürlüğü istiyoruz. Kapalı kapılar ardında tezgâhlanan karanlık oyunların göstermelik demokrasisini değil, günışığı demokrasisi istiyoruz. Laiklikten ödün vermemiş bir demokrasi istiyoruz. Kimsenin kimsenin kanına, canına susamadığı bir toplumda, kurban almadan ve kurban vermeden yaşamak istiyoruz. Hemen her gün bir kadın cinayetinin işlenmediği, transların, eşcinsellerin öldürülmediği, çocukların devlet kurşunlanyla katledilmediği bir ülkede yaşamak istiyoruz. Etnik, kültürel, dinsel, cinsel her çeşit ayrımcılığın ortadan kalktığı, kimsenin, kimsenin yaşam biçimine, diline, dinine, mezhebine, inancına ya da inançsızlığına kanşmadığı, herkesin eşit haklara sahip yurttaşlar olduğu, demokratik

olgunluğa erişmiş bir toplumda barış, kardeşlik ve dayanışma içinde yaşamak istiyoruz. Ağaca, suya, parka, koruya, ormana, herkesin ve her canlının yaşam hakkına saygılı çok dilli, çok kültürlü, çok renkli insanlar olarak yaşamak istiyoruz. Vesayet biçimlerinin tümüne kayıtsız şartsız karşı çıkıyor, 12 Mart'lann, 12 Eylüllerin apoletleriyle ılımlı kindarlık, kravat takmış yobazlık arasında seçim yapmak istemiyoruz.

Bugün burada basın özgürlüğünü savunmak için, *“Je suis Charlie Hebdo!"* diyorsak, kimilerinden farklı olarak 1994'te İstanbul'da *Özgür Ülke* gazetesi bombalandığında sokaklara çıkmış olmanın gönül rahatlığıyla diyoruz.

Arkadaşlar, Hrant Dink'in ölümüyle bu ülke sadece kıymetli bir evladını kaybetmedi, aynı zamanda önemli bir gazetecisini de kaybetti. Gazetecilik mesleğinin çok büyük ölçüde haysiyet kaybına uğradığı böyle bir dönemde, onun ve onun gibi gazetecilerin yokluğu daha çok hissediliyor. Sırf bunun için bile, Hrant Dink'in dördüncü çocuğu olan *Agos* gazetesine, onun emanetine de sahip çıkmamız gerekiyor.

Dilerim, Hrant Dink ve benzerlerinin uğruna öldükleri doğrular, çok uzak olmayan bir gelecekte, gün ışığı görmüş bir demokraside, banş içinde bir arada yaşayan bir toplumda gündelik hayatın sözü bile edilmeye değmeyecek sıradan gerçekleri olur!

Gene dilerim, yakın bir gelecekte adalet yerini bulur, sonraki yıllarda burada toplanacak olanlar, hâlâ sonuçlanmamış bir hak ve adalet arayışı için değil, sadece Hrant'ı ve hatıralarım yâd etmek için bir araya gelirler.

Sözlerimi sonlandınrken, Dink ailesini muhabbetle kucaklar, hepinizi yeniden sevgi ve saygıyla selamlarım.

TALAT PAŞANIN SAVUNMASIDIR Hüsnü Arkan

Her şey yalan hâkim bey...

Gerçeği yalnızca ben biliyorum.

O yüzden gönül rahatlığıyla söylüyorum; her şey yalan...

Bu topraklarda yarım milyon, bir milyon, bir buçuk milyon Ermeni ölmedi.

Koşullar hicretlerini gerektirdi.

Herkes bilir ki, savaş ortamında bazı topluluklar hicret eder. Mallarını, ziynetlerini ve hatta çoluk çocuklarını terk edip başka ülkelere giderler.

Savaşın tabiatı budur.

Hatta denebilir ki, savaş ortamında olması gereken şey budur...

Koşullar malum...

Kışta kıyamette yollara dökülürseniz, hanginizin menzile varacağım kimse bilemez.

Bir kısmınız yollarda helak olur. Bir kısmınız kurda kuşa yem olur...

Tabü, eşkıyalar da var... Onlar da insan. Onlar da can alır...

Ben şahsen hayatımda hiç Ermeni öldürmedim... Eşkıya değilim, devlet erkânmdanım...

Ermeni’yi bırakın, insan da öldürmedim.

Evet, bazı emirler vermiş olabilirim...

Bahattin Şakir’i tanırım. Enver’i ve Cemal’i de tanırım.

Kendi hallerinde insanlardır. Kimseye bir zararları dokunduğunu görmedim...

Dolayısıyla onlar da emirler vermiştir. Ama askere, gidin, yüz bin Ermeni’yi öldürün dememişlerdir. Bir milyon Ermeni’yi öldürün hiç dememişlerdir...

Kendimden biliyorum. Ben demediysem onlar da dememiştir...

Kaldı ki, bir milyon Ermeni filan ölmemiştir.

Daha azdır...

* * *

Bu daha az olma olayı mühim...

Müddeiumumi, beni ve vekâletimi bir milyon, hatta bir buçuk milyon insanın ölümüyle suçluyor...

El insaf, bu kadar yoktur...

Olsa olsa iki yüz bin insan soyudur. Hadi bilemedin üç yüz bin...

Bir buçuk milyonla üç yüz bin arasında ciddi bir fark

var...

Ben yalnızca tehcir emri vermişim...

Tehcirin düzeni için de Teşkilat-ı Mahsusa görevlilerini memur etmişim...

Aralarında manyak var mı, katil var mı nereden bileyim?

Tamam, birtakım yanlışlarımız oldu.

Harbin başında birtakım başıbozuğu Kafkas Cep-hesi'ne yolladık...

Ama bir sor, neden yolladık...

Düzeni sağlamak için yolladık...

Çünkü düzen her şeyden daha önemlidir...

Bir savaşta düzen yoksa o savaşı kaybedersiniz... Merhamet ve adalet telkinlerine kulaklarınızı tıkamazsanız vatan denen şey elinizden uçar gider...

Ne yapaydım yani?

Yüce Osmanlı çökecekti de ben oturup bakacak mıydım?

Ben bir birey filan değilim...

Ben aidim...

Muktedire aidim ve hatta o muktedirin kendisiyim... Varlığımı sürdürmek için durup beklemeli miyim? Susmalı mıyım? Harekete geçmemeli miyim? Kurbanlık bir deve gibi yere mi çökmeliyim?

Söyleyin bana, ben ne yapmalıyım muhterem hâkim?

Bir o kadar gayrimüslim gadre uğramış.

Sayemde mi uğramışlar?

Hem sayılan kaç?

Bir milyon mu?

Değil...

En çok üç yüz bin...

* 1 *

Karşrma tanık olarak oturttuğunuz kişilerin ifadeleri benim için yok hükmündedir...

Ahmet Refik diye birini getirmişsiniz...

Eskişehir tehcirinde Kızılay gözlemcisiymiş... Tamklıklan tamamen düzmecedir... Siyasidir... Kendisi çıkar peşindedir...

Geleceğin milli tarihçileri onun konumunu daha iyi değerlendirecektir...

Biz Doğu’da bir yola çıktık hâkim bey...

Batı, bizi bu yolda yalnız bıraktı...

Bıraktı da ne oldu?

Bizim öldürme hakkımız doğdu...

Ama az öldürdük...

Bir milyon filan değil...

En çok üç yüz bin...

insandan bahsediyoruz tabii, siz de haklısınız... Hadi üç yüz elli bin diyelim...

Taş çatlasa beş yüz bin...

Bu beni katil yapmaya yeter mi hâkim bey?

TARİH, COĞRAFYA, İÇİMİZDEKİ VE DIŞIMIZDAKİ ERMENİLER Karin Karakaşlı

Okul sıralarında çoğu zaman sıkıcı geçen ve ders kitaplarına kenar süsü yaptığım derslerdi tarih ve coğrafya. Akınlar, seferler birbirinin içine girer, hangi bölgede ne yetiştirildiği aklımdan uçar giderdi. Tarih dersinde konu Birinci Dünya Savaşı'na geldiğinde ise sıkıntının yanma isyan duygusu eklenirdi. Rus ordularıyla işbirliği yapan Ermeni komiteleri ve güvenlik nedeniyle sürülen Erme-nilerden, hain Ermeni örgütlerinden ve daha bir sürü düşmanca şeyden bahsedilir, bütün bunlan bir de küçük bir Ermeni çocuk olarak okumanın dayanılmaz hafifliği sarardı ortalığı.

O gün bugün kaç kuşak geçti, biz halen resmî tezin diliyle yazılmış, inkâr politikasının taşlarını döşeyen ders kitaplarından kurtulamadık. "Kışkırtılmaya açık, ülkemizi bölmek isteyen, düşmanla işbirliği yapmış, dış güçlerin emrinde, bölücü, hain, iç mihrak" Ermeni imgesi zihinlere kazınırken, Ermeni halkının da emellerine ulaşmak için top-yekûn bir yalan uydurduğu anlatıldı. Dünyanın dört bir yanma dağılmış bir halde varlığını koruma ve sürdürme mücadelesi veren Ermenilerin, adeta toplu transa geçmiş gibi yalan bir tarihi, nasıl ve neden yarattığı tam bir muamma. Bu toprakların koca bir halkının Anadolu'dan kökünün kazındığı, sonraki nice

kuşağın hayatının başlaya-madiği, kalan ve bugün Türkiye Ermeni toplumu diye nitelenen on binlerce insanın da varlığı için mücadele vererek çabalı bir hayatla yaşadığı ise yadsınamaz bir gerçek. Boşluk en çok şey anlatandır ne de olsa.

(

“Delirmiş bir Ermeni”

Bu boşluğun sesini, kimliğimi var eden değerleri kendi seçtiğim atalarım olarak nitelendirdiğim Saroyan ve Gomidas’ta bulurum.

Bitlis’ten Amerika’ya göç etmiş Ermeni bir ailenin, Amerika’da doğan ilk çocuğu olan William Saroyan, “ne olmuş sahi” diye sorulacak o soruyu yanıtladı kendi hayatı ve edebiyatıyla. Hiçbir aidiyeti olmadığı ama doğmak zorunda kaldığı bu yaban topraklarda bir yandan Bitlis’i, kaybedilmiş vatanı aradı. Zerre kin gütmeden, anlamayı ve anlatmayı denedi. Uzun yıllar sonra kocaman cüssesiyle savrulduğu Anadolu yollarında, neden eski evini .satın alıp da oralara yerleşmediğini şöyle anlatacaktı *Bitlis* adlı oyununda:

Şehirde hiç Ermeni yok, ben burada sadece tuhaf bir yerli olurum. Otuz yıllık başarısının sonucunda yeteri kadar para kazanan Amerikalı Ermeni bir yazar, Bitlis’e gelerek ailesinin evlerini yeniden inşa ettirmeye karar veriyor. Büyükannesinin kardeşlerinin evini zengin Kürt işadamından alarak, daktilosuyla bu eve yerleşiyor. Tepelerde uzun yürüyüşlere çıkıyor ve artık orada yaşıyor. Delirmiş bir Ermeni...

Ailedeki deliliğe özel vurgu yapan Saroyan, bunu bizlere bir nevi kalıtsal miras olarak duyumsatır. Dayısı Vartan’ın deliliği ise çok can yakıcıdır: Bir yandan Fres-no’daydık, bir yandan hiçbir yerde. Ölüm içimizden birini yakalamadığı, biz de onu gömüp orada yattığını bilmediğimiz sürece nasıl herhangi bir yere ait olabilirdik ki? Aslmda bu, deliliğin, Merced Caddesi’ndeki Bloom Brothers’da terzi olarak çalışan dayım Vartan’da aldığı şekildi. Her akşam eve döndüğünde karısına ve annesine şu soruyu soruyormuş: Daha kimse ölmedi mi, bu korku dolu yalnızlığımıza, bu amaçsızca savrulmamıza, bu boşluğa ve köksüzlüğe son verecek biri?

Ayrı bir kolda, o deliliği, umudu ve yıkımı simgeleştiren bir diğer direk durur: Gomidas Vartabed. Rahip, besteci, koro şefi, şarkıcı ve etnomüzikolog olan Gomidas, Anadolu halklarının bütün müzik birikimini kayıtlara geçirdi. Kurduğu çoksesli korolarla, derlediği halk şarkılarıyla ve Ermeni kiliselerinde halen ayinlerde okunan “Badarak” isimli çoksesli yapıtıyla can ve ruh verdi.

24 Nisan 1915’te, tutuklanan Ermeni aydınlan arasında o da vardı. Trenle Çankın’ya gönderilen Gomidas, yakın arkadaşlan şair Mehmet Emin Yurdakul ve yazar Halide Edib’in de araya girmesiyle İstanbul’a geri gönderilerek ölüm sürgününden geri dönen çok az sayıdaki insandan biri oldu. Ancak tanık olduğu zulüm ve işkencelerle cehennemin ortasına düşen Gomidas, bir daha oradan çıkamadı. 1919’da nakledildiği Paris’teki Villejuif Akıl Hastanesi’nde 22 Ekim 1935’te son nefesini verdi. Gomidas, dönemin ruhuydu. Yollarda mezarsız can verenleri suskunluğuyla çığlık eyledi.

Acıların hiyerarşisi ve mütekabiliyeti

Devletler nezdinde elbette insan hikâyelerinin fazla bir ehemmiyeti yok. Varsa yoksa sloganlarla bezeli tezler ve hayatını kaybedenlerin indirgendiği istatistikî rakamlar. Yüzyılın simgesel gücünü iyi bilen Türkiye Devleti, 2015’te besbelli resmî inkâr politikasını daha incelikli rötuşlarla ortaya koymanın hazırlığında. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın, bu yıl Çanakkale Savaşı’nın yıldönümünü tam da Ermeni dünyasının soykırım kurbanlarım andığı 24 Nisan’da anmak üzere harekete geçmesi, acıların mütekabiliyeti gibi utanç verici bir yaklaşımın nişanesi.

Anadolu’dan dünyanın dört bir yanına dağılan kuşaklan ve onların çocuklannı ifade eden Diaspora’yı, Türkiye aleyhine çalışan bir lobi olarak sunma alışkanlığı ve şu meşhur “tarihin tarihçilere bırakılması” tezi de yaygın olarak başvurulan diğer sıra savma yöntemleri. Bilmem ki, bizler bu hayatta neler yaşadığımızı fala bakar gibi tarihçilere bakarak mı öğreniyoruz? Aile hikâyelerinin o kahredici, o vurucu gerçekleri tarihçilerin kurullarında değerlendirildikten sonra geçerli, soykırım da parlamentolarda kabul edildikten sonra hakiki mi olacak? Ne de olsa halen “asılsız Ermeni Soykırımı iddialanyla mücadele" gibi veciz bir tamlama var ve gerçek niyeti tercih edilen ifade kalıplarından daha iyi anlatan hiçbir şey de yok.

Benzer bir yaklaşımla devlet dili, üzerini örtmeyi tercih ettiği bütün cürümleri için yaptığı üzere “1915 Olay-lan”ndan, kıyım sorumluluğunu başkalarına havale etmek dışında bir işe yaramayan “egemen güçlerin oyunlan”ndan bahsediyor. Bir devletin kendi vatandaşı olan bir halkı Ruslann geldiği bölge dışında çoluk çocuk, kadın yaşlı demeksizin aç susuz Der-Zor Çölü’nün ölüm yollarına sürmesi ve çeteleri üzerine salıp yol boyu en vahşi biçimde katlettirmesi, “cephe gerisine çekmek" için zorunlu bir güvenlik tedbiri olarak anlatılıyor.

Dahası halen Dışişleri Bakanlığı siyaset planlama genel müdürü olarak görev yapan ve *Adil Hafızanın Işığında* başlıklı kitabıyla gündeme gelen Büyükelçi Altay Cengiz-er’in şahsında bu dilin kavramlar arasından raks eden ve acıların hiyerarşisini kuran yanıyla da tanışıyoruz.

Cengizer, 1915’i kıtal diye tanımlarken soykırıma uğramış bir Yahudi ile kıtale uğramış bir Ermeni arasında bir fark olmadığını; ancak jenositin siyasi bir kavram olduğunu, özür dilenebileceğim fakat bunun soykırım için olmayacağını ifade ediyor. Ortada özür dilenecek bir hakikat varken onun adlandırılış biçimi üzerinden siyasi hamleler yapmak benim açımdan acıklı bir çelişki. Hele de hiyerarşik acılar olmadığı ve özür dilenmesi gereken bir zulüm olduğu açıkça söylenirken... Hele de hiçbir kurban, bu “soykırım" mı “büyük felaket" mi “katliam” mı diyemeden canından olmuşken...

Sonra 1915’in soykırım olamayacağı iddiası çerçevesinde Cengizer öyle bir benzetme yapıyor ki, donakalıyorum: Ben Ermeni olsaydım, şimdiye kadar ne dediysem onu söylemeye devam ederdim. Çünkü yüzüncü yıl bir nevi penaltı. Biz penaltıya itiraz ediyoruz. Yüzüncü yılı kendi lehine verilmiş bir penaltı olarak görüyor ve bunu kullanmaya çalışacak. Burada en büyük sıkıntımız Ermeni anlatımının ahlaki üstünlük sağladığı inancının doğmuş olması - ki aslında böyle değil. Ermeniler bugün bunda ısrar ediyor; çünkü benim gördüğüm hedefleri; 2015’te Türkleri altından kalkamayacakları bir geçmişle baş başa bırakmak.

Böyle işte. Parça parça dünyaya dağılmış koca bir halk yüz senedir sabah akşam yemiyor içmiyor, ortak bir travmatik geçmiş tahayyül ediyor ve mezarı bile olmayan canlarının hatırasını “penaltı” niyetine kullanıyor.

Mücadele ettiğim işte bu devlet dili. Yıl 2015 olmuşken o kahredici yüz yıl, kendi hakkını istiyor. Bir sonraki yüz yılda aynı acılar yaşanmasın, yaşatılmasın diye...

Nereli? Buralı

Ermeni kelimesinin siyasiler açısından tüyler ürpertici bir diğer yanı da iç mihrak algısına ilişkin. Malum, özellikle seçim zamanlarında adayların kökenine ilişkin polemikler alır başım gider. Birinin soyunda Ermenilik olduğunu söylemek de halen çok etkili bir savaş taktiğidir. Bir bakanın ağzından "Ermeni dölü" lafının işitilebildiği bir ülkede, böylesi taktiklere elbette ki tevessül edilecektir.

Devlet dilinde "kardeş kavimler" listesi sıralanırken Türkler, Kürtler, Araplar, Lazlar, Çerkesler gibi Sünni Müslüman bir silsile takip edilir. Bugüne kadar o halklar arasında Türkiye'nin gayrimüslim azınlıkları olan ve her birinin bu topraklardaki geçmişi çok eski zamanlara dayanan Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler hiç yer almazken, es kaza isimlerini anmak gerektiğinde de hep "affedersiniz" kalıbına mahkûm oldular.

"Affedersiniz" bir ortamda uygunsuz bir söz, bir küfür sarf edildiğinde kullanılır. Muhataba, "Sen üzerine alınma ve kusuruma bakma," der gibidir. Peki ya bir etnik kimlik küfre dönüştüğünde ne olur? O zaman acaba kim kimi affeder?

2015'e sığan milatlar

Şam kendinden önce yürüyen 2015 yılı, birkaç miladın toplamı benim gözümde.

Türkiye açısından yakın tarihin önemli milatlarından biri, yine çok sistemli bir kötülük ve büyük bir acı üzerinden belirlendi. *Agos* Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink, 19 Ocak 2007 günü gazete binasının önünde vurulduğunda toplum, devlet denen aygıtın iktidarlarla değişmeyen, kendisine tehdit olarak tanımladığı her şeyi ve herkesi yok eden, yıkıcı gücünü bir kez daha gördü. Ancak devletin karanlık yüzünün hiç beklemediği bir şey daha oldu. Beş gün sonrasında, 23 Ocak'ta "Türklüğü tahkir ve tezyif' ettiği gerekçesiyle hedef gösterilen Hrant Dink,

kilometrelerce uzayan, yüz binlerin katıldığı bir cenaze töreniyle defnedildi ve bu tören, ortak verilmiş bir sözün ta kendisine dönüştü. Maalesef hep faili meçhuller, suikastlar, provokasyon ve katliamlarla belirlenmiş bir tarihle kuşatılmış olan toplum, bu cinayeti, devlet eliyle yürütülen bütün operasyonların ortak simgesine dönüştürdü. 19 Ocak'larda, Hrant Dink'in şahsında, yakın tarihin bütün acdannın birlikte anılabilmesi ve daha da önemlisi, bunları yaşatanlara karşı hep birlikte mücadele edilebilmesi, bu simgesel güçten kaynaklanıyor.

Bugün jandarmasından istihbaratına, emniyetinden yargısına, bürokrasiden basınına, her kesimin içinde yer aldığı cinayet, devlet içerisindeki bu paramiliter ve çok aktörlü yapıyı ortaya çıkaracak şekilde çözülmedikçe, geçmişe dair bir ödeşme beklemek mümkün değil. Keza 1915'le yüzleşmeden de bugünkü devlet katmanlarının açık edilmesi olası değil. Zira devlet bir süreklilik ve tutarlılık simgesidir.

Tam da bu noktada gazeteci Robert Fisk'in, Suriye'nin Der-Zor kentinde, soykırım kurbanlarını anmak için kurulan ve geçen eylül ayında El Nusra örgütü tarafından yıkılan kiliseyle ilgili yazısı geliyor aklıma. Yüzlerce soykırım kurbanının kemiklerinin ve 1841'e dek uzanan büyük bir arşivin de yok olduğu kilisenin rahibi Petrus Terzi-başıyan da 1915'te öldürülerek naaşı Fırat Nehri'ne atılmış.

Soykırım kurbanlarına adanmış bir kilisenin yüz yıl sonra yok edilmesi, bize sadece ölenlerle değil ortadan kaldırılan hayat ihtimalleriyle de soyun kırıldığına delalet eden bu korkunç döngü hakkında bir şeyler gösteriyor olmalı. Ben burada penaltılık bir durum göremiyorum. Çünkü soykırım üzerinden gol atılabileceği gibi bir çiğliğe gönül indirilmeyeceğine inanmak istiyorum. Aksi halde burada yaşamak da ölmek de zül. Kendi içine kaydettiğin anılar ülkesini alır gidersin ve o noktada artık vardığın yerin neresi olduğu da hiç fark etmez. O ki bir defa memleketini kaybetmişsin.

Yanan sorular, yakan sorular

Belki de en çok bundan istemezler soru sormamızı. Her soru hakikate bir çağrıdır. Ve doğru, can yakar. Buzun teni yakması gibi.

En can yakıcı sorulan elbette özü itibarıyla düzenin muhalifi olan edebiyat sorar. *Soruyorum Size Hanımlar ve Beyler* başlıklı bir kitap, aslında dil içi çeviriyle başka bir şey der: “Ey insanlık diyeceklerim var, duymaya hazır mısınız?”

Aras Yayıncılık’tan çıkan şair ve yazar Leon Zaven Surmelian’ın kendi hayat hikâyesinden yola çıkarak yazdığı otobiyografik roman, on yaşındaki Leon’un cennet çocukluğunun çalındığı döneme ışınlıyor bizi. Öncesi artık tahayyül bile edilemeyen bir masal dünyası. Trabzonlu Ermeni bir ailenin, eczacı Garabet ile Zıvart’ın çocuklan Yevkine, Onnig, Nvart ve Leon’la kurduklan vaha.

Küçük Leon, 1915’in insanlık dışı girdabında savru-lurken bu cennetini kaybeder. Annesi tarafından hayatta kalsın diye Amerikan misyoner okuluna bırakıldığı gün de çocukluğunu geride bırakır. Bir günde büyür.

Leon Surmelian, Trabzon’dan Gürcistan’a, Sovyet Rusya’dan Ermenistan’a ve İstanbul’dan ABD’ye uzanan ölüm kalım yolculuğuna çıkarken babasının gerektiğinde içmeleri için verdiği zehirle, açlıkla, kaçaklıkla kerelerce kıyısına geldiği ölümden inadına yeni bir hayat devşirmeyi başarır.

Ama çok bedelli bir yeni hayattır bu. O kadar ki yıllar sonra bir yılbaşı gecesiyle olgun yaşındaki Leon’u çocukluğunun labirentinde çaresiz bir kederle kaybolmuş, bize o can yakıcı sorulan sorarken buluruz: Soruyorum size; birlikte büyüdüğünüz çocuklar, acıyı ve neşeyi, açlığı ve sefaleti paylaştığınız dostlar, rüya çağınızda sizinle hayal kuranlar, hepsi gitmiş kaybolmuşsa, ne yapabilirsiniz yılbaşı gecesi özgür ve mutlu Amerika’da? (...) Affedin beni, hanımlar ve beyler... Bir içki daha içmeliyim.

Leon nice badireleri atlatıp da eski evine vardığında bir hayaletle karşılaşacaktır. O metruk evin tarifi, ölüm yolculuğuna çıkarılmışların imgeleriyle örtüşür: “Taş holde durup çevreme baktım. Bomboştu, bir kabrin duvarları kadar boş. Hepsi bu büyük hole açılan yemek odası kapısı, oturma odası kapısı, mutfak kapısı, misafir odası kapısı canlı gözleri oyulmuş göz çukurlan gibi, boş, sabit, sıska bakışlarla bakıyorlardı. Bütün odaların boş ve ölü olduğunu görebiliyordum."

Neden sonra artık boşaltılmış Ermeni evlerinden çıkan ganimetlerin yığıldığı kilisede kendi aile fotoğrafına rastlar Leon. Bu aynı zamanda kitabın kapağındaki fotoğraftır. “Kolalı, beyaz, devrik yakalı ve dalgalı kravatlı, elinde bir çember tutan küçük oğlan gerçekten ben miydim? Binlerce yıl önceki, yedi yaşındaki görüntüme bakarken buna inanmakta zorluk çektim...”

Biz de zorlanırız ve o çocuğu çok severiz çünkü o bütün yanan ve yakan sorularıyla hâlâ en çok annesini özlemektedir. Ve ona sarılmak gerekir.

Aklın ve hayatın sınırları

Bugün tarih ve coğrafya bizi yeniden sınıyor. Nice acılara tanık topraklarda yeni bir zamanda faldı bir kader aranıyor. Kürt halkının iradesi Suruç ile Kobane arasındaki sının aşarken, Cizre, Afrin, Kobane kantonlarından oluşan özerk Rojava yönetimi sadece yıllardır varlıkları ve en doğal haklan ihlal edilen, sistematik biçimde zulmedilen Kürt halkına değil, hassas dengeli bütün Ortadoğu’ya başka türlü bir gelecek ihtimali için ilham veriyor.

Vatandaşı olan bir halkı sistematik bir karar ve uygulamayla katleden, yaşadığı topraklardan süren; okullarını, kiliselerini yerle bir eden; mallarına mülklerine el koyan bir yönetimi ve bu insanlık ayıbına bir şekilde ortak olanları sırtlamak, cumhuriyet tarihi boyunca yinelenen katliamlara meşruiyet kazandırmaktan öte bir işe yaramadı. Şimdi bu bilinçle, hep birlikte bir hayat yaratılmaya çalışılıyor.

IŞİD’in akıllara ziyan işkence ve zulümlerle korku saçtığı, büyük devletlerin petrol için türlü oyunlara giriştiği, milyonlarca insanın yersiz yurtsuz kaldığı, binlerce-sinin içsavaşlarda can verdiği günlerde umutlu olmak ancak sözü ve eylemi devam ettirerek mümkün. Zaten durduğun anda aklını kaçırırsın. Çünkü sistematik kötülük hayatın anlamına kasteder. Seni boş bir çuval gibi bırakır. Şiddetin, iktidarın hedef gösteren dili, yasal düzenlemeleri, kadınlara, eşcinsel ve translara yönelik cinayetlerde haksız tahriki devreye sokabilen mahkeme kararlan ile meşru kılındığı ülkemizde de bilmek sorumluluğunu yerine getirmeyi dayatır. Kenara çekilemezsin. Küçük hayatını korumak için bile her gün dünyanı sil baştan kurman gerekir. Çünkü o dünyaya her gün yeniden ve yeniden kastedilir.

Suruç ile Kobane, Vakıflı ile Kesab, Arpaçay Nehri’ yle ayrılan, halen kapalı olan sınıra rağmen aynı topografyada devam eden Türkiye ve Ermenistan resmî tarihi de, o tarihe sığınmaya çalışan devlet aklının sınırlannı da zorluyor. Çünkü yalanlann istiap haddi doldu. Tanığı ve öznesi olduğumuz tek gerçek budur.

“Edebiyat, yaşam ve ölümün smırlanmn artık acıları tutamadığı, tutmaya yeterli olmadığı yerlerde başlamıyor mu?” diye sormuştu Tezer Özlü.

O sınırda durup yazıyorum. Sınırsız acılara şifa, yeni zamanlara umut, varlığıma anlam olmak istiyorum. Başka türlü nasıl yaşanır bilemiyorum.

BİRBİRİNİ İNSANLIK DIŞI YİTİRDİKÇE

Selim İleri

Bütün bu acılar, bütün bunlar, yıkımlar, ölümler, öl-dürümler, geçip giden yıllara, zamana karşın onmayan yaralar, o müthiş iletişimsizlik, birbirini anlamayış, birbirinin yerinde olamayış bana hep Halide Edib’i getiriyor. Romanlara geçmiş Sultanahmet Mitingi, hâlâ görselliği temizlenmemiş bir belgeselde kalan sahne, Halide Edib kürsüde...

Türk'ün Ateşle Imtihanı’m okuduğumda algılamış, ayırdına varmış mıydım, bilmiyorum. Sonraları, belki de çok sonraları. Yaşadığımız ortamda sorunlar çıkmaz sokaklar olup çıktıkça. Birbirimizi insanlık dışı yitirdikçe. Büyük acıları televizyon karşısında fındık fıstık atıştırarak izledikçe

Artık çok uzak bir geçmişten gelmesi gereken bu ses, “Milletler kardeşimiz, hükümetler düşmanımız,” diyor! Hangi ulus, hangi hükümet, siyaset, hangi çağ; bence hiçbir önemi yok. Sadece kardeşliğin anlamı var, sadece uygarca yaşamanın.

Sonra birden sahne değişiyor, on yıl öncesinde bir başka onurlu kadın, Hrant Dink’in eşi değerli Rakel Dink, annelerin dinmez acısını söylüyor. Seksen-doksan yıl geçmesine karşın birbirine kardeş bu sözlerin derinliği yürek yakıyor...

Umutta direnmek mi, yoksa büsbütün umutsuz, çök-kün, utançlı, kalakalmak mı?

Yolun yarısını geçeli çok oldu. Bir aydınlık söylemeyi çok isterdim, hiç değilse ayrılığa bunca yaklaşmışken.

Sultanahmet Mitingi'nde Halide Edib kürsüden inerken, onun ayaklan dibine düşüp bayılan Darülfünun'lu genç değilim artık. Bencil, kötümser, unutkan, yürek sızılan aman bana bulaşmasın hesap kitapçısı, *Yaprak Dökümü'nün* Ali Rıza Bey'iyim.

Epeydir, yıllardır, her akşamki gibi, timsahın gözyaşlarını dökmek üzere, televizyon karşısına geçiyorum...

İSTİKLÂL KIRLARDADIR Mine Söğüt

Bizim evde küçük bir pencere.

O kadar küçük ki ne dışarıdan bakıldığında içerisi görünüyor ne de içeriden bakıldığında dışarısı.

Yine de babaanne, ben ve besleme Zabel, üçümüz o pencerenin önünde oturup dışarıya bakıyoruz.

Üçümüz de o pencereden baktığımızda başka şeyler görüyoruz.

Babaanne bitmek bilmeyen bir savaş görüyor.

Ben çoktan bitmiş bir savaş görüyorum.

Zabel kayıp bir hayat görüyor.

Anne, hep mutfakta; pencere umurunda değil.

Patates soyuyor, patlıcan kızartıyor, çay demliyor, limonata yapıyor. Gözü musluktan akan suda, ocakta yanan ateşte.

Bazen babayla amca yanımıza geliyorlar. O zaman biz kenara çekiliyoruz. Bir süre, ayakta, hafifçe eğilerek ve gözlerini kısarak onlar pencereden

dışarı bakıyorlar. Sonra hiçbir şey söylemeden gidiyorlar.

Bana sorarsanız bir kararsızhk görüyorlar.

Babaanne onların ileriyi gördüğüne inanmak istiyor.

Zabel, onlardan korkuyor, "inşallah beni görmezler,” diye titriyor.

Onlar gidince babaanne, ben ve besleme Zabel tekrar yerlerimize geçiyoruz.

Babaanne kızıl kadife kaplı berjer bir koltukta oturuyor. Dizlerinde soluk yeşil bir battaniye, omuzlarında el örgüsü bir şal, saçları arkadan düşük topuz.

Ben yüksekçe bir tahta taburedeyim. İlkokul önlü-ğümleyim. Siyah parlak kumaştan; yakası beyaz yuvarlak. Ayaklarımda uzun beyaz pamuklu çoraplar ve siyah parlak rugan pabuçlar. Saçlanm iki yanda örgü.

Besleme Zabel yere çömelmiş. Elleri çenesinin altında yumruk, dirsekleri dizine dayalı, iki büklüm. Çırılçıplak. Saçları kısacık ve karmakarışık. Gözleri ağlamaktan kıpkırmızı.

“Git, giyin,” diyor babaanne, Zabel’e. Zabel duymuyor.

“Babaanne öldü o, seni duymaz," diyorum.

Babaanne de beni duymuyor.

Anne içeriden sesleniyor.

“Hadi pikniğe.”

Bunu herkes duyuyor.

Babaanne, baba, amca, anne, ben ve besleme Zabel kapının önünde toplaşıyoruz.

Anne sakız gibi bembeyaz bir örtü koymuş piknik sepetine. Dolmalar sarmış kendi elleriyle. Limonata da yapmış akşamdan. Börek kızartmış

sabah sabah. Zeytinler var cam bir kavanozda. Domatesler ve salatalıklar dilim dilim. Peçeteler tek tek katlanmış. Ruj sürmüş dudaklarına. Kırmızı. Çiçekli bir toka saçlarında. San.

Baba silahını takmış beline. Amcanın omzunda tüfek.

Günahlan ben taşıyorum, kurşunları babaanne. Zabel hâlâ ağlıyor iki gözü iki çeşme.

Anne her zamanki gibi neşeli bir şarkı mırıldanarak açıyor evin kapısını.

Kapı tıpkı pencere gibi bir tuhaf, açılırken kapanıyor, kapanırken açılıyor.

Eşiği geçemiyoruz.

Yine.

Pikniğe gidemiyoruz.

Yine.

Babaanne, baba, amca, anne, ben ve Zabel, ne içerideyiz ne dışarıda.

Babayla amca havaya ateş ediyorlar. Anne iştahla, dibinden peçeteyle tuttuğu böreği yiyor. Babaannenin gözleri kapalı, bildiği tüm duaları okuyor.

Zabel yine ölüyor.

Ben günahları kucağımdan yere bırakıyorum.

Ben günahları kucağımdan yere bırakıyorum.

Ben günahları kucağımdan yere bırakıyorum.

Tam üç kez.

Baba, amca, babaanne ve anne yere dağılmış günahları beceriksizce toplamaya çalışırken, Zabel’le biz kaçıyoruz.

Biz evden kaçıyoruz.

Arkamıza bakmadan.

Biz kaçıyoruz.

O kapıdan, o pencereden, o kurşunlardan, o piknik sepetinden, o geçmişten ve o gelecekten, korkulardan, şüphelerden, bayraklardan, dillerden, isimlerden, intikamlardan ve suçluluklardan, kinlerden, nefretlerden, sınırlardan, dağlardan, yollardan, sürgünlerden, çetelerden, her şeyden, var mı, her şeyden arkamıza bakmadan kaçıyoruz işte.

Madem zaman bir türlü geçmiyor; biz geçeriz. Vazgeçeriz. Tek geçeriz.

Zabel dirilmiş, ben neşelenmişim, pencere kırılmış, koltuk devrilmiş, eşik aşılmış, aile yıkılmış.

Özgürüz.

“Zabel,” diyorum, “gel isimlerimizi değiştirelim.”

Bayılıyor bu fikre. Kimse bizi tanımazsa, kimse bize düşman da olmaz.

Kırlarda yürüyoruz, bir yandan çiçek topluyoruz, bir yandan yeni isimler arıyoruz kendimize. Çiçek toplamak kolay, yeni isim bulmak zor.

Hangi isme heveslensek içinde eski şeyleri anımsatan bir şey var.

Eski şeylerin ne yasını tutmak istiyoruz ne intikamını almak.

Eski şeyler yinelenmesin yeter.

İsimler, ah o isimler...

Eski şeyleri yinelemekten başka bir işe yaramıyorlar.

Tam isim aramaktan vazgeçecekken Zabel’in aklına müthiş bir fikir geliyor.

"Benim ismim çaydanlık olsun,” diyor, "seninki de sürahi.”

Kendimizi çimenlerin üzerine atıp katıla katıla gülüyoruz.

O susmuyor:

“Benim soyumun ismi patlıcan olsun; seninkinin patates.”

Gözlerimizden yaşlar geliyor.

Biz iki çocuğuz.

Birimiz daha ilkokul öğrencisi; diğerimiz ölü.

O çırılçıplak; ben önlüklü.

Avaz avazız.

Bir o bağırıyor, "Patlıcan soykırımı!”

Bir ben bağırıyorum, “Ne mutlu patatesim diyene!”

Taklalar atıyoruz çimenlerin üzerinde.

Sonra yoruluyoruz. Ne de olsa çocuğuz. Uykumuz da geliyor.

O çırılçıplak; benim üzerimde önlük.

Aramayın bizi, biz kırlarda mutlu öldük.

KONU KOMŞU Enis Batur

Yiğit Bener, fikir babası ve editörü olduğu, 1915 “Olaylarını konu edinecek kolektif bir kitabın yazarları arasına katılmam dileğini ifade ettiğinde, itirafsa itiraf, ilk tepkimin yüzümü buruşturmak olduğunu söylemeliyim. Gerekçelerimi dile getirerek gönülsüzlüğümü vurguladıktan sonra, *bunu* yazarak söz konusu seçkide yer almayı kabul ettiğimi belirttim. Benzeri gönülsüzlüğü, kısacık bir yazıyla katıldığım Hrant Dink kitabıyla da yaşamıştım. Eklemek isterim: Bahriye Uçok ya da Uğur Mumcu, Dersim ya da Uludere bağlamında bir *tavır yayını* gündeme geldiğinde farklı bir tepki doğmuyor içimde.

Adı nasıl koyulursa koyulsun; ama soykırım ama katliam, "büyük felâket’m gerçekleşmiş olduğuna ilişkin hiçbir şüphe taşımadığımı bilen biliyor. “Ecdadımız”a ilişkin yalnızca *yarısız* duygu ve düşünceler taşıdığımı da. 1915’te yaşananlann tartışılır, hafifletici (!?) “sebep’lerinin aranabilir yanı olmadığına inanıyorum. Neden peki, öyleyse, bu gönülsüzlük hali? Düzayak açıklamasıyla: Peş peşe kurduğum üç cümlenin ötesinde dile getireceğim her düşünce olsa olsa bir vicdanî rahatlama çabası olmaya yazgılı: *Bu konuda* hiçbir çalışmam, araştırmam olmadığına göre, yazdıklarım beni pek sevmediğim bir konuma, *kanaat saçıcı* rolüne taşıyacağı için hoşnutsuz ve sıkıntılıyım.

Ömrümüz, içeride ve dışarıda, sayısız toplu tepkiye tanık olmakla geçti. Bir itiraf daha: Ben pek azma katılmı-şımdır. İmzalı tepkiler alanında da: Aydınlar Dilekçesi ya da Ermenilerden Özür Kampanyası türünden birkaç örnek sayılmazsa, genelde geri(de) durmayı seçtim. “Kavgaca katılmadığım, fildişi kuleme kapandığım için ödleklikle, pısırıklıkla, aristokratlıkla, münafıklıkla sık suçlandım -bir kısmı kayıtlardadır. Doğrudur bir yanıyla; korkusuz, gözüpek biri sayılmam, onun için de ikide bir, aydın kimliğini kendime yakıştırmadığımı belirtme gereğini duydum. Aydın olmamak bir kusur, olmak bir erdem değildir bana kalırsa: Seçimdir, duruştur. Tam doğru değildir, öbür yanıyla: Bin beş yüz sayfayı bulan üç ciltte toplanmış *Kültür ve Siyaset Üzerine Yazılanım)* hepten tavırdan yoksun bir yazı adamının çıkışları mıdır?

Karşı yakada, kabaca iki tür aydın duruşu göze çarpıyor. İlkinde, bizimki gibi ülkelerde düpedüz kelle koltukta, düşünce yoluyla savaşanlar yer alıyor. Yabana atılamayacak sayıda kurban verildi orada. Son derece önemli bir muhalif gizilgüç bu. İkinci kümede, kendi payıma enikonu gösteriş meraklısı nümayişperestlere rastlıyoruz: Her yürüyüşte, bildiride, sağı solu iterek görüntünün merkezine oturmadan duramıyorlar. Son derece “şahsî ve muhterem” bir muhalif gizilgüç. Birincilerin köktenciliğinden eser yok benim gibilerde; gelgelelim, asıl endişemiz İkincilerin arasına karışmak.

Böylesine tahterevalli salınımında biri ne söyleyebilir, 1915’e bakıp?

Birkaç cümle belki kurabilirim.

* * *

Tarih, insanları(nı] öldüren toplumlann, toplulukların hikâyeleriyle dolu. Öteki'ni ortadan kaldırma gerekçeleri bulmakta zorlanmayan toplumlar, aynı anda *tıpatıp kendi*'leri gibi görmedikleri *kendilerini* de yok etmekten geri durmuyorlar. Öteki ile kendi çakışıyor, ayrımına varmıyorlar.

Kutsal Kitap'ın "komşunu öldürmeyeceksin" buyur-tusu, onunla ilk karşılaşmamdan bu yana sırtımdan bir ürperti dalgasının geçmesine yol açıyor. Sözün sahibi, herkesin değilse bile çoğu kişinin komşusunu öldürme niyetinden, eğiliminden, yatkınlığından besbelli haberdar. Sözü dinlenmemiştir. İşin, ezelden beri, bugün de, komşuya varasıya, aynı evi paylaşanlara dek uzandığını görüyoruz: Tarih Habil'lerle, Oedipus'larla, Medea'larla, Salome'lerle, Satürn'lerle hıncahınç dolu.

Kişilerle yetinilmemiş ama: Bir buduna, bir inanışa, bir cinse ait ya da bağlı olanların kitlesel boyutta imha edilişlerinin Asri Zamanlarda da tekrarlandığının kanıtları, belgeleri elimizin altında. Bunu bile yadsıyan *negation-niste'leıe* rastlıyoruz. Belgelerin yetersizliğine, loşluğuna sığınmaya çabalayanlara da. Dahası, sözüm ona temellendirdiler, haklılık payı yükleyenler sayıca az buz sayılmazlar. İçindeki katille yüzleşmek kaçımızın işine geliyor?

Yıllar öncesiydi, renkli kartpostallarla Anadolu kentlerindeki Ermeni mahallelerinin genel görünümünü veren büyük boy bir albümle karşılaşmıştım: Onca şehir, mahalle, ev ve dükkân, onca kilise: Komşular(ı) 1915'te *ne* yapmışlardı? Şimdi, torunları bile bilemez; susulmuş-tur *sonra*.

Bu kısa yazıyı yazma konusundaki gönülsüzlüğümün asıl gerekçesi sanırım burada: 1915'te diyelim Kayseri' de, 1938'de Berlin'de, 1943'te Paris'te, 1994'te Kagali'de ben *ne* yapar, yapabilirdim *-bilmiyorum.*

ERMENİ KUŞLARI' Vivet Kanetti

Neyse,'babaannemin salonundaki kırmızı kök boyalı halı da bizim salona serilmişti, güzel bir yün halı; ama ipek ve yün karışımı olduğu için daha narin olan o şahane Ermeni Kayseri halısı hep yatak odasındaydı ("Esasen bunu tablo gibi duvara asmak daha münasip olurdu, boydan boya sarkıtmak, yıpranmasın, solmasın diye," derdi babaannem), kıyamayarak ve aşın özenle basardı üstüne, o da sadece çıplak ayakla, ev terliğiyle, halıdaki

ince uzun selvileri, minik kuşları, tomurcuk halindeki koyu kırmızı çiçekleri incitme kaygısını hep içinde taşıyarak; ve üstüne titrediği halı, ölümünden sonra vasiyeti gereği bana geçti. “Aç kulaklarını, al sana bir sır Huysuz: Canın bir şeylere iyice sıkıldığında ve bu defalarca oluyor insanın ömründe, göreceksin, şu parlatılmamış eski altın sarısı zemine, ki genelde beyazdır bu halı zeminler, böyle sedefli san leblebi tahin karışımı bir renkte değil, bu açıdan da nadirattandır şu gördüğün Kayseri harikası, işte diyorum, canın bir şeylere iyice sıkıldığında, üçer üçer ve çaprazlama dokunmuş minyatür selvilere dalıp gitmeye çalış. Gözlerini ve esas beynini sabitle üzerlerine.

1. **Bu yazı yazarın** *Huysuz Büyüyor... Bari* **adlı romanından (Everest Yayınları, 2014) alınmıştır.**

Onlar dışında her şeyi boşalt at kafandan. Zor, doğru ama idmanla oluyor. Öylece durmayı bir on dakika başarabilirsen, o selvilere zihnen asılı kalabilirsen... ferahladığını göreceksin.”

İyice sonra, yani annem odaya girip sıcak yemekli kapların dizili olduğu tepsiyi bıraktığında, sabah kahvaltıya kalkmadım ya, acıkmış olurum, her kıpırdayışımda yaylı sazlar çaldığı için sinir olduğum karyolamın içinde dikilirim. Bobo da hareketlenir, sırtındaki hayalî mumya bezlerini silkeler, iki kolunu öne atıp arka ayaklarım gerer; başını daldığı bir denizden çıkarırcasına kaldırışı ve tüm bedeniyle yaylanışı vardır, keyfimi yerine getiren bir şeyler oldu olacak, olmak üzere demektir bu yaylanış, ağzını da açar esniyormuş gibi, hakikatte esnemediğini, sadece esnermiş gibi yaptığım iyi bilerek ve hissettirerek, bu da pek memnunum üstünüze afiyet anlamına gelir, serde haysiyet var, atlar gibi kişneyip eşekler gibi anıracak değilim, süper kontrollü bir varlığım, esnermiş gibi yaparak-tan da işte... idare ediyorum, demektir o esneyiş, usul usul tantanasız yaklaşır, gözler tabağa odaklanmış, ne yersem ona da veririm. Köfteyse, illaki, balık da sever Bobo, her balığı değil, tercihleri vardır, istavrit yediremezsin, beğenmediğinde başını çevirir, istediğin kadar üstele. Makama peynirli ve tereyağlıysa, elimle uzatırım fiyonkları tek tek.

Karnımız doyduğunda devriliriz gene, ben yatağa, Bobo ipek ve yün karışımı Kayseri’de dokunmuş geçmişin Ermeni kuşlan, tomurcukları, selvileri arasına; uyuruz birkaç saat... Ter içinde uyanırım. Kim bilir ne gör-müşümdür rüyamda; başta hiçbir şey hatırlamam. Belki korkulu bir şeydir.

Aslında kesinlikle korkulu bir şeydir. Hatta dehşet saçan bir şeydir, dehşet saçan birçok şeydir... Sanki o selvilerden gelen inlemeler duymuşumdur, ağlamalar, uzun hıçkırıklar, kısa kesik hıçkırıklar, haykı-nşlar, savruluşlar, yüzlerce kuşun o halıdan canlanıp her biri birer uçak gürültüsüyle ve ciyaklamalarla havalanışı, o kadar ki bir anda kapkara olur tavan yüzlerce, binlerce çırpınan kuş, geniş ve uçsuz ama aynı zamanda çıkışsız bir arazide debelenen, bir türlü kurtulamayan binlerce, belki yüz binlerce kuş. Hiç bilmediğim, filmlerde dahi görmediğim, o güne dek kimseden duymadığım yerlerdir buralar, hiçbir şeyi bana tanıdık gelmez, sanki bir rüya sahibini şaşırmış, birini ziyaret edecekken adresi karıştırıp tamamen alakasız başka birinin uykusundan içeriye izinsiz, merasimsiz dalmış gibi. Nehirler pas rengi akar gördüğüm kâbuslarda ya da sanki binlerce kiremit dereye atılmış da o kiremitler suda erimişler gibi, öyle tuhaf bir renge bürünür su, şaşarım, hatta rüyamda düşünürüm, Kızıldeniz dedikleri, kiremitlerden ve paslı demirlerden ötürü bu renge boyanmış nehirlerin aktığı deniz midir yoksa? Niçin o evleri söktüler ve tüm paslı demirleriyle kiremitleri böyle derelere attılar acaba? Ya dereler taşarsa? Bu sorularla da içim içimi kemirir.

Bobo halının narin ve babaanneme göre dünyanın sekizinci harikası güzel selvileriyle kuşları üstüne uzanmış yatarken, bu kâbusu birkaç kez gördüm, çoğu kez de gündüz uykularında ve belki yemeğin üstüne geldiği için her şey kat kat daha korkunç ve aslında apaçıktı... Öyle bir dehşetle sarmalanmıştı ki o cılız, aç ve susuz kalmış ağzı açık atlar, en kötüyü, ileride, belki çok ihtiyarlayınca sadece kâbuslarda sezilecek olan en kötüyü, profesörün dediği malum *futurum'u* çok erken, çok zamansız görmekten feri sönmüş çocuklar, onların gözünü kapatıp, "Bunları göreceklerse hiç büyümesinler," diyen bir anne, sordum, “Niye?”, “Çünkü bunları gördükten sonra büyürlerse ... olurlar.” Aradaki sesi nehrin çağıltısı alıp götürmüştü, ben soruyordum, “Ne olur büyüyünce?” Anne gene çok kederli yüzüyle tekrar ediyordu ama sözcüklerini gene nehrin çağıltısı alıp götürüyor ve çok uzaklara sürüklüyordu, belki de o kadar üzücü bir sözcüktü ki bu, nehir her seferinde özellikle alıp uzaklara sürüklüyordu onu, yakalamanın imkânsız olduğu yerlere. Öylesine vahşi ve hiç tanıdık olmayan bir dehşetle sarmalanmıştı ki gördüklerim, o korkunçluğu rüyasında ağırlamak, onları görmüş olmak dahi başlı başına bir hastalıktı belki, kimseye anlatmaya cesaret edilemeyecek bir delilikti hatta, anlatıldığı an insanı sanki daha çok ezecek ve sırf böyle şeyleri rüyamda ağırladığım, aktardığım,

dillendirdiğim için beni suçlu kılacak... Bir keresinde iç içe geçmiş sıvılar, kemikler, kokular, bitlenmiş küçük kız örgüleri, olduklarından birkaç kat kocamanlaşmış gözler ve dövmeli kadın tenleri arasında yere saçılmış parlayan altın bilezikler seçtim, önce ufacık bir nokta olarak, sonra o ufacık nokta büyüdü büyüdü, koca bir tepe oldu, yaklaştıkça hepsini seçiyordum, dantel gibi işlenmiş gerdanlıklar ve binlerce altın yüzük, inci püsküllü ortası küçücük firuze-li altın küpeler, hepsi üst üste, manav tezgâhındaki gibi, kapkaranlık bir alanda aniden bir mucizeydi, bir serap, ahh ne de güzelmiş bunlar, elimi uzattım, çocukken manavın tezgâhını bir anda nasıl darmadağın ediyormuş-sam öyle, kimse görmeden alabilirim onları, bu kez ortalıkta, “Zapt et şu canavarını abla,” diyecek manav amcalar da yok, parmağını sallayacak ve kaşlarını çatacak annem de, kiremit rengi akan (ama kan rengi değil çok şükür; çünkü o zaman iyice korkunç olurdu o rüya, katlanılmaz olurdu) nehrin çağıltısı öylesine keskin, öylesine kulakları sağır edici ki, altınların sesini bastıracak, eminim, Alaaddin’in lambasından çıkmış gibi duran o göz kamaştırıcı defineyi saklayacak bir yer bulacağım odamda, annemin keşfedemeyeceği bir delik, bir sır köşesi, istediğim zaman defineyi gizlendiği delikten çıkaracak, ayna karşısında kuşanacağım bayram günlerinde kim bilir kimleri süslemiş o altınları, öyle hevesliyim ki, nefes nefeseyim, acele etmeliyim, ardımdan başka nefesler geliyor, başımı çevirmiyorum, çevirmemem gerek, hemen uzaklaşmalıyım şu lanetli araziden, bu inilti, kum, irin, ter, hırıltı, insan dışkısı, hayvan dışkısı ve paslı demir renginde akan ırmak yumağı yerden, nefes nefese koşuyorum, televizyonda öpüşme sahnesi geçtiğinde Hatçe Ha-mm’m utanıp, “Bunlar mahsusçuktan, sakın kanma Huysuz, bu hakiki bir öpücük değil, sözüm ona öpücük işte,” dediği gibi, ben de aynı şeyi tekrarlıyorum kendime, gördüklerim ve ensemde duyduklarım mahsusçuktan, sadece bir kâbus, oldu ve geçiyor, tek gerçek elimde taşıdığım, ağırlıklarını hissettiğim ve şıngırtılarını duyduğum, eve varır varmaz saklayacağım altınlar, nefes nefeseyim, neredeyse koşuyorum, arkamdaki nefesler de sıklaşıyor, öyle çoklar ki, "Bu nefesleri mutlaka saymalıyız," diye bir ses geliyor kulağıma. “Altınları unutun, bırakın gitsinler, nefesleri sayın, mutlaka nefesleri sayın." “Ama," diyorum içimden, "nefesleri saymak çok zor, çok zor, çok zor, çok zor, der zor, der zor, der zor, nasıl sayacaklar, sayacağız, sayacağız, nefesleri sayacağız. Bobo’nun ezdiği kuşlan, dallardaki tomurcuklan, hepsini tek tek...” Ter içinde nefes nefese uyanıyorum.

Anneme rica ettim: “Babaannem bu halı duvara asılsa daha münasip olurdu, derdi, aşırı narin ve ipek kanşı-mı çünkü. Biz gösteremiyoruz aynı itinayı, mahvolacak diye canım sıkılıyor, duvara asalım mı biz anne? Babama danışmadan. Ukalalık edip olmaz demesin.”

“Nerden esti şimdi Huysuz?”

“Kötü bir rüya gördüm, aynntdarını hatırlamıyorum ama berbattı, ondan eminim."

Annem, tamam, dedi, yalvartmadan, hayrettir. Beni ruhi buhran içinde saydığı için herhalde. Filiz’i çağırdı, halıyı birlikte yerden kaldırdık, duvara astık. Filiz, “Aferin kız, zevkin gelişti senin, nasıl geldi aklına. Bunlar hep benim etkim,” dedi. Hiçbir şey demedim. Anneme döndü: "Kocanın getirip astığı şu ağzı açık papa posterini de kaldır at artık şu odadan; arkasındaki iki kanlı ve başsız kadavra gövdesiyle, nedir o öyle, insan cesedi mi, canavar cesedi mi, belli değil. Tam çocuğun yatak odasına asılacak şey, bravo. O girmiştir Huysuz’un rüyasına... Zaten kızın canı sıkkın. Mor cüppeli papa fırsatı değerlendirip dalmış rüyasına.”

Gene hayrettir, babamı kabahatli bulmada herkesten hızlı koşan annem bu kez ikirciklendi: “Göz terbiyesi gelişsin diye yaptı canım, kötü niyetten mi? Sergisini görmüş, özenmiş, kızma posterini almış. Ne bilsin? Koridora asarım onu. Bizim odaya yakın...”

“Histerikçe mi gülüyor, çığlık mı atıyor, belli değil,” dedi Filiz. “Munch’un *Çığlık*’ı olsa, o başka, orada bir derinlik bir estetik mevcut... ki onu bile Huysuz’un odasına asalım mı desen, ben hayır, derdim, hayır, asmayalım. Çocuk, hadi çocuk demeyelim, öğrenci, hadi onu da demeyelim, deşmeyelim kızın yarasını, genç kız odasına asılacak şey midir? Psikolojisini etkiler. Şimdi bu hak o kuşlarla, selvilerle, cennet tablosu gibi, bak ne şahane oldu duvarda.”

Kâbuslarımda o kuşların nasıl sağa sola savrulduğunu, o halıdan, kırmızı çiçeklerden nasıl ciyak ciyak çığlıklarla çıkıp çırpındıklarını kendime sakladım. Bir gün anlatacağım anneme. Saklanacak şey değil çünkü.

EVET, SOYKIRIM Ferit Edgü

Bazı dilbilimciler, büyük kıyımın gerçekleştiği dönemde *genoside* sözcüğü var olmadığı için, soykırım diye nitelenemeyeceğini ileri sürerler.

Kuramsal olarak savunulabilecek bir görüştür.

Ne var ki ben, yüz binlerce insanın, kadın, çoluk çocuk acımasızca öldürülmeleri karşısında kuramın değil, “yaşamın gerçekleri’nin yanında yer almayı yeğlerim. Ölümün karşısında soyut kuralların hiçbir ağırlığı olmadığı için.

Ulusuna, yalnız bir soykırımın utancını değil, insanoğlunun başına gelen tüm kötülüklerin anası ırkçılık-milli-yetçilik vebasını da miras bırakan İttihadTerakki’nin *trium-vira*'sı, (o cahil, sorumsuz üçlü) yalnız Ermeni Soykın-mı’ndan değil, tetikledikleri savaşlarla kendi soydaşlarının da ölümünden sorumludur.

Bugün hepimiz biliyoruz ki, toptan yok etmek istedikleri Ermeni halkı, bu ülkenin sanatına [mimarlıktan müziğine, tiyatrosundan resmine, fotoğrafına), kültürüne (diline, edebiyatına), el sanatlarına olağanüstü katkılarda bulunmuş bir halktır.

İttihatçı milliyetçiler, Anadolu’nun dört bir yanında okullarıyla, sanatlarıyla, yaşam biçimleriyle Batılı, çağdaş, aydınlık bir yaşama kültürü gerçekleştirmek isteyen

bu insanları yok ederken ülkenin en önemli zenginlik kaynaklarını da yok ettiler.

Ne yazık ki mirasçıları hâlâ aramızda yaşıyor.

Daha doğrusu bizler onların arasında.

Bir öykücük

Kirkor, Ali’ye dedi ki:

“Adlarımızı değiştirelim mi?”

Ali, “Ben Kirkor olacağım, sen Ali, öyle mi,” dedi. “Evet,” dedi Kirkor.

“Olur,” dedi Ali. “Değişiklik değişikliktir.”

“Ama bir koşulum var,” dedi Kirkor. “Benim adım altı harf; seninki üç. Bana üç lira ödemen gerekecek.” Ali, “Harf başına bir lira öyle mi,” dedi.

“Evet," dedi Kirkor.

“O zaman olmaz," dedi Ali. “Ben senin adını alıyorum, harfleri değil.”

“Sen bilirsin,” dedi Kirkor. “İster al, ister alma.” “Ama benim üç liram yok,” dedi Ali.

“Büyüdüğün zaman verirsin,” dedi Kirkor. “Büyüdüğüm zaman ben Kirkor olacağım, sen de Ali,” dedi Ali. “O zaman sen bana borçlu olacaksın.” “Çok saçma bu,” dedi Kirkor. “Nerden aklıma geldi

bu?”

YALAN YORGUNLUĞU Ece Temelkuran

İzmir’de büyümüş çocuklar o geceleri hiç unutmazlar. Fuar açılmıştır. Bütün gün ve gece süren aile gezintisi bitmek üzeredir. Lunaparkın yanarlı dönerli dünyasından çıkma, eve dönme zamanı gelmiştir. Bütün çocuklar yorgundur. Kucağa alınmak için yalvaracak yaşı da geçmişseniz eğer boşuna mızıldanırsınız:

“Ama çok yoruldum anneee!”

Tuhaf bir biçimde İzmir’de büyümüş bütün çocuklar aynı cevabı alırlar bu mızıldanmaya:

“Buranın altından elektrik kabloları geçiyor ya, o yüzden daha çok yoruluyor insan Fuar’da.”

Bunu duyarak büyür ve her seferinde aynı şekilde yorulursunuz. Çünkü toprağın altında biriken gerilimin, elektrik kablolarından değil, başka şeylerden kaynaklandığını; bizi yoranın Fuar’ın dibindeki "cereyan” değil, belleğimizin dibindeki hayaletler olduğunu anlamamız için ise epey büyümemiz gerekir.

İzmir'de şehrin ortasındaki, İzmir Uluslararası Fuar Alanı olan bu dev boşluğun nereden kaynaklandığını merak etmek hiç aklıma gelmemişti. Hem de *Ağrı'nın Derinliği'm* yazarken Türkiye'deki bu "merak etmeme" halinin ezberletilmiş/öğretilmiş bir davranış olduğunu anlamış olmama rağmen. Şehirlerdeki o güzel, eski binaların sahiplerinin neden, ne zaman gittiklerini; Anadolu'daki o şahane kiliselerin ziyaretçilerinin ne olup da birden yok olduklarını; bir zamanlar burada olanların bugün niye olmadığını sormamak, sormayı akıl etmemek her "Türk" çocuğunun bilmeden geçtiği bir eğitimdir oysa. Yine de Fuar, benim için hâlâ "elektrik kabloları yüzünden çok yoran" bir yer olmaya devam etti yıllarca. İlk bilgiler, ne kadar saçma olurlarsa olsunlar düzeltilmeye dirençliler. Öğrenilmiş unutma ve meraksızlık öyle kolay tedavi edilecek şey değil, tedavi olmaya en gönüllüler için bile. Dolayısıyla İzmir'in ortasındaki o kocaman boşluğun yerinde bir zamanlar Ermeni ve Rum mahallesi olduğunu, o mahallenin yakılarak yok edildiğini öğrenmek... İnsan öğrenilmiş körlüğünü ortadan kaldırmak için çok çabalama-lı, çok!

Yalan söylemek yorucudur. Her seferinde derinleşir yalan, büyür, çetrefilleşir. Bir süre sonra yalanın gövdesi, sakladığınız gerçekten daha büyük hale gelir. Yalanın kökü giderek daha çok can çeker canınızdan. Yalan yorar, kemirir. Yenilgiler tarihi yerine zafer hikâyeleri, katliamlar tarihi yerine şenlik hikâyeleri, ölümler yerine cennette yeniden doğum hikâyeleri yazmayı kurulduğundan beri temrin etmiş bir memleket bu yüzden yorar bizi, kemirir.

Yüz yıldır bizi yoranın, toprağın altındaki elektrik kabloları olduğunu söylüyor anne ve babalarımız bize. Ama artık kucakta taşınmak için fazla büyüdük. Sorularımızın cevaplarını bulabilecek kadar büyüdük. Kalplerimizin tam ortasındaki boşluğun bir zamanlar yakılmış, yıkılmış bir halkın mezarı olduğunu bilebiliriz artık. Evet, bilmeliyiz artık.

ÜÇ YÜZ Selim Temo

Her cinayetin konuşmayan bir tanığı kalmalı.

Neyim ben şimdi? Günü kurtarmaya çalışan bir gazeteci mi, başkasının hikâyesine iştahla dalan bir yazar mı, birinin içini deşifre edip ortaya saçan bir muhbir mi, yüce gönüllü bir dert ortağı mı, yetim bırakılmış bir halkın

çocuklarına merhametle bakan bir orta sınıf hümanisti mi, verilen sim herkese söyleyecek bir arkadaş mı, soğukkanlı bir psikiyatr mı?

Uykusunu alamamış çocukların sabahı.

Uç Ermeni arkadaşımı görmeye gideceğim, her biriyle başka bir yer ve vakitte sözleştim. Demek epey düşünceli biriyim. Yan yana getirmiyorum onları: Birbirlerinden haberleri olmasın, bir yerde birikmesinler, her biri kendi yalnızlığını *dini* bilsin! *Anonim* hale gelmiş Ermeni anlatılarından farklı bir şeyle karşılaşmayacağıma göre, içli okurlara farklı olarak ne anlatabilirim?

Yazmak bir sohbet vehmidir.

Yanıma bir kayıt cihazı almayacak kadar ahlaklıyım! Üç Ermeni'yi nasıl konuşturacağım peki? *Konuşturmak* bir tür *zor* demek değil mi? Muzaffer taraftan olduğuma göre duymak istediklerimi söylemeyecekler mi? Anlatacakları şeyler, gücün öfkesinin tersine güçsüz ve azınlık olmanın kabulü ve hüznünün dökümü olmayacak mı?

Yüz yıl önceki atalarının gözlerinden ödünç aldıkları korkuyu yansıtmayacaklar mı? Ne demeliyim peki: "Hadi anlat bakalım, ne acılar yaşadın, ne hissediyorsun, bir yerde olmamak nedir?"

Dolmuş tıklım tıkış, uzak bir yerde gece başlamış olmalı.

Büyükçe bir caminin duvarına yaslanmış kafeye uzak bir yerde inmeliyim. Yürümem lazım, cümlelerimi seçmem, sözcüklerimi billurlaştırmam, yüzüme hüzünlü bir renk yerleştirmem. Eğer gün boyu dinlemeyi *planladığım* hikâyeler benim değil ise kederli bir dinleyicinin vefası yakışacaktır üstüme. Evlerin birbirinde yankılandığı sokakta... Dutların, cevizlerin, incirlerin taş duvarlardaki yarıklardan fışkıran canı; bu zamana ait hiçbir şey kalmadı mı?

Radikal feminist, Sünni Arap, şeriatçı.

Birkaç erkeğin oturduğu tarafa sırtını dönmüş, küçük tabureye kanatlan yorgun bir kuş gibi tünemiş. Şimdi karşısına bir ayna gibi oturmak ve her

şeyi yansıtmalıyım. Ne diyeceğim peki konuyu açmak için? “Biz hümanist yazarlar bir araya gelip acılarınızı dünyaya ve taksitlerini zamanında ödeyen şehirli orta sınıfa anlatmak istiyoruz!” Buna hakkım var mı? Belki kocasından bile sakladığı bir şey bu. Öyle olmasa onunla beraber gelirdi. Kocası sohbet bitinceye kadar enine çizgili gömleğinin altındaki göğsünü sıkıntıyla kaşır, konuşma bittikten sonra önüne geçip yürürdü. Belki köşeye sapmadan önce dönecek ve bir Hıristiyam Müslümanlaştırmanın sevap olduğunu söyleyecek, yaptığı şeyin bir *hata* olmadığını vurgulamak isteyecekti. Ama yalnız geldiğine göre ne soracağımı anlamış olmak.

Bu şehre ilk gelişimde, her yer gökyüzüyle doluydu.

Üstündeki çarşafın içinde kocaman gövdesini bir tür sipere çevirerek giriyordu tartışmaya. Aileden olmayan erkeklerle teması yasaklayan inancına karşın erkek egemen düzene müthiş bir öfke duyuyor, çarşaflı olduğunu görünce elini uzatmayıp başıyla ya da elini göğsüne götürerek selamlayan erkekleri bir güzel paylıyordu. O erkeklerin ne önyargılı oldukları kalıyordu, ne seksist ne de kaba oldukları. Benzer bir kimliğin içinde şekil almış biri olarak aşırılığın altında görünmez bir neden olduğunu anlamam çok sürmedi. Sonunda bir gün, beni imana davet ettiği günlerden birinde, kimsenin duymayacağından emin olduğu bir örnekle ikna etmeye çalıştı: “Bakın, ben Ermeni’yim mesela; ama Müslümanım!”

İnsan bazen bilir.

Bu güçlü ve iri kadın, omuzlanna güvenip dimdik duruyor şimdi. Gözlerinde saklayamadığı kaygı, ona birkaç gün önce attığım e-mailin etkisinin yansıması. Bir aynaya baktığını fark ediyor birden, bakışları ihtiyatlı bir telaşla önüne dökülüyor. Kısacık bir e-maildi: “Hamdiye Hanım, merhaba. Salı günü sabah 10.00 gibi Semazen Cafe’de önemli bir konuda konuşmamız lazım. Görüşmek dileğiyle, s.t.” Mesleği hırsızlık olmayan birini hırsızlık yaparken enselemek gibi bir şey bu. Bazı şeylerin tersi söylenmeli o halde, bazı şeyler tersten okunmalı. Saygın Batı okuru için tarif edeyim: Doğu edebiyatında buna *hal dili* denir!

İki çay, ikisi de şekersiz.

İçimde pek çok cümle var: Ona tövbe ettiğimi söyleyebilirim mesela. Bu şekilde *doğruyu* bulduğunu *kanıtlamış* olurum ona, doğru başkasına değil, ona ait olmuş olur. Onu *mutlu* etmiş olurum. Eğer hikâyesini sorar ve öğrenmek isteme nedenimi söylersem, kendisiyle yüzleşmesine neden olurum. Bu onu mutsuz edecektir. Evet, en iyisi ona tövbe ettiğimi söyleyeyim.

- Seküler Türk, elitist solcu
- III. Bölüm: Yıllar 2002-2007 ve sonsuz...
- ONLAR HER ZAMAN BİLİRLERDİ Oya Baydar
- ADSIZ Irmak Zileli

1

* *

Seküler Türk, elitist solcu

Hal dilini hatmettikten sonra, eski şehrin anacadde-sine tembel bir böcek gibi tırmandım. Taksicilerin, tatlıcıların, dönercilerin, kafalarındaki Mardin’i görmeye gelmiş turistlerin doldurduğu caddede saat 13:03. Tarif ettiğim gibi büyük otoparkın köşesindeki bankın yanına dikilerek beklemeye başladım. Kısa boyunun üstündeki kısa boynunu sinirli bir kaplumbağa gibi çıkararak sağdan soldan akan trafik ve rüyasız kalabalığın içinden beni bulacak şimdi. Kimseye değmeden yaşayan Soner, kocaman arabasıyla bir şeye değmeden gelecek. Yeryüzünde olmamaya benzeyecek.

Şehir dışında bir yere ne dersin?

Hapishanenin önünden geçerken beş yıl önce buradan gönderilmiş bir mektup geliyor aklıma. Zarf ve mazrufa kırmızı mürekkeple basılmış OKUNMUŞTUR ibaresi. “Siz Kürtçe üzerine çalışıyorsunuz, ben de. Siz üniversitedesiniz, ben hapishanedeyim” cümlesi. Yüzümü çevirince Soner’in direksiyondaki iki elinin solda birleştiğini fark ediyorum. Deyrulzahferan Manastırı yoluna sapıyor. Kulaklarında telefonda söylediğim, "Ermenilerle ilgili bir yazı düşüncem var da,” sözleri yankılanıyor olmalı.

Bir mevsimin sonbaharı.

Geniş tabanlı vadinin içinden kıvrıla kıvrıla uzanan yolun üstündeki siyah arabadan taşan bir sessizlik var. Bu mevsimde gök atmacalarla dolu olur. Soner bakamaz ama. Soner pek bir şeye bakmaz. Huzursuz parmakları radyonun düğmelerini bile bulamıyor, sonra azarlanmış bir çocuk gibi geri çekiliyorlar. Manastır beliriyor birden. İki arkeolojik buluntu gibi iniyoruz. Buraya gelmek de zor. Parmakla sayılacak kadar azalmış Süryanilerin manastın. Dünyadaki her kötülüğü ben yapmışım gibi geliyor buraya her gelişimde!

Şüpheli bir yangından köklerini güçbela kurtarabilmiş zeytin ağaçları.

Safranlı çayı masaya bırakan çocuk garson, *yerli* olduğumuzu manastır görevlilerinin uzaktan el sallamasından anlıyor. Gelen her yabancı gibi bize

anlatabileceği bir manastır tarihi de kalmamış oluyor, benim sorabileceğim bir tarih de. Soner kafasını omuzlarının arasına çekiyor iyice. İnce uçlu burnunun kökünde güneş parlıyor. Birkaç gün önce telefonda söylediğim şeyi soracak gibi oluyor birden. Geçmişten, nicedir görüşmemiş olmaktan bahsetmesi buna işaret.

Herkes seküler olsa.

Sözü alıp bir yere taşımam lazım. Egemen devletlerin çeşitli ölçülerde destekledikleri barbar örgütlerin kokusu buraya kadar geliyor. Tedirgin bir rüzgâr esiyor güneyden. Kürtlerin bu güçlere karşı savaşması, Soner'in Kürt hareketine farklı bir sempati beslemesine neden olmuş. Konuyu buraya getirdiğim anda kafasının kabuğundan çıkmasının nedeni bu olmalı, hem asıl konu da ötelenmiş oluyor. Daha önce büyük ölçüde egemen Türk söylemiyle yorumladığı olgulara farklı bakıyor. Efendi konumunu çok da terk etmeden Kürtlerin insanlık ve medeniyeti koruduklarını söyleyiveriyor. Sonra utanıyor cümlesinden, bana bir gün, uzunca bir cümlenin ilgisiz yan cümlesi olarak, "Bu arada biz Ermeni'ymişiz," dediğini hatırlamış olmalı.

İnsan dostunun sakladıklarının bekçisidir.

Sanırım onun kadar modemist değilim. Köylüyüm ben, kırsal muhafazakârlığı liberallik sanıyorum. Bu yüzden onun gibi İslamofobik değilim. Ama onaylıyorum, "Evet, Kürtler sekülerizmin bekçisidir," diyorum, "çağdaş dünya *bize* omuz vermeli!" Böylece kalın kafalı dostunu bir şeye ikna etmiş olmanın sevincini yaşıyor Soner. Kalkınca, "Hayır," diyor, "bendensin, senin paran *burada* geçmez!"

Kürtçe uzmanı Türkçe öğretmeni

Mardin esnafının beni sivil polis sanmasının bazı avantajları da var, kazıklanmıyorum mesela! Küçük bir lokantada selam verip masama oturmak için izin istemesi de böyle bir âna denk gelmişti. Yan yana dizilmiş yemek kaplarını aynı tempoyla karıştıran aşçı kısık sesli sohbetimize dikkat edince, tahmininden emin olmuştu! Dip bir rüyadan uyanan Kürtçenin buğusu tüten sözcükleriyle konuşmuştu. Kendini tanıştırmayı unutmuştu. "Davut," demişti sonra, "ben Davut. Kürtçeyi sonradan öğrendim, Kürtçede tezsiz yüksek lisans yaptım. Aslında Ermeni'yiz! "

Akşamın elleri var.

Öğrenciler Kobanî'yle dayanışma gecesi düzenlemişler. Hıncahınç dolu salondan çıkınca karşılaştık Davut'la. Elinizdeki kitaba ne yazayım diye düşünürken aklıma gelmişti. Ama ne telefon ne de e-mail adresi vardı. Selamladım ve, "Önemli bir konuda görüşmemiz lazım," diyerek numaramı verdim. Ona akşam kalmalıydı. Sıcak, kardeş gözlerinin geceleri parladığını tahmin etmiştim.

Küçük şehirlerde herkes bir tür akrabadır.

Hamdiye ve Soner'den farklı olarak neden görüşmek istediğimle ilgili bir fikri yok. Hayatın o kadar gerisinde duruyor ki, herhangi birinin onda dikkat çekici bir özellik olduğunu düşünmesine ihtimal bile vermez. Ama Davut gizli bir şair çıkıyor. Hem Kürtçe hem de Türkçe şürleri var. Yayımlamaya cesaret edememiş. İncecik bir adam. Bir gülü koklasa özür dileyecek. Bir kuşa baksa mahcup olacak. Her cümlesine izinle başlıyor.

Normalin çelişkisi.

Davut Türkçe öğretmeni. Kürt ve Arap çocuklara Türkçe öğretmekten dolayı huzursuz hissediyor kendisini. "Çocukları asimile ediyorum," diyor. İçinden Ermeni olduğunu tekrar ediyor. Başka bir yerde son derece normal olabilecek bu durum, ölülerini gömmeyen mazlum halkların coğrafyasında kalbe anlatılamayacak bir çelişki diye diriliyor. Ana renk bütün renkleri bastırıyor, kocaman bir siyah oluşuyor.

Başkasının hikâyesini çalmak.

Konuya giremiyorum, yine. "Ailenin hikâyesini yazmayı düşündün mü?" diye soruyorum birden. Gözlerindeki ışık sönüyor, solgun bir mavidir başlıyor. Hayır, diyor, birkaç karışık şey anlatıyor. Kafamda bir hikâye oluşturmasını engellemek için sözünü kesiyorum: "Belli bir düzen içinde yaz bence, madem bu kadar iyi yazabiliyorsun." Böylece yazacağı aile tarihini planlamaya başlıyoruz. Yazmadığım, yazamayacağım, yazmaya hakkım olmayan bir hikâyenin şablonunu beraber hazırlıyoruz. "Yaygın ve anonim Ermeni anlatı tarzını seçme," diyorum, "öyle olursa *bize* farklı ne anlatabilirsin ki? Vahşetin sıradanlaştığı yerde anlam söner. Guy Fawkes'ı

düşün, elbette trajediyi ‘şenlik’e çeviren bir coğrafyada değiliz, mümkün de değil. Ama aynı şekilde anlattıkça ölülerimiz gömülmemiş olarak kalmıyor mu?”

Herkes bir yalnızlığa gidiyor.

Üç yüz kendi yüzüne dönüyor, ben üç yüze dönüşüyorum. Uzun bir günü yazmaya başlıyorum: “Her cinayetin konuşmayan bir tanığı kalmalı!”

KEREM İLE ASLI’YI YENİDEN OKUMAK

Beşir Ayvazoğlu

Kimdi hatırlamıyorum; birisi *Atını Nalladı Felek Düştü Peşime* isimli bir hikâye kitabından söz etmiş, “Senin hemşehrin, Zara’yı anlatıyor!” demişti de, hemen edinip okumuştum.

Doğduğum ve hayatımın ilk sekiz yılını yaşadığım Zara hakkında hatırladıklarım pek fazla değildi; evimiz, evimizin hemen yakınındaki büyük cami, çarşı, çarşıdaki “bici bici leblebici”, bir de birinci ve ikinci sınıfları okuduğum, her ne hikmetse bililerinin yıkıp yerine çirkin bir betonarme bina diktikleri kâgir Gazi İlkokulu, o kadar. Fakat yıllar boyunca annem ve babamdan dinlediklerim, zihnimde capcanlı bir Zara resminin oluşmasım sağlamıştı. Onların tanıdığı bütün eski Zaralıların isimlerini öğrenmiştim. Bunlar arasında Ermeniler de vardı; son derece dindar, hatta “ehl-ı tarik” bir kadın olan annem, mesela komşumuz Zeynel Usta’dan yahut akrabamız Ayvaz Hacı’dan nasıl söz ediyorsa, onlardan da öyle söz ederdi, hasret ve muhabbetle...

Sadece Zara’da değil, eskiden Ermenilerin de yaşadığı bütün şehir ve kasabalarda, yaşlan müsait olanlar, kapı komşuları Nubar Efendileri, Kirkor Ustaları, Arşak Amcaları vb. sevgiyle hatırlarlar. On dokuzuncu yüzyılda Anadolu’yu gezen Feldmareşal Moltke, Ermenilerin

Hıristiyan Türkler olduğunu zannetmişti. Edmondo de Amicis ise onları, “Ruh ve iman bakımından Hıristiyan, doğuş ve cismaniyet bakımından Asya Müslümanı,” diye tarif eder. Ahmet Turan Alkan’m *Altıncı Şehir* adlı eserine sonradan ilâve ettiği “Sivaslı Ermenilere Dair” başlıklı yazısı

okunursa ne demek istediğim daha iyi anlaşılacaktır. Terzi Sebuh Usta'nın bu yazıda anlatılan hikâyesi, Kirkor Ceyhan'ın hayat hikâyesi gibi etkileyicidir.

Kirkor Ceyhan'ın hikâyelerini okurken zihnimde beliren Zara resmiyle önceki resim birebir örtüşünce doğrusu çok şaşırmıştım. Aynı hassasiyet, aynı hasret... Birbirine düşman edilmek istenen iki halkın, tarih ve coğrafya tarafından birlikte nasıl yoğrulduğunu ve birbirine ne kadar benzediğini asıl o zaman fark ettim. Bir türküye başka nerede aynı anda iki farklı toplum sahip çıkabilir? "San Gelin" türküsü etrafında yapılan heyecanlı tartışmalan hatırlayınız! Musiki gibi, kültürün en derinlere inen kökleriyle beslediği, yok edilmesi, değiştirilmesi imkânsız denecek kadar zor olan bir ifade vasıtası, müşterek bir dil haline gelmişse, orada ithal fikir ve ideolojilerle kavrana-mayacak karmaşık bir sosyolojik hadise var demektir. Üstelik bu benzerlik ve ortak duyarlık, Ermeni toplumunun kanlar birbirine kanşmasın diye gösterdiği olağanüstü dirence rağmen gerçekleşmiştir. Bu direnç sebebiyle birbirine kavuşamamış âşıklann yaşadıklan dramlar halk hikâyelerinde ve türkülerde dile getirilmiştir. Doğu Anadolu'da çalınıp söylenen iç yakıcı bir türküde âşık olduğu Ermeni kızına kavuşamayan bir gencin acıklı aşk hikâyesi anlatılır:

Ahçiği yolladım urum eline Eser bâd-ı saba zülfün teline Gel seni götürem İslâm eline Serimi sevdaya salan o ahçik Aman o ahçik civan o ahçik

Vardım kiliseye baktım haçına Mâil oldum arkandaki saçına Gel seni götürem İslam içine Serimi sevdaya salan o ahçik Aman o ahçik civan o ahçik

Buna benzer bir aşk hikâyesinden doğmuş olması muhtemel bir de mani vardır:

Bahçelerde mor meni Verem ettin sen beni Ya sen İslâm ol ahçik Ya ben olam Ermeni

Bu aşk hikâyelerinin en dramatik olanı, hiç şüphesiz, zamanla çok geniş bir coğrafyaya yayılan ve çeşitli varyantları bulunan *Kerem ile Aslı ân.* Hemen herkesin az çok bildiğini zannettiğim bu hikâye kısaca şöyle özetlenebilir: Isfahan Şahı Anka Bey'in tek üzüntüsü çocuklarının olmamasıdır.

Günlerden bir gün yaşlı bir derviş elinde bir elmayla çıkagelir ve hanım sultanın bu elmayı Ayazma Çeşmesi'nin başında yemesi halinde Allah'ın izniyle bir çocuklarının olacağı müjdesini verip gözden kaybolur. Çok sevinen Anka Bey derhal tellallar çıkarıp halkın çeşme başında toplanmasını buyurur. İsfahan'da bir de aynı dertten mustarip zengin bir Ermeni keşişi vardır; karısı haberi duyunca hanım sultana giderek elmanın bir parçasını da kendisine vermesini rica eder. Hanım sultan, doğacak çocuklar ayn cinsten olursa büyüdüklerinde başgöz edileceklerine dair söz alarak elmanın yarısını keşişin karısına verir. Hikmet-i Hûda, dokuz ay sonra Anka Bey'in bir oğlu, keşişin de bir kızı dünyaya gelir. Oğlana Mirza, kıza Han Sultan isimleri verilir. Çocuklar birbirinden habersiz büyürler. Mirza günlerden bir gün rüyasında bir dünya güzeli görüp âşık olur; çok geçmeden arkadaşı Sofu'yla birlikte av peşinde koşarken bir bahçeye girer ve karşısında rüyasındaki kızı görünce aklı başından gider. Burası Ermeni keşişinin bahçesi, kız ise sözlüsü Han Sultan'dır. Mirza rüyasındakinin "aslı"nı bulduğunu söyleyerek kızı yanaklarından öper, kız ise utanarak, "Kerem et, beni rüsvay eyleme!" diye yalvarır. Böylece meşhur aşk hikâyesinin kahramanları efsanevî isimlerini bulmuş olurlar: Aslı ve Kerem.

Bundan sonrası malûm: Isfahan şahı keşişten sözünü yerine getirmesini isteyecek; ancak kızını bir Müslü-mana vermek istemeyen keşiş, bir gece gizlice İsfahan'ı terk edecektir. Ertesi gün keşişin ailesiyle birlikte sırra kadem bastığını öğrenen Mirza Bey beyninden vurulmuşa döner ve arkadaşı Sofu'yla birlikte yollara düşer, demir as.â demir çank, bütün Doğu Anadolu'yu karış karış gezerek Aslı'sını aramaya başlar. Artık o Şehzade Mirza Bey değil, Âşık Kerem'dir; sazıyla hep aşkını söylemekte, dağlarla, derelerle, kurtla, kuşla söyleşip Han As-lı'sından haber sormaktadır. O kadar büyük aşktır ki bu, başı karlı dağlar ve azgın nehirler bile sazıyla o seslenince insafa gelir, yol verirler. Bazan Kerem Aslı'nın izini bulur; fakat keşiş her seferinde kızını kaçırmayı başarır. Böyle yıllar süren bir kaçıp kovalamaca... Sonunda kavuşurlar kavuşmasına; fakat keşiş kızına sihirli bir elbise giydirmiştir; Kerem gerdek gecesi Aslı'nın düğmelerini bir türlü çözemez ve öyle bir âh eder ki, aşkının ateşiyle yanıp kül olur. Kerem'in küllerini toplamaya çakşırken saçları alev alan Aslı da yanarak ölecek; böylece iki âşık ancak öteki dünyada birbirlerine kavuşabileceklerdir.

Bu güzel aşk hikâyesi, bana sorarsanız, Türk-Ermeni ilişkilerinin gizli tarihidir. Hanım sultanın çocuk sahibi olmasını sağlayacak elmayı bir keşişin karısıyla paylaşması, Türk toplumunun dışadönük ve bir arada yaşama pratiğine sahip olduğunu göstermektedir. Hanım sultanın, doğacak çocuklar büyüdüklerinde evlenmelerini istemesi de bu bir aradalığı daha da köklü bir hâle getirme iradesinin tezahürü olarak okunabilir. Keşişin karısı hanım sultana gidip rahatlıkla elmanın yarısını isteyebildi-ğine göre, bu irade esasen hayata geçirilmiştir. Din değiştirme gibi bir şartın ileri sürülmemiş olması hikâyede ayrıca dikkat edilmesi gereken bir ayrıntıdır.

Kısacası, *Kerem ile Aslı,* bir aşk hikâyesi olmanın ötesinde, iki halkın bir arada yaşama iradesini yansıtan çok önemli bir metindir. Peki, çocuklar büyüdüğünde keşişin sözünde durmayıp kızını Kerem’den bucak bucak kaçırması nasıl yorumlanabilir? Bana öyle geliyor ki, bu motif -yukarıda da ifade ettiğim gibi- Ermeni toplumunun asimile olmamak için gösterdiği şaşırtıcı -ve saygıya değer- gayreti ifade etmektedir. „

Türkülere ve halk hikâyelerine yansımış dramatik aşk hadiselerinin yaşanmasına yol açan direnç, benzer endişeler sebebiyle Müslüman Türk toplumunu pek fazla rahatsız etmemiştir. Ancak asırlarca birlikte, hatta iç içe yaşayan iki toplumun hayat tarzlarının birbirine benzemesi -her toplumda, hatta ırk ve din bakımından homojen toplumlarda bile karşılaşılabilecek anlaşmazlıklar, çatışmalar yaşanmışsa da- kaçınılmazdı. Üstelik bu benzeyiş tek taraflı değildi. *Kerem ile Aslı* hikâyesinde, Isfahan şahının halkı Ayazma Çeşmesi başında toplaması dikkat çekici bir motiftir. Müslüman Türkler, Ermenileri kendilerinden ayrı görmedikleri için birçok mesleği gönül rızasıyla onlara terk etmişlerdi; çünkü Ermeniler çok güvenilen “zanaatkâr” insanlardı. Ticaret de yapar, herhangi bir engelle karşılaşmadan zenginleşirlerdi. On dokuzuncu yüzyılda yönetimde de ağırlıklı olarak yer aldılar. Yunan isyanından sonra bürokrasiden uzaklaştırılan

Rumların yerini Ermeni seçkinler almış ve Osmanlı Ha-riciye’sinde, dolayısıyla devletin yönetiminde güçlü bir pozisyon kazanmışlardı. Aynı yüzyılda mimarinin de Ermeni mimarlara teslim edildiğini unutmamak gerekir.

Gerek *Kerem ile Aslı* hikâyesi, gerekse yukarıda sözünü ettiğim türkü ve mani, taraflardan biri din değiştirmedikçe evliliğin mümkün olmadığını gösteren dikkate değer belgelerdir. Ancak bu gerçek, kesintisiz bir kültür alışverişinin yaşanmasına engel olmadı. Türk âşık edebiyatına paralel bir Ermeni âşık edebiyatının bulunduğunu uzun zamandan beri biliyoruz. Fuat Köprülü, 1922 yılında yazdığı "Türk Edebiyatının Ermeni Edebiyatına Tesiri" başlıklı ünlü makalesinde bu meseleyi enine boyuna tartışmıştı. Ermeni saz şairlerine verilen "aşuk" adının "âşık"tan bozma olduğunu anlamak için âlim olmak gerekmez. Ermenice âşık edebiyatının yanı sıra, Türkçe şiir söyleyen Ermeni âşıkları da vardı. Mesela Âşık Vartan, Hakkı, Mecnu-nî, Civan, Papa Yero, Kirkor Seydî... Bu şairleri yazdıkları şiirlerden yola çıkarak teşhis etmek imkânsızdır. Üstelik bunların bir kısmı Bektaşi'dir. Bir zamanlar, Bektaşi tarika-tine mensup çok sayıda Ermeni şair vardı.

Asırlarca birlikte yaşamışlığımız, dillerimizin de birbirinden etkilenmesine de yol açmıştır. Bu konuda ilk çalışmalar H. Acaryan'ın *Ermeni Diline Türk Dilinin Tesiri ve Ermenilerin Türklerden Aldıkları Sözler* (1902) ve Arşak Çobanyan'ın *Ermeni Aşıklan* (1906) adlı kitaplarıyla Fuat Köprülü'nün yukarıda adı geçen makalesidir. Daha sonraki yıllarda aynı konu Azeri ve Ermeni araştırmacılar tarafından değişik açılardan ele alındı. Mesela Yusuf Vezir Çe-menzeminli'nin *Ermeni Aşuglan Tarafından Söylenmiş Halk Edebiyatı* ve *Türk Edebiyatında Ermeni Müellifleri* adlarını taşıyan kitaplarıyla G. Antonyan'ın *Nizami ve Ermeni Edebiyatı* (Bakû 1947) ve *Ermeni-Azerbaycan Halg-lanmn Edebi Elagası* (Bakü 1955) adlı kitapları ilk akla gelenlerdir.

Musikiye gelince... Klasik Türk musikisiyle ilgilenenler, ne kadar çok Ermeni bestekâr ve icracımızın bulunduğunu bilirler. Yılmaz Öztuna'nın *Türk Musikisi Ansiklopedisi* dikkatle taranırsa onlarca Ermeni ismiyle karşılaşılır. III. Selim devrinde musikimizin kayda geçirilmesi için bir nota sistemi geliştiren Hamparsum Çerçiyan (17651814) Ermeni'dir. Bazı müzikologlar Hamparsum notasının Türk musikisi için Avrupa nota sistemine nazaran daha elverişli olduğu kanaatindedirler. Nikogos ve Asdik Ağalar gibi çok büyük bestekârlar yetiştiren Ermeniler, Osmanlı musikisine ciddi katkılarda bulunmuşlardır. Mesela Nikogos Ağa'nın Acemkürdi yürük semâîsi "Bari felek ben yüzüne söyleyim"i ve Hicaz şarkısı "Niçin a

sevdiğim niçin'i yahut Asdik Ağa'mn Kürdîli Hicazkâr şarkısı "Hançer-i ebrûsu saplandı dile"yi dinlerken, gönül tellerimiz Dede Efendi'nin eserlerini dinlerken nasıl titriyorsa öyle titremektedir. Ermeni vatandaşlarımız, hiç şüphesiz, musikide bizimle aynı dili konuşuyor, aynı duygulan terennüm ediyorlardı. Halk müziğinde de öyle.

Uzatmanın anlamı yok; yüzyıllarca birlikte yaşadığımız, mahallelerimizi bile ayırmadığımız bu güzel insanlardan, Nubar Efendilerden, Kirkor Ustalardan, Arşak Amcalardan durup dururken nefret etmeye başlamak hiçbir mantığa sığmıyor. Bu işte ne Kerem'in ne Aslı'nın hatta ne de Aslı'yı Kerem'den bucak bucak kaçıran keşişin suçu var. Aslı'nın "hançer-i ebru'sunu gönlümüze, bağnmıza sapla-yanlan bu coğrafyada değil, başka yerde aramak gerekir. Ve artık ayrılıklan değil, ortak değerleri vurgulamanın zamanı gelmiştir. "Yüzüm şen, hâtıram şen, meclisim şen, mevküm gülşen" diyen Ermeni bestekâr Bimen Şen'in bu Kürdîli Hicazkâr şarkısındaki şenliğin gerçekleşmesinin, yani iki halkın daha güzel, daha müreffeh bir geleceğe yürümesinin başka bir yolu var mı, bilmiyorum.

"MUTLU" BİR GÜN Birsen Ferahlı

Etnik kimlikler, dinler tarihi ilgimi çekmez. Kare biçiminde karpuz, domates tadında şeftali üretilirken ve galaksilerin fotoğrafı çekilip "Higgs bozonu" deneyleriyle varoluş açıklanırken; cinayetler toplamından ibaret olan etnisite, din savaşları ve ırkçılığın nedenleri nasıllan üzerine konuşarak bir yere varılmadığı ortada. Değil mi ki bunca bilgiye karşın insanlar hâlâ birbirlerini boğazlıyor, kafa kesiyor, okul bombalıyorlar; mülteci gemileri milyarlık yatlann birkaç mil yakınında batıyor ve o akşam güvertede yenilen yemekte tabaktaki taze levreğe taze insan ölüsünün kokusu siniyor, yine de balıklar iyi kalite şarap eşliğinde mideye indiriliyor; artık konuşmak nafiledir.

Yirminci yüzyıl başında toplumu ve insan davranış-lanm tanımlama amacıyla ortaya çıkan antropoloji, sosyoloji ve psikoloji derin katmanlara inmiş; ancak derinlerde de iyi bir şey bulamamıştır. İnsan kendi cinsini öldüren, bundan zevk alan, egemenlik için yok etmeyi mubah sayan, sıcak kanlı, memeli, omurgalı, eşeyli üreyen, el becerileri gelişkin, yüksek bilişsel fonksiyonlara sahip bir canlıdır. Donanımını kitlesel öldürmeler için kullanan bir türdür. Uygun ortam geliştiğinde her birimizden birer katil

çıkabilir. Yine de kan akıtmak yerine, ruh akıtarak dürtüsünü doyuranlarımız da az değildir.

İnsanlığın anayasalar, demokrasi ve çeşitli "izm'lerle yönetildiği gibi görüşler, azıcık kazıyınca kolayca çıkıve-ren dayanıksız bir yüzey kaplama malzemesi. Egemenler hâlâ tek yöntem kullanıyor: öldürmek...

Bu nedenle tarihe meraldi olduğum, karne notumu 10'dan aşağı hiç düşürmediğim halde, lise ikide fen şubesini seçtim, üstüne bir de tıp eğitimi yaptım. Kadavra salonu dayanılmazdı, formaldehit kokuyordu, üstelik orada uzanmış katı bedenleri katman katman kesecek, en ince yapılarına kadar bağlantıları öğrenecek, sonra bin soruluk sınavda bilgimizi kanıtlayacaktık. Sayısız bağlantıda mantık silsilesine aykın tek bir unsur yoktu. Ta ki beyne gelene kadar... Beyin gri ve ak cevherlerin kıvnmlarla birbiri içinde durduğu yan akıcı, yumuşak, esnek bir yapı. İzleri takip edilemiyor. Sır. Nasıl işlediğini çok az biliyoruz. İnsanoğlu denilen canlının tılsımı da burada saklı... Örnek:

Türkiye'nin en batısında, güneşli güzel bir Ege kentinde üç odalı bir apartman dairesinin salonu. Temiz, tertipli mobilyalar, ak pak tül perdeler, yerde ince nakışlı bir el halısı, çerçevelerde yaşanmış uzun bir hayatın anıları, gençlik günlerinin, evlatların, torunların fotoğ-raflan... Her birisi yüzü batıya dönük, laik, çağdaş bir ülkenin aydınlık yüzleri. Emekliliklerini yaşayan, doksanına merdiven dayamış iki sevgili büyüğe yapılan bir ziyaret. Hal hatır soruluyor, sağlık, kolesterol, ameliyatlar konuşuluyor. Derken ikinci çaylarla birlikte eski günlere, gençlik, çocukluk anılanna uzanıyor sohbet. Biraz küçülmüşler, hatlar aşağı inmiş ama yine de sanşın, yeşil gözlü kadın çok güzel ve erkek, çıkık elmacıkkemikleri, keskin çene hattı, yay kaşlann altından bakan delici ela bakışlanyla hâlâ yakışıklı. Diri günlerini bildiğiniz kişileri uzun bir aranın ardından gördüğünüzde değişmiş gibi gelseler de konuştukça zihin ilk tanıştığınız zamana gidiyor. Üçüncü çayda artık siz bir tıp fakültesi öğrencisi, onlar kırklı yaşlarda iki güzel insan... Üçünüzün de bildiği anıları yineleyerek yılları geriye sarıyorsunuz. Hüzünlü bir zevk kapsülünün içindesiniz. Derken onlann çocukluk anılarına geliyor sıra, siz dinleyicisiniz artık. Sarışın kadın, san bukleleriyle demiryolu bürokratı babasının şımarttığı bir küçük kızdır. Vagon fabrikasında prensestir ve boy bos kaldınm titreten bir genç kıza

dönüşümü dillere destandır. Yakışıklı yaşlı adam, hareketli geçen gençlik günlerini, babasının Köy Enstitüsü müdürlüğünü, güzel sanşınla nasıl karşılaştıklarını, mühendisliğini, şantiye maceralannı iştahla anlatır. O salonda güzel bir öğleden sonra yaşanmaktadır. Derken yakışıldı yaşlı adam ansızın söze ara verir, kafası kanşmış, bir şeyi arayıp da bulamıyormuş gibi huzursuz susar; aile büyüğü susunca herkesin susması âdettir buralarda. Susar, bekleriz. Sessizlik tedirginlik sınınna yaklaşırken aniden, *“Yerçanig,”* der. Altmış ydlık kansı sorar: “Ne dedin canım, anlayamadım?” Adam sanki içinden başka birisi konuşuyor-muşçasına her zamanki davudi sesinden farklı, bize yabancı gelen bir sesle yineler sözcüğü:

"Yerçanig."

“Anlamı ne?"

"Bilmiyorum."

“Allah Allah! Nereden çıktı şimdi bu hayatım?" Yeniden sohbeti tutturma gayretiyle, biz iki kadın havadan sudan söz açıyoruz. "Ağzımız tatlansın,” diyerek sütlaçlar getiriliyor. “Diş sorunlanmız filan, bu ara sütlü tatlılar bize iyi geliyor, mama gibi kaşıklıyoruz işte,” diyor ev sahibesi. Mis gibi süt, pirinç ve şekerin mükemmel uyumunu kaşıklarken, o yabancı ses tekrar konuşmaya başlıyor:

“Manug.”

“Kamig, manug.”

Bir şey oluyor. Evet, bir şey var. Yaşlı, yakışıldı ve çok

sevdiğim büyüğümün nabzına bakıyorum, tansiyon ölçüp hızlı bir nörolojik muayene yapıyorum: Normal. “Broca afazisi” denilen konuşma bozukluğu mu başlıyor, arkasından bir felç gelir mi, yoksa Alzheimer’ın bir öncü göstergesi mi? Olasılıklar hızla geçiyor aklımdan. Hemen tetkikler yapılmalı, beyin MR’ı çekilmeli. Olasılıkları kendime saklamalıyım, telaşlanmamalılar. Şu anda bir sorun olmadığını, ertesi gün tekrar uğrayacağımı bildirerek ayrılıyorum.

Henüz asansörde iken nörolog arkadaşımı arıyorum, MR randevusu ayarlıyorum. Gece kanepe köşesinde otururken, öğleden sonra konuşulanların, geriye dönüp anılarda dolaşmanın ağırlığı çöküyor üstüme. Tabakta elma, ayva, mandalina, kucağımda bilgisayar, “gelen” dosyasındaki iletilere bakarken şeytan dürtüyor, o sözcüğü arama motoruna yazıyorum: *"Yerçanig."*

Yerçanig: Mutlu (Ermenice]

Öteki neydi?

Manug: Çocuk (Ermenice)

Ya diğeri?

Kamig: Kuzucuk (Ermenice)

Uykusuz bir gecenin ardından sabah ilk iş MR randevusunu iptal ediyorum. Saat tam 11,00’de elimde 100 gr taze Türk kahvesiyle sevgili büyüklerimin kapısmda-yım. Gece iyi geçmiş. Sabah diz egzersizi yapmışlar, şimdi bulmaca çözüyorlarmış. Mutfağa gidip üçümüz için kahve yapıyorum ve ilk yudumu alırken daha fazla sabredemeyip doğrudan konuya giriyorum.

'Dün o bilinmedik sözcükleri söylediğinizde, nörolojik bir sorununuz var sandım. Bugün için doktor randevusu almıştım. Gece araştırınca, o ilginç sözcüklerin Ermenice olduğunu öğrendim. Hastalık yok, siz yalnızca Ermenice sözcükler söylemişsiniz.”

"Ha öyle mi? İyi o zaman. Hasta filan değilim ben! Ne hastalığı! İş çıkarmayın başıma! Hem zaten rahmetli babam, validenin öldüğü gün, kardeşimle beni bir odaya çekip durumu anlatmıştı.”

Yakışıldı yaşlı adam bu sözlerin ardından, kahve fincanını sehpaya bıraktı, koltuğunda geriye kaykıldı, kollarını adeta kendine sarılır gibi birbirine doladı, olduğu yerde öne arkaya sallanarak bir kitaptan okurcasına tekdüze konuşmayı sürdürdü.

Dedem, Fırat ktyılannda çiftlik çubuk sahibi, mektep medrese görmüş birisiymiş. Bir gün çiftliğe kan ter içinde gözleri yerinden uğramış bir ırgat gelmiş, “Köyü basmışlar, herkesi Halep yoluna sürmüşler! Bir tavuklar kalmış, bir de sanki çocuk ağlamaları duydum," demiş.

Sadık Dede ateş gibi fırlamış yerinden, doru atına atlamış, adamları da arkasından. Atla bir saatlik yoldaymış köy. Dutların, meşelerin, kavakların arasından dik kayalık tepelere tırmanmışlar. Ağaçlık bir alanda seksen-doksan hane... Öyle bir ıssızmış ki ortalık, insansız evlerden, '93 Harbi’nde yedi yıl askerlik yapan dedem bile tırsmış. Tavuklar, horozlar oldukları yerde eşiniyorlar, tek adım atmı-yorlarmış. Dağ rüzgârında yapraklar hışırdıyor, köy kahvesinin tahta kepengi bir o yana bir öte yana biteviye çarpıp duruyormuş. O seslerin arasında ırgatın duydum dediği ağlamaya kulak kabartmışlar. Rüzgârla ilintisi olmayan bir şeyler duyuluyormuş. Kopuk, boğuk. Arada kesiliyor, sonra yeniden başlıyormuş. Sesler, iki sokağın kesiştiği köşeden, ahşap kapısı ardına kadar açık duran evden geliyormuş. Bir köye göre oldukça gösterişli olan iki katlı yapıya girmişler. Ahşap döşemeler, mavi yeşil renkli camlarla bezeli pencereler, tırabzanlı merdiven, duvarda haç varmış. Sesin geldiği üst kata tek başına çıkmış Sadık Dede’m. Merdivenin tam karşısına denk düşen kapıyı yavaşça açmış. Büyük, aydınlık bir oda. Eriyen kar sularım toplayıp Fırat'a doğru güldür güldür akan Karasu, mavi atlas gibi görünüyormuş pencerelerden. Duvara gömük dolabın içinden yakın, çok yakından uluma gibi, böğürme gibi iç tırmalayıcı sesler geliyormuş. Dolabın önünde öylecerıe durmuş dedem. “Korkmayın, ben sizi kurtaracağım," demiş. Önce Türkçe, sonra Ermenice birkaç sözcük söylemiş, “Hovsep,” demiş, ki “Tanrı, çocukları korusun”muş anlamı. Dolabın kapısı açılınca üst üste dizili yorganların, uzun upuzun yastıkların arasında titreyen, birbirine sarılmış örgü saçlı iki kız... Artık ne ağlama ne inleme... Yalnızca çene takırtısı, yalnızca akı dışarı uğramış kanlı gözler...

Bir buçuk ve üç yaşındalarmış.

Atın terkisinde o yolu nasıl geldiler, Sadık Dede’m çiftlikte daha atından inmeden herkesi avluya toplayıp, “Bu iki çocuk benim kızlarım, bunlar Azizoğlu'dur böyle bilinsin!” deyince herkes nasıl sustu, sonraki günler

neler yaşandı, dilleri, dinleri nasıl dönüştü, arkadaşları kimlerdi, babama ve amcama nasıl gelin edildiler, bunları hiç bilmiyorum.

Babam, annemi defnedip kabristandan eve döndüğümüz saatlerde, mutfağın yanındaki penceresiz kilerde, kardeşimle bana yalnızca bu kadarını anlattı.

Babam, Fırat yakınındaki çiftlikten okumaya büyük şehre gelmiş. Annemle evlendikten sonra da ömürleri hep şehirde geçmiş. Ama, hatırlıyorum, oturduğumuz bütün evlerde aynı köy evi gibi mutlaka bir kiler olurdu. Memleketten çuvallarda, şişelerde getirttiği yiyeceklerden hiç vazgeçmezdi. Pek geçindi olmayan anamla babamın tek anlaştıkları konu patiskalara sanlı saklanan lavaş ekmeği, şavak peyniri, tereyağı ve dut pekmeziydi. Kilerdeki ceviz, pestil, buğday, kekik kokusu dualarla toprağa verdiğimiz anamın kokusu gibiydi. Babam daire başkanlığından emekli olduktan sonra kendini iyice dine vermişti, annem hacca gitmeyi kabul etmediği için aylarca küsmüşlerdi. Arada ziyarete gittiğimizde babamı masabaşında hitap okurken, annemi, Marmara Denizi'nin mavi sularına dalgın bakarken bulurduk. Buna rağmen, babamın hac dönüşünde âdet olduğu üzere evin kapısını yeşile boyatmış, kendi yerlere kadar nefti yeşil ipek kadife bir elbise giymiş, başına kenarı Fırat yöresine özgü çiçeklerle oyalanmış bir örtü takmış,"Mübarek yerlerden hoş geldin," deyip sarılmış, aile efradının toplandığı mükellef bir sofra hazırlamıştı. Gazetedeki ölüm ilanında "Eşraftan Hatice Azizoğlu"yazan, evlatlarıyla bile mesafeli, yüzü pek zor gülen, az konuşan, çok susan, susmasıyla huysuz babamızı susta durduran iri ela gözlü, beyaz tenli kadının, annemizin, Ermeni olarak doğduğunu onun toprağa girdiği gün öğrendik. Ben otuz beşimde, kardeşim otuz yaşındaydı o zaman.

Yani bu durumda Hayriye Teyze de! Amcamızın karısı, aynı zamanda annemin kız kardeşi olan Hayriye Teyze! "iki kardeşin, iki kardeşle evlenmesi iyidir, geçim olur,"gibi havada uçuşan cümleler... Beş yü önce ölen, çocuğu olmadığı için mezara bizim indirdiğimiz, güzel ut çalan, sözü sohbeti canlı, tepsi tepsi böreklerine doyum olmayan Hayriye Teyze!

Annem? Teyzem? Ben? Kardeşim? Biz?

Üç -beş sözcükle geçiştirilen "Uğursuz bir yangından kurtarılan iki kız kardeş..." masalı? Ailede bütün ilişkilere sızan nedeni belirsiz gerilim...

Annem kim? Ben kimim? Biz kimiz?

O an yer sallandı. Gözüm karardı. Soluğum kesildi. Göğsümün ortasına bir taş oturdu, inanmazsınız avuçlarımdan akan ter yere damlıyordu. Kilerin raflarında Fırat'ın kıyısından getirtilen çuvallar, güğümler, sepetler bin yıllık kokularla hiçbir şey olmamış gibi kıpırtısız duruyordu. Üç erkektik ve birbirimizin yüzüne bakmıyorduk. Babam kalktı ilk, kilerin kapısını açtı, önce o çıktı dışarı, sonra kardeşim ve en son ben kapıyı kapattım. Bu konu bir daha konuşulmadı hiç. Hiç konuşulmadı...

Bütün bunlan Ermenice sözcükleri söyleyen o yabancı sesle, hızlı hızlı, bir çırpıda anlatmıştı.

Uç oda bir salon apartman dairesinin salonundan bir kahve içimlik sürede yüz uzun yıl geçmişti. Zaman adeta fiziksel bir güce dönüşmüş, bizi oturduğumuz yere mıh-lamıştı. An donmuştu. Kare biçiminde karpuz, domates tadında şeftali üretilen, galaksi fotoğrafı çekilip Higgs bo-zonu deneyleriyle maddesiz maddeye ulaşılmaya çalışılan; öte yanda hâlâ yerkürenin birçok yerinde kimlik savaşı, din savaşı, mezhep savaşı, adı her ne olursa olsun insanı sömürmeyi amaçlayan savaşlarla insanların öldüğü, evsiz barksız mültecilere dönüştüğü, denizde çölde havada karada yok edildiği, çocukların anasız, anaların çocuksuz kaldığı günümüze, "zulmün değişmediği şimdi”ye dönmek için bir şeyler söylemek, bir şeyler yapmak gerekiyordu.

“Ah hayat!” dedim konumuma yakışmayan bir bil-mişlikle...

Az önce bütün bir ömrün sırrını başkasına dair bir masalmış gibi anlatan sevgili büyüğüm, “Evet ya hayat!” dedi. Gülümsüyordu.

“Hepsi geçip gitti işte... Rahatladım. Doksanına gelince rahatlıyor insan. Yolun sonundan bakılınca yalnızca eskiler görülebiliyor. Gözlüklerim gibi; yakınlar bulanık, uzaklar net... *Manuk* çocuk demekmiş demek, hayret! *Manuk* sözcüğünü daha önce hiç duymamıştım; ama bi-liyormuşum ki, söyledim.”

Sonra ansızın yaşından umulmayacak bir çeviklikle koltuğundan kalktı, "Gel sana yeni heykellerimi göstereyim,” dedi.

El yeteneğini mesleğine yönelik ilginç maketlerinden bilirdik hep, şimdi de körelmesin diye küçük boyutlu heykeller yapıyormuş. Masanın üstündeki güzel kadın heykellerine, çocuk büstlerine baktık birlikte. Her birini tek tek anlatıyor ve çocuk gözleriyle parlak, afacan gülümsüyordu yakışıklı yaşlı adam. Hâlâ güzel eşi, elinde bir gümüş kemerle geldi yanımıza; gümüş ip olmuş, iç içe geçerek müthiş bir işçilikle örülmüştü.

“Bak canım, rahmetli Hatice Anne biz evlenirken bana kendi gelinlik kemerini takmıştı. Gözüm gibi sakladım. Ben de geleneği sürdüreceğim, torunumuz evlenirken aile yadigârı olarak armağan edeceğim.” '

Yarım saat sonra izin isteyip kalktım. Bir şeyler tamamlanmıştı sanki. Bir çemberin başı sonuna ulaşmış gibiydi.

İşte şimdi Türkiye’nin en batısında, Ege’nin kıyısında, yıllanmış palmiyelerin gölgesinde yürüyorum. Mavi deniz, mavi gökyüzü, öğle sonrasının ışıltılı güneşi bu dünyada hiçbir yer karanlık olamazmış gibi parlıyor. Sandık dibinde saklanan gümüş bir kemer, gün yüzüne çıkıp kuşakları birbirine bağlayacağı günleri kadim bir sabırla bekliyor. Az önce küçük bir apartman dairesinde -anatomi dersinde kesip biçtiğim, mikroskopla hücrelerine baktığım halde sırrına eremediğim- insan beyninin en büyük tılsımı olan “sözcük”le, zamana nasıl direndiğine tanık oldum. Yürüyorum. Her adımımda gökyüzü daha geniş, deniz daha mavi, güneş daha parlak... Sanki bugün daha mutlu, daha *yerçanig* bir gün...

YÜZYILLIK ARSIZLIK

Akif Kurtuluş

2005 yılının Nisan ayında bir gün, Eskişehir’den Ankara’ya dönerken Sivrihisar’a saptım.

Çocukluğumdan beri kim bilir kaç kez uğramadan geçip gittiğim, varlığından yol tabelalarında haberdar olduğum bu kasabaya girmek neden daha önce aklıma gelmedi? O yoldan geçerken hep bir yere varmak zorundaydık çünkü.

Ankara’yı, Antalya’nın batısından başlayarak tüm Ege’ ye bağlayan bu yolda, nedense hep acelemiz olurdu.

Bir gün anayoldan direksiyonu kırıp kasabaya girdim. Küçük, daracık sokaklarında dolaştım. Afyon yönünden yaklaşırken gittikçe büyüyen ve ne olduğunu bir türlü anlayamadığım, tepedeki yapıyı merak ettim. Neden kule benzeri bir mimarinin tam ortasında, yaklaştıkça kendini daha bir belli eden Atatürk görüntüsü vardı?

Çarşı içinde bir esnaf, “Ha o mu?” dedi, “Kilisedir orası. Sağdan şu yokuşa vur, karşına çıkar zaten.”

Bilmek, yüzleşmenin kapısını belki açabilir. Bilmekle açılan kapıları ama unutmayalım, çok kolayca kapatabiliyoruz.

Kiliseden önce "biliyordum”, bilgi sahibiydim.

1915’te neler olup bittiğini anlamam için bunca kitap, belge, yayının arasına dalmama gerek yokmuş... Er-metlilerin uğradığı zulmü anlamak için başka bir kanıta ihtiyacım olmadığını idrak ettim.

Anlatılamayacak bir pislik içindeydi,^ 1881 yılında bir Rum mimar tarafından yapılan bu kilise.

2005 yılının Nisan ayında o gün bu harabeden bana yansıyan duygu neydi? Yalnızlık mı? Değil! Terk edilmişlik mi? Bu da değil.

İşkence mağduru sadece insanlar sanırdım.

Taşlarmış, sütunlarmış...

Yüzyıllık zulmün derinliği yüzüme yüzüme vuruyordu. Geç karşılaşmış olmamın ağır utancıyla Sivrihisar’dan ayrıldım.

O gün Ankara’ya dönerken karar verdim *Ukde'yi yazmaya.*

On yıl önce.

* * *

Sünni ve Türk olmayanların bu topraklarda gördüğü zulmü temize çekmeye çalışan, “duyarlı insan” lafıdır: "Onlardan sonra biz çok eksildik.”

Eksik değil aslında, yanlış; dibine kadar yanlış bir hayat, yaşadığımız.

Halısının altına süpürdüklerini bile unutanların bir türlü anlamadığı, anlamak istemediği; bu hakikat işte.

"Sünni ve Türk olmayanlar” paranteziyle b ı toprakların en büyük acısına, dilim sürçerek yaptığım narko da benim aynı hakikatle aramdaki mesafeyi anlatıyor belki de.

24 Nisan 1915 sabahı İstanbul’daki tutuklamalarla başlayan ve her gün çığ gibi büyüyen bir alev topu gibi, bu coğrafyayı cehenneme çeviren “mesele”den söz ediyorum.

Mağduriyet sıralaması yapamam tabii ki. 1934 Trakya Olayları, 50’li yılların başlarında Varlık Vergisi, 6-7

Eylül vahşeti, 1964’le başlayan ikinci Rum göçü... Bunları, 1915 Felâketi’yle aynı paranteze almayı ne vicdanım ne de tarih okumam kabul ediyor.

Çünkü bu coğrafyada devlet, "müesses nizam”ını Ermenilerin soyunu kırmak üzerinden kurdu ve bundan sonra yaşattığı bütün zulümleri, bu suça ortaklığımız sayesinde meşru kılmaya çalıştı.

Kıldı da.

Yüz yıldır bu cehennem ateşinden uzakta, "memnun mesut” hayatlar yaşıyoruz.

Yüzleşemediğimiz her gün, "ama’lanmıza yapışıyoruz. Çok sevdiğimiz, bizi korunaklı kılan "ama”lanmız var.

Kendi cümlelerimiz yok. Mazeretlerimiz hayatımıza biçim veriyor. Resmî tarihin yalanlarını üstümüze çekerek ısınıyoruz.

Hiç kimsenin oyunumuzu bozmasına izin vermiyoruz. Top nasıl olsa bizim topumuz. Güçlüyüz. Mahallenin zengin kasabının şımarık çocuğuyuz. Olmadı, topumuzu alıp çıkıyoruz oyundan.

Yüz yıldır, bıkmadan usanmadan hakikatle saklambaç oynamaya devam ediyoruz.

Her defasında bizi yakalayıp sobelemeye tenezzül bile etmeyen Hakikat'in Gurur'u bile bize hiçbir şey anlatmıyor.

Susmuşuz. Sonra inkâr etmişiz. Mezarlıktan geçerken içimizden gelen sesi duymamak için ıslık çalmak yetmemiş, marşlar söylemişiz.

Hakikati kaybetmişiz çünkü. Birtakım gerçeklerle oyalanıp duruyoruz.

Yanlış bir hayat, insana dairdir. Hakikatle çarpışabilmek de insana.

Neden biz yanlış bir hayatta bu kadar ısrar ediyoruz.

Yüz yıldır.

Yüzyıllık arsızlık dediğim, böyle bir şey işte!

EVE GİRMEYEN JAKLİN Sema Kaygusuz

Geçtiğimiz yılın mart ayıydı. Sabaha karşı çalan telefon yüzünden dehşetle uyandım. Böyle durumlarda insan telaşa kapılıp hemen sevdiklerini düşünüyor. Önce kardeşim geldi aklıma, sonra annemin akciğer sorunu, derken babamın kalbi... Yeğenimi düşünmek bile istemedim. Telefonu açıncaya kadar geçen birkaç saniye içinde gözümün önünde beliren feci sahneler yüzünden elim ayağım buz kesti. Uyku sersemliğiyle kaygı birbirine dolaşınca telefonun ekranında beliren 001 ile başlayan uluslararası numaranın hangi ülkeye ait olduğunu kavramam epey zaman aldı. O gece acı acı tattığım kalp çarpıntısından pek fazla iz kalmadı şimdi. Öte yandan, yaptığım telefon konuşması ve sonraki günlerde gelişen bir dizi tartışmanın benliğime dağladığı duygu, havaya savrulan her sözcüğün esintisinde katılaşan, yürek burkan bir eziklik olarak hâlâ duruyor.

Telefonu açtığımda Kanada'da yaşayan arkadaşım Asuman'ı karşımda buldum. Ülkeler aracındaki saat farkını gözetmek konusunda böylesi titiz birinin beni uyku saatinde araması hayra alamet değildi. Hayrola, diye sordum. Kötü bir şey duyacağımdan emindim. Yarım yamalak, "Bugün okulda kızıma katil dediler," dedi. Sesi ağlamaklıydı. Onu anlamakta güçlük çektim. Daha doğrusu, duyduğum cümlenin anlamını zihnime yerleştireme-dim: "Anlayamadım, bir daha söyle." Asuman sesini yükseltti mecburen: "Bugün okulda Bahar'a sınıf arkadaşı katil demiş. Okuldan döndüğünden beri yataktan çıkmadı. Ağlamaktan perişan oldu çocuk."

Bahar'ın eğitimi içi ı mal varlığını satıp Kanada'ya yerleşen, çocuklarına aşırı düşkün, bildik Türk annelerini geride bırakacak kadar fedakâr bir yapısı olan Asuman için Bahar'ın acı çekmesi katlanması zor bir durumdu. Konuşma ilerledikçe ayrıntılar ortaya çıktı. Önümüzdeki hafta sonu Bahar'ın on dördüncü yaş günü partisi olacaktı. Kelebek temalı kostümlü bir parti düzenlemek isteyen anne kız kafa kafaya verip çalınacak müzik parçalarından ikram edilecek yiyeceklere kadar her ayrıntıyı planlamış, konuklara kelebek olmayı teklif eden şaşaalı davetiyeler hazırlamışlardı. O gün Bahar büyük bir heyecanla uyanıp yapışkan payet ve renkli kalemlerle hazırlanan davetiyeleriyle birlikte okula gitmiş, akşam olduğunda haysiyeti parçalanmış bir halde geri dönmüştü. Davetiyeleri dağıttığı sınıf arkadaşlarından Jaklin, kelebekli davetiyeyi ilgiyle incelemiş, daha sonra keskin bir tavırla, "Annem Türk-lerin katil olduğunu söylüyor. Doğum gününü bensiz kutla," demişti. Sınıfın ortasında, kendiliğinden oluşan bir halkanın merkezinde bir başına kalakalmıştı Bahar. Herkesten uzak durduğunu sandığı Jaklin'in aslında sadece kendisinden uzak durduğunu, geçen iki sömestr boyunca grup içi yakınlaşmalar dışında onunla hiçbir zaman birebir iletişim kurmadıklarını o sıra fark etti. Sevilmediğini bilmiyordu Bahar, hele başka birisinin âleminde bir nefret nesnesi olduğunu hiç bilmiyordu. Jaklin'in Ermeniliği ile kendi Türklüğü arasındaki farkın, sınıftaki Çinliler, Almanlar, Koreliler, Fransızlar, İngilizler arasındaki farklardan öte daha derin bir yarık olduğunu böylece kavramıştı. Bahar eve dönene kadar kendini tutmuş, boz bulanık suratım gören annesi telaşa kapılınca hıçkırarak ağlamaya başlamıştı. "Bunu bana nasıl yapar, bunu bana nasıl söyler!" Olduğu yerde tepinerek kurduğu tek cümle bu olmuştu. Bahar'ın da kişisel tarihi lekelenmişti artık.

Asuman yutkunarak anlattı bunları. Çocuğunu yaralayan çocuğa kızmamak için dolambaçlı cümleler kuruyor, konuyu Jaklin’in yüreğine nefret sokan ailesine getirip yarım bıraktığı sitemli cümleleri tamamlamam için benden yardım bekliyordu. Ondan sakinleşmesini istedim önce. Dürtüsel kızgınlığını anlıyor, onu daha fazla kışkırtmamak için sessiz kalmayı yeğliyordum. Kendimize birer kahve yapıp on dakika sonra Skype’tan yüz yüze görüşmeyi önerdim.

Bilgisayar ekranındaki görüşmemiz birkaç dakika içinde kıyıcı bir yüzleşmeye geçti. Türkiye’de kalan, iç içe yaşadığı, diz dize büyüdüğü Ermenilerden hiçbir zaman böyle tepkiler görmediğini ama Kanada’ya geldiğinden beri en saldırgan dışlanmaya Diaspora Ermenileri tarafından maruz kaldığını, restoranlarda Türklere servis vermeyi reddettiklerini, Türk olduğunu anlar anlamaz tavır değiştirdiklerini uzun uzun anlattı. “Bu soykırımın bizimle ne ilgisi var. Yüz yıl önce Osmanlılar yapmış. Benim dedem katliam sırasında can pahasına Ermeni komşularını saklamış bir adam, yağmalanan evlerin kapısında durup, sakın dokunmayın onlar geri gelecek, diye savaş vermiş zamanında,” diye savunmaya geçti. “Hem sonra Bahar’a yapılan haksızlık değil mi? Onun ne günahı var. Ben öbür kıza da üzülüyorum, Jaklin’e... Küçücük kızın sırtına bu yaşta böyle bir azap ^teklemek reva mıdır Allah aşkına!” Asuman’ın tutumundan anladığım kadarıyla bu meseleyi çocuk eğitimi konusuna getirip mutlak bir haklılığa sığınarak kendini Bahar’m incinen ruhunu tamir etmeye adayacaktı. Öte yandan buna izin vermeyeceğimi bildiği için aramıştı beni. Derdini paylaşmak için kız kardeşini ya da başka bir yakın arkadaşını değil, kocam Ermeni olduğu için beni seçmişti.

"Jaklin’in içine kimsenin bilinçli olarak nefret ektiğini sanmıyorum,” diye başladım söze. "Nasıl ki biz, kendi devleti tarafından ezilen Türk imgesiyle büyümüşsek Jak-linde kendi Ermeni imgesiyle büyüdü. Evin içinde gizli saklı da olsa soykırımdan kısacık bir kesit anlatılmışsa bile illa kalmıştır çocuğun aklında. Sağ kalmak, birdenbire bir kimlik haline gelmiştir. Bunun için ne annesini suçlayabilirsin ne de başkasını.”

Asuman çaresizlikle geriye yaslandı, bilgisayar ekranında yüzü küçülüverdi birden: "Peki böyle mi devam edecek? Bahar, Jaklin’le arkadaş olmayacak mı yani?”

“Olabilir,” dedim ama tedirgindim bunu söylerken. Bunun halklar arasında bir mesele olmadığını Türkiye Devleti’nin meselesi olduğunu söyleyecektim ki Türkiye’deki genel zihniyeti düşününce hemen caydım. Bocalamamı çabucak yakaladı Asuman. "Jaklin’i eve nasıl sokacağız?” diye diretti. Durum anbean çetrefilleşiyordu. Jaklin’in hiçbir özelliğini bilmiyorduk bu arada. Bahar gibi piyanoya meraklı mı, o da Bahar gibi genetiğe eğilimli mi, sosyal bilimlere daha mı yakın, Ermeni olmaklıktan başka ne özelliği var bu çocuğun, hiçbir fikrimiz yoktu. Bahar’ın daha önce karşılıklı olarak yakınlaşmadığı, yakınlaşmadığının farkında bile olmadığı Jaklin, Ba-har’ın kırılan kalbiyle birlikte erişilmez bir arzu nesnesi haline gelmişti. On dört yaşındaki Jaklin’e. kendimizi kanıtlamak için türlü planlar yapmaya başladık.

İlk kararımız, ertesi gün Asuman’ın okulu arayıp yürekli bir üslupla Jaklin’in ailesiyle bağlantıya geçmesi, hatta Jaklin’le annesini bir öğle yemeğine davet etmesi oldu. Görüşmemiz biter bitmez ben yatağa geçtim. Hüzünlenmeye o zaman başladım. Sırtından sımsıkı sarmaladım kocamı, minnettarlıkla. Ona yeniden kavuşmuşum gibi ürpertici bir his doğdu içime. Onu hiç tanımamış, çocuklarını doğurmamış olabilirdim. O gece, sahip olduğum her şey sıradanlığı aşıp mucizevi bir tesadüfe dönüştü.

Öğleden sonra Asuman’dan gelen haberler iyi değildi. Okul yönetimi aileyle görüşmüş, Jaklin’in annesi yemek davetini geri çevirmişti. Oturup tekrar düşünmeye başladık. Bahar o kadar üzgündü ki her zaman tam not aldığı biyoloji ödevine odaklanamıyordu. Öğretmeni ondan iç denizlerdeki endemik balık türlerini araştırmasını istemişti. Bahar’sa Jaklin’den başka bir şey düşünemiyor-du. Ödevin konusunu öğrenince parlak bir fikir geldi aklıma. İşgüzarlık edip Karekin Deveciyan’ın kült kitabı *Türkiye’de Balık ve Balıkçılık’ta* yer alan endemik balıkların bulunduğu sayfalan tarayıp Bahar’a mail attım. Derste sunum yaparken Karekin Deveciyan’a atıfta bulunup onun ne kadar değerli bir insan olduğunu söylerse belki Jaklin’e dostça bir mesaj verebilecekti.

Bahar’dan gelen mektup benim açımdan sarsıcıydı. Ergenliğin her tür yapmacıklığı paralayan fütursuz bilgeliğini düşününce mektubun ne kadar sert olduğu tahmin edilebilir. Nazik bir teşekkürün ardından niyetimin hiç de banşçıl olmadığını, tersine onu hileli bir gösterişe teşvik ettiğimi

söylüyordu. “Ben, benim,” diyordu Bahar. “Jaklin’in yerinde de olabilirdim. Onunla beni güzel kitaplarla birleştiremezsiniz artık. Geçmişi kim bozduysa o düzeltsin!”

Bahar’ın bireysel onuru karşısında Asuman’la ikimiz çaresiz kaldık. Biz yetişkinler, Jaklin’i eve sokma planla-nmız yüzünden her geçen gün Bahar’m gözünde küçük düşüyorduk. Uluslararası tanınan Ermeni fotoğrafçıların resimlerini, ünlü Ermeni bestekârların müziklerini Face-book’ta paylaşmasını Bahar’a teklif etmeye cesaret edemedik tabii. Şimdi düşünüyorum da, annesiyle bana Jak-lin’den daha fazla içerlediği için haklıydı Bahar. Koca bir ülkenin suçluluğunu sırtına yükleyip onu Jaklin’in gözünde sevimli yapmaya uğraştıkça, Jaklin’in hayat tedirginliğini yok sayarak Bahar’a ikiyüzlü bir sevecenlik öneriyorduk.

Sonradan öğrendiğime göre Bahar biyoloji ödevini teslim etmeyip kötü not almayı göze almıştı. Ders çalışmaması bir yana, onun gibi hareketli bir kızın son birkaç gündür sergilediği küskünlük, öğretmenlerinin dikkatinden kaçmadı. Okul yönetimi evi arayıp aile içi bir sorun olup olmadığını sorunca Asuman hepten kahroldu. Hemen hemen her iki saatte bir anyor, tatsız gelişmeleri yana yakıla anlatmaya devam ediyordu. Bahar, Jaklin tarafından geri çevrildiğinden beri, okuldan gelir gelmez tarih konulu blog’lan okumaya dalıyor, arada bir odadan çıkıp tehcir, tebaa, sadıka gibi Türkçesini anlamadığı sözcükleri Asuman’a sorup tekrar odasına kapanıyordu. Geceler boyu internetten öğrendikleri karşısında yemeden içmeden kesilmişti.

Doğum günü partisinden bir önceki gün, sabah kahvaltısında nihayet ağzından birkaç kelime çıkmış Bahar’ ın. Asuman tam böyle söyledi. Birkaç kelime, o da Jaklin’le ilgili. Meğer Jaklin’e bir mektup yazmış Bahar ama Asu-man’ın okumasını istememiş. Önceki gün, kimseye danışmadan yazdığı mektubu Jaklin’in dolabına atmış. Mektubun içeriğini hiçbir zaman öğrenemedik. Jaklin’in mektubu okuduktan sonra nasıl tepki verdiğini de bilmiyoruz.

Hafta sonu, korktuğumuz gibi doğum günü partisi cılız geçti. Bahar’ı mutlu etmek için paralanan Asuman’ın emekleri boşa çıkmıştı. Fotoğraflara balonca kederlenmemek mümkün değil. Kelebek kostümleriyle ağzı kulaklarında poz veren öbür kızların neşesine ayak uyduramayan Bahar’ın

melankolik yüzü apaçık belli oluyor, her çerçevede kendini göstermek yerine Jaklin'in eksikliğini vurguluyordu. Başı hafif yana eğik, buruk bir gülümsemeyle kanadı kırık bir kelebekti Bahar. Büyümüştü de biraz.

O fotoğrafları gördükten sonra benim için konu kapanmıştı aslmda. Bu meseleyi Bahar'ın katlanmayı öğrenmesi gereken bir durum olarak değerlendirmekten başka elimden bir şey gelmiyordu. Asuman'a da söyledim bunu. Bu bizim lanetimiz, dedim ona. Bağışlanmayı istemediğimiz sürece çocuklara devredilen bir lanet.

Derken pazartesi akşamı Bahar'dan bir mail geldi. Bu kez üslubu daha sakindi. Mektubu okurken her kelimeyi yutkuna yutkuna yazdığını anlamam güç olmadı. Pazartesi günü okuldaki dolabında bir hediye paketi bulmuş Bahar. Paketin içinden üstünde kelebek resmi olan kadife ciltli bir defter çıkmış. İlk sayfada kısa bir not:

Sevgili Bahar, '

Doğum günün kutlu olsun. Umarım bir gün insanlar değişirse gelecekte düğününe gelmek isterim. Gelemeyecek olsam bile davetiye göndermeyi unutma.

Jaklin

AH MANUŞYAN Ahmet Telli

Meline Manuşyan'ın anılarını okurken notlar

Sen ki huzur vermeyen bir geçmişten Yoksulluğun, hakaretin kırbacından Derler ki kırımların en soysuzundan Adını yeislerle kazandığını fısıldıyordun Yetimim, kardeşim, ağır hâtıram Misak Doğacak güneşi karnında taşıyan gece Kadar kapkaraydı ışıyan bakışların

Gölgeler bir hayalete, karabasana Dönüştüğünde vicdanın rüya gelinciğiydi Kalbindeyse Meline, bakarsan sevdiğim Kızı göreceksin dediğin horozlu cep aynanla Adıyaman'dan mıydı yolculuğun Cünye'den mi Ah yetimim, kardeşim, nasıl benziyoruz Kimi huylarımızla birbirimize

Yanık bir kâğıttan daha kırılgansa zaman Karşı çıkılacaktır elbet tarihin akışına Buydu belki seni öfkesiz saldırgan kılan Gestapo’nun rüzgârda yaban otları gibi yere Serildiğini gördüğünde kuş kanadıydın Kurduğun üçgenle tamamdı bu suikast da Ve Paris o gün Kızıl Afiş’le donanmıştı

Yüksek sesle okunan bir şiir miydi dünya Ve Meline bir Erivan türküsü müydü dilinde Güneşe ve güzelim tabiata son defa bakarken İkide bir söylediğin gibi, “Hayat zamanda değil Zamanın kullanışında var olur,”

Ot çürür, bellek tozlanır gümüş kararır da Dinmez düşlerin uğultusu ah Manuşyan

Ve onlar hayata, aşka, bütün halklara Kin duymadan kurşuna dizilen yirmiüçler İhanetin affedilmezliğini hatırlatırken Bir fırtına kadar sakindiler ki rüzgârı Bizim Hrant duymuştu galiba sonraları Ah yetimlerim, kardeşlerim, ağır hâtıralarım Gözyaşı da bulaşıcıdır bu hazin hikâyede

HAYAT DEDİĞİN NEDİR Kİ! Nemika Tuğcu

“Fakirhanede/’ demişti Varvara. “Evi satılınca ben aldım yanıma. Sonra... Sen söyle... Arif Beyler baktılar. Hepimiz de ilgilendik ha! Öyle ortada bırakmadık. Ama kocadık biz de. Eskilerden kaç kişi sayarsın? Yok. Beş aile vardır yoktur. Vakıf evine koyduk. Sonra cemaatin, oraya yatırdıklarını duydum; fakirhaneye. Çok yaşlandı, bakacak kimse yoktu ki!”

Bu kez bulmuştum Anuş’u; içimdeki duygu öyle diyordu. Alırım yanıma. Bırakır mıyım Anuş’u?

Yüksek ağaçların arkasından bakan, karanlık yüzlü, insanı tedirgin eden binadan içeri girip ziyaret edeceğim kişinin adını söylediğimde heyecanımı dizginleyemiyor-dum. Bir görevlinin ardına düştüm. İki koridor geçtik. Kapıyı tıklattım.

“Duymaz," dedi görevli giderken. “Girin...” Tekerlekli sandalyede oturuyordu Anuş. Bembeyaz saçları hâlâ kıvırcıktı. Sırtında bir şal, dizlerinde eski bir battaniye, ayaklarında kalın çoraplar vardı. Gözleri solmuş. Ellerini tuttum, buz gibiydi.

“Anuş,” dedim, “ben geldim! Tanıdın mı beni?” Yüzüme bakıp gülümsedi.

“Bana verdiğin kestaneyi getirdim! Sağlık ve uzun ömür için demiştin. ”

"Hani koruya çıkardık beraber... Ebegümeci, radika toplardık. Kanaviçe işlemeyi öğretmiştin bana.”

« *it*

“Benim, Nur... Nur, hatırladın mı? Taş konakta oturuyorduk.”

Hep gülümsüyordu Anuş, yapma bebekler gibi. Kestaneyi avucuna koydum. Tutamadı, açılıverdi parmaklan, yere düştü.

“Anuş, dünyadaki bütün çocuklar benim, demiştin ya! Ben de..."

* * *

Anuş’u bulmak için yıllar önce terk etmek zorunda kaldığım eski semtimize, sokağımıza gittim; onu tanıyan, bilen yoktu. Evler el değiştirmiş, komşularımız ya başka bir semte gitmiş ya da ölmüşlerdi. Ne yapıp edip onu bulacaktım, bulmalıydım. Andon Amca’nın dükkânına gideyim, o bilir. Parke taşlann üzerinden çocukluğumdaki gibi sekerek indim yokuşu. Andon’un bakkal dükkânı kocaman bir market olmuş. Kasada oturan adam, “Andon öldü,” dedi. “Çoktan... Biz aldık dükkânı çocuklanndan.”

Andon ölmüştü demek... “Demir” lakaplı Andon... Ben orta yaşa merdiven dayadıysam, Andon da ölebilir-di. Anuş bile, belki de...

Çocukluğumun en olağanüstü, en büyülü, en renkli, bir o kadar da şaşırtıcı insanıydı Anuş. Ne zaman görsem içim sevinçle dolardı. Hep gülüyormuş gibi kıvnmlı dudakları, boynundan hiç çıkarmadığı haçı, gür kıvırcık saçlan onca yıl geçmesine karşın eskimemiş bir fotoğraf gibi belleğimde.

Sekiz-on yaşlarında olmalıyım Anuş’u tanıdığımda. Yakındı evlerimiz. Biz taş konakta oturuyorduk, onlar da iki ev yukarımızdaki ahşap evde. Halil Dayı’mn eşiydi Anuş. Balıkçıydı Halil Dayı, denize açıldı mı haftalarca gelmediği olurdu. Akşamlan açık pencerelerinden tabak, çatal sesleri,

radyodan şarkılar, bazen de Anuş'un şarkısını duyardık. "Koklasam saçlarını bu gece ta fecre kadar..." Öyle yanık, öyle içli söylerdi.

Galata'dan geldiğini bir-iki kez bizim evde, sonra komşularımız arasında alçak sesle konuşulurken duydum. İçimde biriken sorulan büyüklere soramayacak kadar utangaçtım. Hem, usulca söylenen sorulmazdı. Dünyayı anlamaya, anlamlandırmaya çalışan meraklı bir çocuktum.

Bir sabah, bahçe kapısının önünde babamın gelmesini bekliyordum.

Günlerden cumartesiydi ve ben cumartesi günleri annemle babamın yaşadığı eve gidiyor, geceyi orada geçiriyor, pazar öğleden sonra anneannemin evine dönüyordum. Kışın bu buluşmalanmız ayda, bazen de iki ayda bire uzayabiliyordu. Aramızda iki sokak olmasına karşın, birini teyzemin sahiplendiği, diğeri anne ve babasıyla aynı evde yaşayan iki kardeşimle bazen cumartesi kahvaltılarında görüşebiliyorduk. Birbirimizi tanımak, kardeş olduğumuzu hissetmek, yakınlaşmak için bize ayrılan süre bu kadardı.

Yaz geceleri bahçe sinemasına giderdik anneannemle; orada annem ve babamla karşılaşırdık bazen. Annem güzel kadındı; şık giyinir, san saçlarını omuzlarına bırakır, mağrur bakardı çevresindekilere; kraliçe gibi. Babam ona âşıktı. Uzaktan bakardım ikisine de. Onlar perdeyi en güzel görecek yere oturmuş olurlardı. Biz, anneannemle ben, sinema yakın olduğu için başlamasına az bir zaman kala evden çıkar, filmi arka sıralardan izlerdik. Bizi fark ederlerse, babam film arasında fıstık, leblebi, gazoz getirir, annem de oturduğu yerden el sallardı.

Babamı beklerken, biri seslendi:

"Günaydın küçükhanım. Ne kadar güzel bir elbiseniz var! İsminizi sorabilir miyim?"

Elinde fırından yeni çıkmış, mis gibi kokan francalalar vardı. Boynundaki haçı gördüm ilkin. Sonra gözlerinin güldüğünü, mavi kloş eteğini, beyaz bluzunu, parmağındaki iri taşlı yüzüğü... Şaşırmıştım!

"Babamı bekliyorum," dedim.

“Benim adım Anuş’tur.”

Stavro gibi, Marikula gibi, Eleni Teyze gibi konuşuyordu. Tanışmamız böyle oldu. Kısa ökçeli siyah ayakkabılarına bakarken düşünüyordum. Elbisemi beğendiği için teşekkür mü etmeliydim? Doğrusu bu olmalıydı. Nasıl demeliydim! Bunları düşünürken, Anuş eliyle çenemi okşadı, başını yana eğip yüzüme baktı.

"Hoşça kal,” deyip gitti. Ne söyleyeceğimi bilemediğimden susmuştum. Utanmıştım hem... Babamın hızlı adımlarla geldiğini görünce fırladım yerimden. Kucakladı beni. O da Anuş gibi *francala* kokuyordu.

"Baba,” dedim, “Anuş’la tanıştım.”

"Ya, öyle mi?” dedi. “Halil Dayı’nın eşi, size komşu geldiler. İyi bir kızcağız.”

Babam, anahtarıyla açtı kapıyı, "Biz geldik, *francala’* lar geldi,” diye seslendi.

Annem yatak odasının kapısında göründü, sesi daha önce karşıladı bizi:

"Nerede kaldınız, acıktık.” Yukarıdan aşağı, gözleriyle taradı beni:

“İnce giyinmişsin,” dedi. “Zemheri zürefası derler adama.”

Ben onun giysilerine, saçlanna, kırmızı rujuna bakarken yanıt veremedim. Hızla boy attığım için elbiselerim küçülmüştü. Yeni bir elbiseyi kimden isteyeceğimi de bilemiyordum.

"Masaya dayarsan hırkanın dirsekleri çıkar.”

“Notların iyi mi, kırığın var mı?”

“Anneanneni üzmüyorsun değil mi?”

“Okuldan çıkınca doğru eve git. Oyalanma sokaklarda.”

“Teyzenin sözünden çıkma. Yaramazlık yaptığını biliyorum. Duyanm ben.”

Küçük kardeşim ve ben, her buluşmamızda aynı sorulan yanıtlamak zorundaydık. Bütün konuşmamız kahvaltı sofrasında olur ve biterdi.

Yaramazlık yapmak bir yana haklı olduğunda bile kendini savunamayacak kadar sinik küçük kardeşimle, anne ve babasıyla bir arada olduğu için kendine güvenen, üstelik rakip tanımaz bıçkın bir komşu çocuğunu model almış büyük kardeşimle birkaç saat bir arada kalabilirdik. Birlikte yapabileceğimiz hiçbir şey, oynayabileceğimiz oyun, izleyebileceğimiz film olmazdı. Bizi birbirimizle kaynaştıracak yakınımız da yoktu. Kimsesizdik biz.

Kahvaltımız bitince annemle babam gezmeye giderler, iki erkek kardeşim mahallede arkadaşlarıyla oynar, ben de amcamın kızma giderdim.

Zeynep'e Anuş'la tanıştığımı anlattım. Halil Dayı' nın Anuş' a âşık olduğunu, onun için birkaç kez dövüştüğünü duymuş o da. Anuş'un geçmişini ikimiz de merak ediyorduk ama kime sorabileceğimizi bilmiyorduk. Galata' dan gelmek ne demekti? Olasılıklar üzerine kafa yorduk epeyce, Sezarik'e gidip işin aslını soralım dedik; gün bitti. Anuş'la ikinci karşılaşmamız bir okul dönüşü oldu. "Koruya çıkıyorum, gelir misin?”

“Gelirim,” dedim, "çantamı eve bırakayım.”

O gün, çınar ve kestane ağaçlarıyla tanıştırdı Anuş beni. Örselenmemiş çınar yapraklarını topladık. Yere dökülen atkestanelerinden birkaçını alıp cebine koydu, birini de bana verdi.

“Bunu sakla,” dedi. “Uzun ömür ve sağlık için.”

Denizi en güzel görebileceğimiz yere, tepeye çıktık. Korunun hikâyesini anlattı Anuş, karşı kıyıdaki iskelelerin adlarını söyledi. Çilek kökleri bulduk birkaç yerde. Çimenlerin üzerine oturduk, akşamın soldurduğu denizi seyrettik.

“Sizin çocuğunuz var mı?"

içimden geçirdiğim bu soruyu nasıl sorabildiğime şaşırdım. İkimiz de sessiz kaldık bir süre. Anuş sarıldı bana, başımı göğsüne yatırdı, saçlarımı okşadı.

“Yok,” dedi. “Ama bütün çocuklar benim çocukla-nmdır. Dünyadaki bütün çocuklar.”

İlk kez biri bana böyle sarılıyordu. Keşke, dedim...

Anneannem yaşlı, hatta ihtiyar bir kadındı çocuk gözümde. Sert görünüşlü, az konuşan ama bakışıyla demek istediğini çok iyi anlatabilen biriydi. Annem beni doğurduktan sonra loğusa hummasına yakalanmış. O zaman almış beni anneannem. Öptüğünü anımsamıyorum ama hasta olduğum günlerde daha çok ilgi gösterir, ateşlendiğimde alnıma sirkeli bezler koyar, ıhlamur içirir, sırtıma tentürdiyot sürerdi. Öyle zamanlarda okşardı saçlarımı. Hasta olmayı, naz yapmayı severdim ben de.

Babamın gelmediği haftalardan birinde Anuş’la kiliseye gittik. Anneannem hiç itiraz etmeden izin verdi. Onu severdi. Küçük bir bahçeden geçiliyordu kiliseye. Kim bilir kaç yüzyıllık yapının girişinde keskin bir rutubet kokusu genzimi yaktı. Tahta sıralardan birine oturttu beni Anuş, yanımdan ayrıldı. Üzerleri parlak taşlarla bezeli altın haçlar, heykeller, devasa avizelerden dökülen ışıklar, her yere sinmiş tütsü kokusu, bir örnek giyinmiş çocuklar korosu başka bir dünyanın varlığını duyuruyor, tavandaki, duvarlardaki ikonlar, kocaman gözleriyle kili-sedekilere dikkatle bakıyorlardı sanki. Önünden gelip geçtiğim görkemli yapının içi beni şaşırtmıştı. Sihirli bir yerdi kilise. Anuş gelinceye dek rüya gibi geçti zaman... Nereye gittiğini soramadım. Kiliseden çıkarken yaktığımız dilek mumları en eğlenceli yanıydı bu ziyaretin.

Bazı hafta sonlan babam beni alıyor, evlerine götürüyordu. Orası onların eviydi. Annem, babam ve büyük kardeşimin. Burası da anneannemle dedemin eviydi. Her iki eve de ait hissetmiyordum kendimi. Oysa yaşamak istediğim yer, her fırsatta gittiğim Anuş’un eviydi.

Anuş’un evi bizimkine, akrabalarımızınkine, komşula-nmızın evlerine çok benziyordu ama öbür evlerde olmayan bir köşesi vardı onun. Konsolun üzerinde büyük bir ayna duruyordu, aynanın önünde bir mum yanardı. İsa heykeli, yanında Meryem Ana heykeli, tütsü kabı ve yağ kandili. Kilise gibi

kokuyordu ev. Bazen Anuş, heykelin karşısında diz çöker, gözleri kapalı, alçak sesle dua ederdi.

Ortaokul son sınıfa geçtiğim yıl âşık oldum. Göz göze gelmenin, sıkça rastlaşmanın ilgilenme, beğenme, hoşlanma gibi bir adı olmalıydı. Önceleri aynı otobüste kaçamak bakışmalarla sürdü bu adını koyamadığım duygu. Onun da beni beğendiğini sanarak hayaller kurdum. Birinin bizi görmesinden korkuyordum. Babam, amcalarım, komşular, anneannem, beni tanıyan herkes! Bazen onu görme isteğim, korkularımı hiçe sayacak kadar güçlü hatta dayanılmaz oluyordu.

Bir gün okul çıkışında göremedim onu. Ertesi gün de, sonraki gün de. Merakım neredeyse kedere dönüşecekken karşılaştık.

“Nerdeydin?” dedim.

Yine düşünmeden bir söz çıkmıştı ağzımdan. Utandım. Ama bu sorum konuşmamızın, tanışmamızın yolunu açtı. O gün çözüldük ikimiz de. Sahilde yürüdük, yürüdük, konuştuk... Mutluluktan balon gibi havaya uçabilirdim. Hemen Anuş’a gittim, “Geldi!” dedim. “Geldi, üç gündür yoktu. Ateşlenmiş, okula gelememiş. Karşı sahilde oturuyormuş, vapurla gidip geliyormuş...”

Aklıma gelen her şeyi, duygularımı, korkumu, sevincimi anlattım Anuş’a. Dinledi, dinledi, sen âşık olmuşsun, dedi.

Anuş hem arkadaşım hem sırdaşım olmuştu. Hep dinledi beni yorum yapmadı. Ne zaman bu eşsiz duygu bende kayboldu, ne zaman derin kederlere gömüldüm işte o zaman bir öykü anlattı bana:

“Yıllar, yıllar önce Amaliya adında bir kız varmış. Dünya güzeli değilmiş ama billur gibi bir sesi varmış. Hayatını kazanmak zorundaymış; çünkü annesi, babası sonsuzluk denizine karışmışlar. O da tütün rejisinde çalışmaya başlamış. Çalışırken şarkı söylermiş hep Amaliya. Günlerden bir gün, fabrikanın sahibi bu sesi işitmiş ve genç kızı yanına çağırmış: ‘Sizin harikulade bir sesiniz var. Burada işçi olarak çalışacağınıza, sesinizle bir sanat icra ediniz. Sesinizi harcamayınız,’ demiş.

Amaliya patronunun önerisiyle musiki dersleri almış ve Beyoğlu’nda, fasıl heyetinde şarkı söylemeye başlamış. Ama fasıl sona erince evine gider, yalnızlığının acısını yaşarmış.

Bir gün boylu boslu, yakışıldı bir adam gelmiş fasıl dinlemeye. Geliş o geliş. Sonra hiçbir programını kaçırmamış Amaliya’nın. Ön sırada oturur, gözlerini ayırmadan bakarmış Amaliya’ya. Genç kadın da karşılıksız bırakmamış bu bakışları. Aylarca sürmüş bu durum. Bir gün o yakışıklı adam dayanamamış artık, Amaliya’nın karşısına çıkıp ona ilanıaşk etmiş.”

Anuş bunları anlatırken gözleri parlıyor, sesi heyecandan titriyordu.

“Amaliya da o adama âşık olmuş mu?”

"Hem de nasıl, hem de nasıl... Aşk ne sınır ne kural tanır. Üç yıl sürmüş beraberlikleri. Ayrı evlerde oturmak ikisine de zor geldiği için hayatlarını birleştirmeye karar vermişler.

Amaliya, küçük bir valiz içinde birkaç parça eşyasıyla Karaköy sahiline geldiğinde fenerlerle süslenmiş bir sürü tekne sahilde bekliyormuş. Yakışıklı adam balıkçıymış, tekneler de arkadaşlarının. Art arda dizilip kıyıyı izleyerek îstinye Koyu’na kadar gelmişler. Denizde bir ışık çağlayanı varmış sanki. Amaliya karaya ayak bastığında bir alkış kopmuş. Meğer mahalleli bu aşkı çoktan beri biliyormuş. Bir karşılama düğünü yapmışlar o gece. Sahildeki çay bahçesi renkli fenerlerle, balonlarla süslenmiş. Sabaha kadar eğlenmiş herkes. ‘Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine.’”

Anuş öyle coşkuluydu ki, sanki yaşıyordu anlattıklarını. Derdime deva olmadı bu öykü ama mutlu son üzüntümü biraz hafifletti. Yıllar sonra öykünün gerçek kişilerini öğrenecektim.

* * *

Anuş, tek bir kelime bile konuşmadı; beni hiç duymadı sanki. Kim bilir ne zaman inşa ettiği iç kalesine çekilmiş, belki huzur, belki mutluluk, belki de kederle yaşıyordu. Ellerini tuttum.

“Bana öyle çok şey öğrettin ki Anuş,” dedim. “ Topik yapmayı, cizlemeyi, midye pilakisini, pintikari böreğini de sen öğrettin bana.”

Gözleri kapandı Anuş’un, yavaş yavaş başı öne düştü, hafif bir horlama sesi geldi.

Son kez sarıldım dostuma.

Varvara’ya Anuş’u bulduğumu söylemek için gittim. Gerçek neden bu değildi tabii. Öykünün karanlıkta kalmış bölümünü öğrenmek istiyordum.

“E, sen küçüktün, bilemezsin,” dedi Varvara. “Bunlar fener alaylarıyla, şarkılarla, türkülerle geldiler buraya. ‘Yemeden içmeden kesildiydi,’ derdi annesi. 'Git, al getir, karın yap, madem bu kadar seviyorsun!’ demiş oğluna. Halil’in motoru sahile yanaştığında hepimiz karşılamaya gittik. Yüzüklerini Dikran taktı. Halil’in anası inci kolyesini Anuş’a verdi. Bir hafta sonra yıldırım nikâhı yaptılar. Çok derin bir aşk idi onlarınki. Halil kalpten gitti. Genç idi. Çok üzüldü Anuş. Hepimiz yandık...”

İçini çekti Varvara:

“Hayat dediğin nedir ki!”

SARNİSLİ AWEDÎS Şeyhmus Diken

Adma *şikok* dedikleri, yabani dağ armudu, inciri, narı, cevizi, en çok da üzümü meşhur, yeşillikler içinde bir köydü. Bağlardaki üzüm asmalarını yerden yüksekte tutmaya yarayan bağ, asma çubuklarına “*samis*” dediklerinden, köye de ad olmuştu Samis.[1]

Dîyarbekir’in doğu yakaya, dağlara doğru meyleden ilçesi Lice’ye yakın saydır, Lice’nin bir arka mahallesi gibiydi Samis. Hepi topu Lice’ye dört-beş kilometre, bağırsan Samis’in bağlarından duyulacak yakınlıktaydı Lice.

Köyde aile sayısı, bölgede Kürtlerin *“misas"* dedikleri tarım aletiyle ölçülüyordu. Başka yerlerde de öyle miydi? Ama Samis’ta usul buydu. Elli *misas* vardı ve elli aileydiler. Hepsi de Ermeni’ydi. Rençperlik, toprak, tarımdı işleri. Şükür ki doğa da olanca nimetini vermişti Samis köylülerine.

Bir anda yaşanmıştı yüz yıl evvelki “büyük felaket”. O kahrolası ebedî yok oluş günlerinde kadın, çocuk, genç, yaşlı demeden diğer yerleşim yerlerindeki Ermenilerle birlikte Samis sakinlerini de *qefle’*ye[2] dahil etmişlerdi. Emir büyük yerdendi. “Fermana Fillan”[3] çıkmıştı. Sar-nis Ermenilerinin *qefle*'si Lice Çarşısı’ndan geçerken elli ailenin dördünün, dört yeniyetme erkek gencini, yaşıtları ve arkadaşları dört Kürt ailesinin gözü kara fertleri fırsatım yaratıp kurtarmışlardı. Diğerleri sonu bilinen sürgünlük ve ölüme doğru götürülmüşlerdi.

Samisli dört Ermeni genç ayrı yerlerde, Kürt ailelerce ahırda, samanlıkta, gizli kuytularda büyük riskler göze alınarak korunup saklanmışlardı. Uzun yıllar sonra o dört Samisli Ermeni ailenin fertleri yaşadıkları o günleri birbirlerine sadece kendilerinin duyabileceği ve anlayabileceği kelimelerle paylaşmışlardı.

Ortalık biraz sakinleşip gençlerin yaşı kemale erince onları kurtaran Kürt ailelerin destekleriyle köylerine dönme ve hayatı yeniden kurma isteği zuhur etmişti.

Tumes, kendi gibi bir kılıç artığı Rihan’la zor koşullarda birbirlerini bulup evlenmişlerdi. Lice’de, hayata söküldüğü yerden teğel atarken becerebildikleri kadarıyla fermanla yok edilen soylarının, ata dede topraklarını yeniden işlemeye çalışıyorlardı. Bir ayakları hep köydeydi. Bağ zamanı, meyve sebze zamanı ve diğer tüm yaratılmış zamanlarda.

Rihan doğum sancılan çekerken, Lice’nin ebe anası Ağacan’ların kızı Ermeni Saadet Hanım zayıf ama dipdiri bedeniyle beyaz atı Koloz’un üzerinde yetişmişti Rihan’la Tumes’in imdadına. Doğum zor olmuştu ama bir erkek evlat vermişti çiftin kucağına Lice’nin ebe anası. Tumes ve Rihan çiftinin yeni neşesi çocuklarının adını Awedis koydular.

Hayat sürüyordu! Ama topraklan yalnızca ölü atalarının değil, herkesin çıplak gözleriyle gördüğü ama nedense suskun kaldığı hakikatlerin de üzerinin örtüldüğü bir hale bürünmüştü sanki. Gizli bir güç geçmişe dair yaşanmış bütün hikâyelerin konuşulmasını ilanihaye yasak etmişti. Oysa aslolan yaşanmışlıklardı, hikâyelerdi. Hikâyesi olmayan ve paylaşılmayan dam altlannın ocağı ne zamana kadar tüterdi ki! Soykırımların, büyük katliamların, tarihe kaydedilen zulümlerin sorumlularının zihniyetler

olduğunu biliyor ve o zihniyetlerle hesaplaşılmadı-ğından bu durum Tumes’i bir kez daha yaralıyordu.

Hikâyeleri olan ve ancak hikâyeleri paylaşılanların var olabilecekleri bir büyük anlatı kuşağından geliyordu Baba Tumes. Çocukluktan yeniyetme gençliğe adım attığı çağında çıplak gözleri önünde yaşanmıştı olanca felaket. Kendi aralarında her daim acılarını taze tutmak ve unutmamak için kısık sesle paylaşıyorlardı yaşadıklarını.

Bütün bu anlatılanlar ve hikâyelerin birikimiyle büyüdü Awedis.

Giderek yalnızlaşan ve kuşatılan hayat içinde bir de zamanla İstanbul, Fransa ve Amerika’da ortaya çıkıp haber yollayan "kurtulanlar”m çağrısı üzerine çareyi İstanbul’a gitmekte buldular.

Tumes ve Rihan o yaban ellerdeki uzak ve yalnız yeni hayata pek alışamayıp vakti zamanı geldiğinde öte yakaya göçtüler.

Awedis evlenmiş, çoluk çocuğa karışmış, hatta torun sahibi olmuştu. .

Ama çocukluk günlerindeki Samis, yaşlılık günlerinde başka bir özleme dönüşmüştü. Bütün kazandıklarına rağmen İstanbul’a alışamamıştı. Hem nesini sevecekti ki bu garip memleketin! Ne yazı yazdı ne kışı kış. “Şeytan tütün ekip dibine işemiş. Sonra da görüp göreceğiniz rahmet bu kadardır,” demişti sanki! Böyle bir şehirdi işte! Ne hayrı vardı ne bereketi. Ne dost kıymeti vardı ne ahbaplık kadri...

Dönüp durup Kürtçe *kilam*’lar söylüyordu sadece kendisinin duyabileceği seslerle. Bazen sesini yükselttiği de oluyordu nadir durumlarda. “Yine bizimki daldı baba dede topraklarına,” diye tebessüm ediyordu ev halkı.

“Bave Seyro,” “Çeme Çetele,” “Yade Rebene” peş peşe akıyordu.

En çok “Bave Şukrî” *kilam*’ı Awedis’i sarıyordu.

Kurtulan dört *Ba fille*[4] aileden birinin yaşıtı arkadaşı ile zaman zaman görüşüyordu Awedis. Memleket toprağının havası, suyu çekiyordu işte bir şekilde, hem sıkça rüyalarına da giriyordu Awedis’in Samis Çeşmesi.

“Axxx. Tase kî ava Samise hebuna. Xwezî min tase kî ava Samise vexarima, u dawîye bimirama..."[5]

Diğer bütün Lice Ermenileri gibi Kürtçeyi konuşabilecek kadar iyi biliyordu Awedis.

Hâlâ Dîyarbekir’de yaşayan ve görüştüğü, “kurtarılan” dört aileden birinin yaşıtı arkadaşı yetiştirdi Awedis’e bir kap içindeki Samis suyunu.

Yatağında gönül rahatlığı içinde suyunu içip ruhunu yaban ellerde teslim etti Samisli Awedis.

Sessiz sedasız sakince ruhunu teslim ederken, başu-cunda sayfasının kıvrımından bir bölümü okunduğu anlaşılan kalınca bir kitap duruyordu: *Kalbimi Vatanıma Gömün...*

Ve diğer odada firaklı bir gazel sesi odayı doldurmuştu; hemşehrisi Celal Güzelses’ten “Geldi geçti ömrüm yalana benzer.”

ERMENİLERLE TANIŞIKLIK (AŞİNALIKLAR) Adalet Ağaoğlu

I. Bölüm

Yıl 1936 ya da 1938’ler. Doğum yerim, Ankara’nın Nallıhan kazasında, ilkokuldayım. O yaşlardaki kulak dolgunluğuma göre, Merkez İlkokulu adındaki buraya, “Orası mı, oraya ‘Ermeni evi’dir diyenler var,” gibisinden fısıltılar...

Nüfus kâğıdıma göre ben ve kardeşlerim Nasuh Paşa Mahallesi’ndeki bir evde doğmuşuz. Yine bazılarının konuşmalarından aklımda kaldığına göre, “Zaten bizim evimiz de Ermeni eviymiş...” Ürpermekteyim; çünkü bu söylentilerde bir kötümserlik, küçük görmezlik esmekte.

Nasuh Paşa Mahallesi. Burası “eski mahalle”deymiş. Ankara’dan Nallıhan’a gelip giden posta arabasının şose yolu üstündeki bir sıra ahşaptan üçer katlı, cumbalı falan güzel konaklar var ki, oralara da “yeni mahalle” denmekte. Bizim evimiz de aynı mimaride ama daha alçakgönüllü. Fazlaca eskimiş gibi. Ancak mahallemiz daha şöhretli. Çünkü

Osmanlı vezirlerinden Nasuh Paşa tarafından yaptırıldığını çok daha sonraları öğrendiğim Koca-han adındaki bir hanı, Nasuh Paşa Camii, Nasuh Paşa Hamamı, Nasuh Paşa Çeşmesi hepsi orada. Bizim ev tam bu çeşmenin karşısındadır ve benim için en ilgi çeken yer, bembeyaz, kubbeli falan masalımsı bir yapı ki, o da evimizin yanı başındaki dik bayınn hemen üstündedir. Kaçıp kaçıp oraya tırmanmaktayım... Esrarengiz bir dünyada yaşar gibiyim. Neden “Ermeni" kelimesi üstü kapalı söylenmekte? Bugün bile adı, geride bıraktığı camide hâlâ geçen Nasuh Paşa kimdir? Ya onun adını, lakabını taşımayan kubbeli yer neyin nesi?

Ankara’daki ortaokul yıllarımda Nallıhan'a bir götürüldüğümde benim o bembeyaz “cennetimin” yerinde yeller esmekte. Yuvarlak kubbesi yok, çıkıntıları varla yok arası. Buraya artık “Jandarma Karakolu” deniyormuş. İlkokulumun adı Cumhuriyet İlkokulu diye değişmiş ama ev, yine o eski ev... Benzer yapılardan biri de resmî bir daireye aitmiş. Merkez Alanı, Cumhuriyet Alanı olmuş. Tuhaf tuhaf değişimler... Doğum yerime yabancıyım.

Nallıhan üstüne iki araştırma/inceleme kitabının yayımlanışı 1993 ve 1998 yıllarında. Altmış yaşımı çoktan geçmişim. Nerde on-on iki yaşlarının Adalet’i, nerde ben. Zaten ilkokulu bitirir bitirmez, ben ortaokulu da okuyayım diye 1938’de Ankara’ya göçmüşüz; o yıllar, bu yıllar akıp giderken Ankaralı bir yazar olup çıkmışım ve doğum yerimin aslı astanrîı ancak öğrenebiliyorum.

Bu yıllardan epeyce önce Nallıhan’ın ipek/baharat yolu üstünde bulunduğunu, TRT’de çalışırken Tokyo ve Tayvan’a gidip gelmelerimde şöyle böyle öğrenmiş gibiyim. Elime geçen bir İpek Yolu haritasını çocukluk anı/ bilgilerimle çarpa böle bir sonuca varmış gibiyim. Öyle ya, Nasuh Paşa’nın yaptırdığı Kocahan, aslında kervansaraymış. Buraya bir deve kervanının girdiğini, bütün çarşı ahalisinin develer etrafında koşuştuklarını ve bunlardan birinin abimin denetimindeki beni, birlikte bir devenin üstüne oturttuğunu biliyorum; son kerte yaramaz abimin de, “Bakın, bakın benim ellerim böyle, bir şeyi yok...” dediğini hele! Bakıyorum, çocuğunu kapan anne babalar :radalar. (Meğer küçük çocukların ellerini bazan siğil aenen şeyler kaplarmış ve eğer elleri deve idrarında yıkanırsa bu hastalık geçiverirmişü!)

Nallıhan’ın ipek ve baharat yolu üstündç bulunduğuna giderek inanıyorum: Öyle ya, Cumhuriyet Alanı üstünde bir dükkânı olan babam, Nasuh Paşa Camii’nin hafızı da imiş, hatim indirirmiş. Bu böyle Kurtuluş Sa-vaşı’nm bitimine kadar sürmüş olup ezanın Türkçe okunması yasası çıktığı zamanlarda hafızlığına paydos denilmiş. Kavuğunun başından çıkarılış törenini caminin kadınlar bölümünde annemin kucağındayken izlediğimi bal gibi hatırlıyorum. Babamın camidekiler tarafından ne kadar sevilip sayıldığını, kendisini ne kadar büyük adamlardan biri olduğuyla da nasıl gururlandığımı... Çok yıllar sonra içimden, “Ha Hafız Burhan, ha Münir Nurettin Selçuk,” diye geçmişliği vardır.

Osmanlı’nın birinci sınıf bir aydını olan babam, Latin alfabesiyle yazı yazmayı çarçabuk becerememiş. Sanırım, bir gönül kırıklığına uğradığı zaman, bu zamanlar... Büyük dram. Fakat suskunluk. Şikâyet yok.

Babam, bir ipek tüccarıydı. Koza yetiştiriyor, ipek çektiriyor, dokumalar yaptırıyor, bunlan sık sık at sırtında Bursa’ya kadar götürerek buranın ipekli kumaş tacirleriyle alışverişte bulunuyormuş. İstanbul’a ne kadar sık gidip geldiğini de mis gibi bilmekteyim. Çünkü çarşıdaki mağazasında Nallıhan ahalisinin, bürokratlarına kadar hepsinin çeşit be çeşit kumaşa ihtiyaçları var. Kefen bezine kadar. Ayrıca cumhuriyetten sonra okullann kitap kâğıt ihtiyaçları ile inhisara bağlı kibrit satışı da belediye kararıyla kendisine verilmiş. O sıralar babam İstanbul-larda Sultanhamam kumaşçıları, Cağaloğlu Yokuşu’nda-ki kırtasiye, okul kitap satıcılarının başlıca müşterisidir. Ortaokul yıllarımda beni elimden tutarak Beyazıt, sahaflarının, ordaki Çınaraltı kahve/lokantasına kadar gö-türmüşlüğü bile vardır. Peki, “Orası Ermeni eviymiş, burası da bir Ermeni evidir," gibisinden fısıltılar ne demeye geliyor? Ya Nasuh Paşa adım taşımayan kubbeli beyaz yapı? En geç çözmeye çalıştığım en büyük sır bu sırdır.

Ermenilerle ilk tanışıklığım sadece ortalıkta kalakalmış şu tek tük evlerden mi ibaret yani? Her yönüyle Nallıhan ve tarihçesi üstüne edindiğim bilgiler, yukarda değinmeye çalıştığım iki araştırma inceleme kitaplarından edinmedir. Bunlardan biri ilkokul arkadaşlarımızın arasında bulunan Ali Nusret Mutlu’nun *Her Yönü île Nallıhan’ m Dün Bugünü.* 1993 yayını. Burada bütün kültür hâzinesi, folkları, nüfus değişimleri, tarla taban verimleriyle ilçenin ileri gelen aileleri, belediye meclisi üyeleri gibi pek çok

bilgi var. Mesela yüzünü hiç görmediğim babamın abisi amcamın belediye meclisi üyelerinden biri olup Anadolu'da Milli Mücadele'nin başladığı yıllarda "eşkıyalar", yani padişahçılar tarafından Mudurnu'da hapse konulmaya götürüldükleri bilgisi de yer almakta. Nallıhan' daki "Ermeni evimizin" pembe beyaz misafir odasının duvarında bir portre asılı durup dururdu. Bütün saçı sakalı, giyimi kuşamıyla onu sonraları gördüğüm Namık Kemal portresiyle karıştırdığım çok olmuştur... Nasuh Paşa bahsine gelince, o da öteki kitapta yaptırdığı eserlerle birlikte geçmekte yine. 1998'de kendi yayını olarak gün yüzüne çıkabilmiş Mesut Şener'in *Nallıhan* kitabı. Mesut Şener bir arkeolog. 1946 Nallıdere köyü doğumlu... *Nallıhan* gerçekten bir arkeoloğa yakışır müthiş bir araştırma, inceleme kitabı. Nallıhan'daki büyük sırrımı çözen kitap, bu kitap: Osmanlı Devleti kurulduktan üç-dört asır sonra, 1564'lerde Halep ve Musul'dan dönüşü sırasında Vezir Nasuh Paşa'nın yolu Nallıhan'a düşüyor. Yaptığı ilk iş ne biliyor musunuz? Nallıhan'ın pek hayatsız haline bakıp bakıp buranın nüfusu ne ise, taş ve tahta işçiliğinde çok marifetli olan o kadar sayıda Ermeni'yi de toplayıp Nallıhan'a yerleştirmek. Gide gele, verdiği emirler gereği Nasuh Paşa adını taşıyan bütün o kervansarayın, cami, hamam ve çeşmenin mimarları onlar. Asli nüfus da bu çalışmalarla hemhal. İki farklı topluluğun tam bir uzlaşım halinde yaşaması buna denir işte! Tam üç-dört asır boyunca birlikte, sarmaşdolaşlık. Tevekkeli çocukluk anılanın arasında Nevruz bayramlan, ateşten atlama törenleri, pekmez kaynatma geceleri, Hoşebe mesire yerinde ahlat, andız ağaçlan altında kadınlı erkekli yapılan yemeler içmeler de var. Kısacası, benim bembeyaz masal dünyam da bir Ermeni kilisesidir.

Bunlan öğrendiğimden beri içimin arada bir o muzip yanı tutmakta, "Acaba Vezir Nasuh Paşa kendisi de Ermeni miydi?" sorusuyla çarpışıp durmaktayımdır. Ya şu soru: Peki, asırlar sonra ne olmuş bu Ermenilere? Araştırma kitabından öğrendiğime göre Kurtuluş Savaşı başlamadan, yani Anadolu'da Milli Mücadele başlamadan az önceleri, hepsi de 20 km uzaktaki Beypazan'na sürülmüşler. Nallıhan'da Ermenilerden geri kalanlar olmamış mıdır acaba? Cumhuriyet Alanı'nda kurulan pazar sırasında bizlere renkli renkli macunlar, köpük köpük uçucu helvalar satan "Macuncu Dede"miz mecburen geri kalanlardan biri miydi yoksaaa?

II. Bölüm

Yıl 1957-59... ABD’nin Columbus Ohio State Üni-versitesi’ndeyiz. Yeni evliyim. Ulaştırma Bakanlığı Kara-yollan Genel Müdürlüğü’nde çalışan Y. Mühendis Ha-lim’e verilen bir master yapma bursu nedeniyle Ankara Radyoevi’ndeki işimi bırakarak eşimin yanı sıra ta oralara kadar gitmişim. Burs tutarı aşağı yukan 90-95 dolar civannda bir şey.

Columbus şehrinin üniversitesi yakınlannda bir de öğrencilere “kiralık evler” mahallesi var. Ev dedimse, işte tek odalı, duşu tuvaleti odanın dışında bir yer, en ucuzunun kirası 45 dolardan aşağı değil. Elimizde geriye kalan 50 dolarla geçinmekteyiz ve böylece yiyecek içecek vitrinlerinin önünden geçerken yutkunup durma dersine çalışmaktayız. Birlikte yoksul yaşamanın ne demeye geldiğini öğreniyoruz ama neşemiz, keyfimiz yerli yerinde. Bir kutu koka kolayı ortak içmekteyiz gülüşe gülüşe. O arada, yabancı öğrencilerin İngilizce öğrenmeleri için açılmış bir kurs da var üniversitede; oraya yazılmışım, gidip gelmekteyim. Üniversitede tanıştıklarımız arasında en iyi, en yakın arkadaşımız oluvermiş, bizim gibi yeni evli Aruz’la tanışmam böyle olmuştur. Eşinin adı ise Hıraç. Aruz’la Fransızca konuşuyoruz. İşte bu güzel şans. Onlar da bizim gibi aynı öğrenci semtindekilerden en ucuzundan kiralık bir yerde oturmaktalar. Bu eşitlenmiş-lik durumu bizi birbirimize daha da yakınlaştırmakta. Çünkü, bakıyoruz Güney Amerika’dan, Kolombiya, Meksika, Peru ve Şili’nin Santiago’sundan gelenler zengin çocukları gibi. Bizim mahalleden biraz daha uzakta, bir dere kıyısındaki semtte villamsı evler kiralamışlar, oralarda oturuyorlar. İçlerinden bir kankoca Halim’le beni evlerine akşam yemeğine çağırdılar; ooo, büsbütün aşağılık duygularına yakalandım. Biz onları nereye nasıl çağıracağız? Durumu Aruz’a abarta abarta anlattım tabü. “Biz böyleyiz,” der gibi omuz silkti. Konuştukça anladık ki, bizler aynı yemekleri bilip yemekteyiz. Aruz’un bende olmayan marifeti, mantı yapmak (Hay Allah, pek sevmem bunu ben. Yine de hatırına gidiyor, yiyoruz). Ben de onları zeytinyağlı biber-patlıcan dolması yemeye çağırmaktayım. (En ucuza mal olanlardan biri de budur.) Fakat Aruz, dolmaları yemeğe gönül indirirken bir taraftan da bana bu yemeğin tarifini yapıp durmakta. Yan Fransızca, yan İngilizce biz böyle alışverişlerde bulunurken, aaaa, bir gün bir de baktım Aruz, Türkçe bilmekte... Bir seferinde onun yanında Halim’e bize memleketten gelen mektubu okurken, en gülünecek yerinde bir kahkaha atıveren Aruz’dur. Artık nerdeyse iki aydır tanışıyoruz. Aruz, Türkçe bildiğini gizlemiş bizden. Bunun anlamı

aynı anda çözülmüştür. Aruz, gayrihoşnut bir tonla, evet Türkçe bildiğini itiraf etmiştir. Hıraç, Irak'm Bağdat'ından imiş ama üniversiteyi Beyrut'ta bitirmiş. Aruz da o sırada aynı üniversitede olaraktan sevişip buluşup evlenmişler; hem de kolaycana çünkü ikisi de Ermeni. Halimle bende en küçük bir sarsılma olmamıştır, tam tersine büsbütün sarılmış bulunuyoruz Aruz' la Hıraç'a. Ermenilerle ikinci tanışıklığım böyle olmuştur: Mimarilerinden canlı kanlı insanlarına sıçrayarak. Hem de 1915'lerdeki Ermeni "soykırımına" uğrayanların bize karşı en nefret dolu militanlarıyla yan yana düşerek.

Ohio State Üniversitesi bağlamından geçen ikinci yılının yansı dolmadan Aruz'la Hıraç bizi teker teker Ermeni katillerinden sayarak selamı sabahı kesmişlerdir. Bu nefretlerini dışa vurulmasının tarihî zamanı 1958 yıllann-da Türkiye-Kıbns Savaşı'nın patladığını radyolardan öğrenmiş bulunduğumuz zamandır. O saatte biz bu sefer onların odasında radyo dinlemekteyiz ve radyodan, "Kıb-ns Türklerindir..." gibi sloganların bağrına basılmaktadır. Aruz ayağa fırlamış parmağını nerdeyse gözümün içine soka soka, "Kıbns niye senin oluyormuş? Bizi de böyle diye diye mahvedensin sen de işte!.." diye bağınp durmakta.

1915 'lerin tam içine düştüğüm, "Valla ben niye katil olayım, Halim neden katil olsun ki?" kekemelerimle yırtındığım zaman, o zamandır. Halimle birlikte 1915 Kat-liamı'nı eylemişliğimizle olup bitmemiş bu iş; 1958'de Irak İhtilali vuku bulup da krallık devrildiğinde Bağdatlı Hıraç bu sefer de bizi ailesinin mahvına sebep olmakla suçlamıştır: "Katliamınızdan kaçarak Irak'a sığınmış bulunan aileme ne olduğunu bilememem sizin yüzünüz-dendir!" (Bütün bu ikinci defa Ermeni tanışıklığımın ayrıntılı izahatını merak edenler için: *Benim Göz Temizliği* adlı anı-romanım Everest Yayınlan, Ağustos 2014. Dizin sayfalarında Anız ve Hıraç başlıkları.) Bu gencecik kankoca beni resmen Türk düşmanlıklanndan korkutmuş gibiydiler. Haklı/haksızlık sorunu değil bu sorun, benim okullanmda "Ermeni'lere dair bize tek kelime açıklanmamış olmasında. Büsbütün samutluk. BUYUK KAÇIŞ! Sanki hiçbir şey olmamış 1915'lerde... Ermeni soykınm ya da tehciri tarihçesi ile hesaplaşma zamanım ise alttaki III. Bölüm'dedir:

1

Sarnis: **S’nin yanındaki a harfini e ile a arası bir sesle, s’den önceki i harfini de Türkçedeki ı gibi okumak gerek.**

2

(Kürtçe) Kafile. Ermenilerin toplu olarak sürgünü.

3

Ermeniler için OsmanlI’nın çıkardığı ferman.

4

(Kürtçe) Baba tarafından Ermeni.

5

(Kürtçe) Ah, keşke bir tas Samis suyu olaydı. Keşke bir tas Samis suyu içeydim ve sonra öleydim...

III. Bölüm: Yıllar 2002-2007 ve sonsuz...

Bu bölümdeki Ermenilerle içsel buluşmalanmın hepsi de sadece Hrant Dink’le tanışarak “Ermenilerden korkma” hissiyatımı en iyisinden temize çekme zamanında olup bitmiştir.

Hrant Dink ve ailesiyle tanışmam ve "Büyük Kaçış” çıların bu mükemmel insanların başlanna açtıkları, tanıdığım en birinci, sahici demokratlarımızdan biri olan Hrant’ımıza kıyışları, Aruz’la Hıraç’ın nerdeyse göz oya-sıya ortaya attıklan insansızlıklannı unutmama yetip de artmaktadır. 12 Eylül Darbesi sonrası, o yasak, bu yasak derken demokratik bir devlet özlemi çekmekteyiz. Aramızda “Demokratik Devlet Grubu” ile “Sürekli Banş İçin Çalışma” toplantılanna gidip gelmekteyim. Hrant’la o toplantılarda buluştum ve konuşma stiline, öne sürme seçmelerine hayranlık derecesinde bir yakınlık duymaya başladım. Öyle ki *Agos* gazetesindeki yazılarının nerdeyse tiryakisi olmuşum, bütün şu yaşı başıma rağmen. Hrant içtendir. Sahicidir. Baştan sona demokrat olup son kerte paylaşımcı bir “deli fişek”tir... O günler, kim nerde etkili, nerde güzelcene sesini duyurabilmekte, orada sesinin kişili vermesi onun. Türkiye sevdalısı Hrant, “vatan haini” diye mahkemeye verildi darbe hükmü gereğince. Yurtdı-şına gidebilirdi, gitmedi, “Bu memleket benim memleketim,” diye diye... *Agos'un* önünde bir “aydınlar toplantısı” yaptık, “Hrant’ımızı vermeyiz,” diye diye... Derken bir tuzak: Güm güm güm! Hevesle içinde çalıştığı gazetesinin binasının tam önünde yüzükoyun yatmakta; kıyıma emir verenler bilinirken hâlâ daha bilinemiyormuşlara getirileceğini bile bile sanki...

Hrant’tan geriye kalanlar; eşi Rakel, çocukları, torunları, *Agos* lan, her şeyiyle sizler değil sadece, dünyadaki sizler gibi bütün Hrant Dinkvari Ermeniler, Osmanlı’nın son adımlarındaki bütün kıyımlarına rağmen sizler, bugün bütün tertemizliğinizle sanat, edebiyat, mimari, şiir, beste gibi kültürlere kattığınız bütün mükemmel verimlerinizle iyi ki varsınız. Hrant Dink ta şuramdadır bütün derinliğiyle beni temize çeken, pirüpak eyleyen “insandan” Erme-ni’dir o; sakın unutulmasın. Tûba Çandar’m *Hrant* kitabı elinizin altından eksik kalmasın.

Herkes çoluğuna çocuğuna okutsun bunu. Öyle ki benim çocukluğum, gençliğim, yetişkinliğim gibi Erme-nilere edilenlerin cahili kalakalmasınlar.

Ek not: Ermeniler üstüne izlenimlerimi böylece yazıp bitirdikten epey bir zaman sonra birde baktım ki, “Yeni Türkiye vizyoncuları” yeni yıl okul kitaplarına Türkiye Devleti’nin en büyük tehdidi Ermenilerdir, diye yazıp çıkmışlar. Hay elim ve dilim tutulsaydı da “Ermeni Meselesi” okul kitaplarında yer almalı demeseydim!

SALONDA GEZİNEN HAYALET Murat Uyurkulak

Çocukluğumdan hatırlarım: Büyükler sohbet ederken arada kazayla “Ermeni” kelimesi geçtiğinde ekseri tuhaf bir sessizlik hasıl olurdu. Sanki o kelimenin zikredilmesiyle beraber evin içinde ürkütücü bir hayalet gezinmeye başlar, sadece büyüklerin gözüne görünen o hayalet, serin bir rüzgâr eşliğinde yaptığı gezintisini tamamlayana dek diller tutulurdu. Yeniden sohbete başlandığında da çoğunlukla konu değiştirilir, bir daha “Ermeni” kelimesinin yanına yöresine uğramamak için özen gösterilirdi...

Sonra işte büyüdüm. Bir kadına âşık olmuş, onu ailesinden istemek için tek başıma bir Kürt şehrine gitmiştim. Alışılmadık bir durumdu elbet. Nerden çıktığı meçhul bir genç adam, hem de yalnız başına, kızlarını istemeye gelmişti. Salonda ailenin büyükleri toplandı. İhtiyar bir kadının bana bakarak yanındakine sarf ettiği şu cümle benim kulağıma kadar geldi, hiç unutmadım: “Sorup soruşturdunuz mu bakalım, belkim Ermeni’dir...” Ailenin kökeninin dayandığı şehrin, vaktiyle Ermeni yoğunluklu bir yer olduğunu, o şehirde yüzlerce Ermeni kadını ve çocuğunun soykırım sırasında kaçırıldığını, evlat edinil-diğini veya zorla evlendirildiğini sonraki okumalarımdan öğrenecektim...

O Kürt şehrinde üç yıla yakın süre yaşadım. Bir gün, Kürt hareketinin sıkı aktivistlerinden olan bir üniversite öğrencisiyle konuşurken mevzu açıldı. “Biz Ermeni’yiz," deyiverdi genç kadın, gayet sarih ve tabii bir bilgiydi bu onun için. Üstelik soykırım sırasında Müslümanlaştınlıp evlendirilmiş tek bir Ermeni nineden gelme bir nesilden değil, yüzlerce mensubu bulunan büyük bir ailenin tamamının Ermeniliğinden söz ediyordu. Soykırımdan kurtulmak için Müslümanlığı kabul etmek zorunda kalan bu insanların bir kısmı, yeni dinlerinin gereklerini yerine getirmiş, bir kısmı da gizli gizli asıl

dinlerine ait ritüelleri sürdürmüştü. Velhasıl hepsi gayet iyi biliyordu Ermeni olduğunu...

En başta, salonda gezindiğini söylediğim o hayalete dönersek, karşı tarafta, hafızası nice hayaletlerle ve can yakıcı hatıralarla dolu olanlar da vardı. Onlardan biri, “Kırmızı” adıyla yazdığım hikâyeye ilham kaynağı oldu. Hamza Dede... Aydm’da yaşayan bir Kurtuluş Savaşı gazisiydi. Daha doğrusu Birinci Dünya Savaşı başladığında, 1914’te silah altına alınmış, yenilgi, esaret, firar, Milli Mü-cadele’ye katılım derken, evine ancak 1922’de dönebil-mişti. Cumhuriyet sonrası verilen kahramanlık madalyasını her daim göğsünde taşıyan bu heybetli adam, sürekli aynı hikâyeyi anlatıyordu. Ermeniler köyleri basıyor, yakaladıkları Türkleri çivili fıçılara atıyor, kanlarım sağıp içiyorlardı. Bu hikâyeyi bıktırıcı sıklıkta, bir tür tuhaf “ezber”, tüyler ürpertici bir nakarat gibi tekrarlıyordu. Çocuklar her defasında korkuyla açılmış gözlerle hikâyeyi dinlerken, ailenin yaşlı kadınlan belli belirsiz dualar mırıldanıp başlarını sallayarak orayı terk ediyordu...

İşte, iyice ihtiyarladı Hamza Dede. Bunaldığın asude ve müphem ülkesine adım attıktan sonra hikâyesi yavaş yavaş değişmeye başladı. Önce, “Biz de onların köylerini basıyorduk,” ilavesi geldi. Ardından “çivili fıçı” ve “kan içme” faslı tümüyle gitti, sadece basılan köyler kaldı. Çok geçmeden baskınlardan da vazgeçip hikâyeye hep şu soruyla başlar oldu: “Kızılırmak’ın adı neden Kızılırmak, bilir misiniz?” Cevabı da peşinden geliyordu: “Çünki Ermeni kanıyla doldu. Onunu birden birbirine bağlardık, mermi ziyan olmasın diye, tek bir kurşunla vurur, ırmağa atardık...” Böyle başlayan ağır bir hikâyeyi, olur olmaz yerlerde, insanların ortasında, birdenbire anlatıveriyordu. Önceleri, “Bunadı yazık,” diye kulak asmamaya çalıştı insanlar, ardından dinledikleri içlerine oturdu, çocukları ve torunları Hamza Dede’yi apar topar uzaklaştırır oldular. Hamza Dede hiç itiraz etmiyor ama kalkıp giderken bir yandan hikâyesini ısrarla anlatıyordu. Ölene kadar anlatmaktan hiç vazgeçmedi. Hikâyesi derin bir suskunluğun, koyu bir inkârın ortasında, boşluğa karışıp kayboldu, anlattığı hayatlar gibi ırmaklara kapılıp buharlaştı...

Ermeni Soykırımı başta, nice vahim hikâyenin her daim halının altına süpürüldüğü, kırık kolların hep yen içinde bırakıldığı, konuşmaya

kalkanların ise "hain” damgası yediği bu ülkede, inatla ve ısrarla anlatmak, anlattırmak hayati önemde. Mazisiyle hesaplaşamayan toplum-larm, ortak hafızaya nakşolan kesif suçluluk duygularıyla vahşi milliyetçiliğe dört elle sarılmasının ne gibi yeni felaketlere ve katliamlara yol açabileceğini sayısız örnekten biliyoruz. Susmayacağız, konuşacağız, anlatacağız! Salonun ortasında gezinen o "Ermeni” hayaleti suspus izleyen, Hamza Dede’yi alelacele bir odaya kapatan tedirgin ruhların sağalması için; çok büyük bir suçun hayatlarımızın üzerine düşen zehirleyici gölgesini biraz olsun hafifletmek için...

ANILARIMDAKİ ERMENİ: İÇERİYE BAKMANIN SARSINTISI... Ayşe Sarış ayın

“içimizdeki" Ermeni’yi ne zaman algıladım ilk kez?

Bir hayat boyu birikmiş bunca anının arasından bulup çıkarmak kolay değil ama ilk çocukluk yıllarımda olmadığına eminim en azından. Başka görüntüler var o günlerden kalan; annemin okuduğu, “Bir varmış bir yokmuş...” tekerlemeleriyle başlayan masalları biraz sevinç biraz ürpertiyle dinlemeler, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte devlerden korkmalar, cinlerden kaçıp iyilik perilerine sığınmalar...

Anneannemin de masal anlattığı olurdu bazen, çoğu dinî motiflerle süslü, tuhaf masallar. Erbaa’daki köylerine yapılan baskını, komşularının çoğunu kılıçtan geçiren askerleri, annesinin küçük bir kız çocuğunu dolaba saklayıp ölümden kurtardığını da anlatırdı, masal gibi yine. “Sonra ne oldu?” diye sorduğumuzda, büyüyünce dayılarından biriyle evlendirildiğini söyler, “Müslüman olup adı değiştikten sonra tabii!” diye eklerdi hemen telaşla. Değişen adlardan söz eder miydi, sorar mıydık, hatırlamıyorum. Ermeni dediğini de...

Anneannemin masalları ürkütücü olurdu hep.

Sonra masalları kendim okumaya başladım. Keloğ-lan’ı, Andersen’i, Grimm Kardeşler’i, ne bulursam hepsini. Ardından çocuk klasiklerini, serüven romanlarını -Ermeni yoktu hiçbirinde.

Algıladığım farklılıklar vardı yine de: İlkokulu bitirmeme yakın, art arda üç yaz geçirdiğimiz Heybeliada'da, daha önce yemediğim yemeklerle, duymadığım isimlerle tanıştığım eski yazlarda mesela. Üst kat komşumuz Madam Sofi'yle artık adını hatırlayamasam da yemyeşil, sürmeli gözlerini hiç unutmadığım tombul kızı, bahçedeki küçük evde yaşayan Madam Eleni'yle sevimli oğlu Rubi, sokağın girişinde oturan, gözlükleri hep burnunun ucunda duran Arman Bey ve başkaları... Akşamüstleri, hava serinlemeye başladığında nohut oda, bakla sofa evlerin önüne, sokağa atılan renkleri solmuş, eski şezlonglarda oturarak sohbet eden yaşlı komşuların başka dillerde konuşmaları - Rumca konuşmaları ayırabiliyordum az çok ama diğerleri çok yabancıydı. Mutfağımıza yeni tatlar girmişti o yazlarda; midye dolmaları, pilakiler, sakız reçelleri ve topikler...

Beşiktaş'taki evimizden, sokağımızdan farklı akıyordu hayat, adalarda. Değişik kültürlerin günlük hayatımıza kattığı zenginlik, az çok hissediliyordu hâlâ.

Farklılıklara ilişkin ilk algılar o yıllardan, evet, kesinlikle böyle; ama "*içimizdeki*" Ermeni'yi fark edişim ne zaman? Yazlık sinemalardan olabilir mi?

Ada eğlencelerinin başta geleni, konu komşu toplanıp sinemaya gitmekti. Her hafta değişen Türk filmlerinde fakir ama gururlu genç kızlar, yürekli delikanlılar, "iyi"ler ve "kötü'ler yoktu yalnızca, görünüp kayboldukları kısacık sahnelerde değişik aksanlanyla, etkileyici oyunculuklarıyla bizi güldürürken ağlatan, ağlatırken güldüren başka karakterler de vardı. Kenan Pars'ın Kirkor Cezveci-yan olduğunu bilmiyorduk, Toto Karaca'mn asıl adının İrma Felegyan olduğunu nasıl bilmiyorsak öyle, bilmek neyi değiştirecekti ki zaten, Onno Tunç o güzelim besteleri yaratan müzisyen, Nubar Terziyan kılıktan kılığa giren, en çok da sevimli, güler yüzlü emektar rollerini yakıştırdığımız bir oyuncuydu. Herkes neyse oydu, o kadar.

O yılların Türk filmlerinde evli erkekleri ayartıp yuva yıkan "hafif' kadınlar olurdu, adları Eleni ya da Ta-sula olan genç, güzel kadınlar. Orta yaşlı Ermeni "madamlar pansiyonculuk yaparlardı genellikle, iyi yürekli, neşeliydiler. Tonton görünüşlü, hafif göbekli tüccarlar isimsiz "mösyö"lerdi. Her birinin inançlan, gelenekleri ve töreleri farklıydı - hikâyelerinin ve dramlarının farklı olduğu gibi ama biz onları değişik aksanlarıyla, şen

kahkahalarıyla renklendirdikleri sahnelerde görürdük yalnızca, ötesini bilmezdik, bilemezdik, *"içimizdeki"* Ermeni, gizlendiği kuytulardaydı hâlâ...

Çocuktuk, dünyayı önümüze konulduğu parçalarıyla ve izin verildiği kadarıyla algılıyorduk ancak.

O yıllarda sessiz sedasız yolcu ediliyordu gençler askere. Aile büyüklerinin eli öpülerek, sevgililerle, arkadaşlarla sıkı sıkı sarılıp vedalaşarak. Davullu zurnalı asker uğurlamaları yoktu henüz. “En büyük asker bizim asker!” diye haykırmıyordu kimseler, “Her şey vatan için!” sözleri çınlamıyordu otobüs ya da tren garlarında.

Altmışlardan söz ediyorum, “vatan” sözcüğünün içinin boşaltılmadığı zamanlardan. Her sabah avurtlarını şişire şişire, “Türk’üm doğruyum çalışkanım!” diye haykıran, Türkçe derslerinde, “Ne mutlu Türk’üm diyene!” sözü üzerine yazılan kompozisyonlarda yıldızlı pekiyi alan uslu, çalışkan çocuklardan biriydim. Ne dediğimin farkın-daydım da, neden dediğimi ya da neden böyle demem gerektiğini bilmiyordum. Behçet Necatigil’in "Renklerde, emeklerde, ırklarda... / Yahudiler, işçiler, zenciler... Pan! / Şu dünyada insanca yaşamak da yoksa / Ne kalıyor geriye, yüzyıllardan?” dizelerini okumama da, Edip Cansever’in “Tragedyalar”ıyla şiirlere girerek ölümsüzleşen karakterleri tanımama da çok vardı daha.

“İçimizdeki" Ermeni’yle ilk kez ne zaman karşılaştım gerçekten? Şiirlere sevdalanıp baba Armenak, *Vartuhi, Stepanı, Lusirı* ya da *Diran’m* “Tragedyalar’ını okuduğum dönemde, önüme konulan parçalarla yetinmeyip usul usul dışardaki hayadara dokunmaya başladığımda, dünyayı farklı bir bakış açısıyla görmeye çalıştığım yıllarda olabilir mi? Lise arkadaşlarımla Çiçek Pasajı’nda oturmuş, ilk kaçamak votkalı biramı içerken örneğin, bir hayal misali görünüp kaybolan gölgeler Vartuhi’yi ya da baba Armenak’ı getirmiş miydi aklıma?

Geçmiş zaman, hatırlamak kolay değil...

Anlamalar değilse de öğrenmeler çağı gelmişti en azından. Öğrenmelerle birlikte, “mübadele”, “tehcir” ve “soykırım” sözlerinin ardında yatanları merak etmenin, sorgulamanın da zamanı.

Okuduğum özel lisede “gayrimüslim” çoktu, Almanların yanı sıra Museviler, Ermeniler, tek tük Rumlar. Bazıları yakın arkadaşımdı, evlerine gittiklerim, aileleriyle tanıştıklarım vardı içlerinde. Bir Alman okuluydu, genç yaşta İkinci Dünya Savaşı’na katılmış, kimi elini ya da parmaklarım kimiyse ruh sağlığını kaybetmiş birkaç Alman hocamız vardı - hemen hepsi nasıl da acılı ve savaş karşıtı... Barıştan yana tavırlarıyla bize örnek olmaya çalışanların arasında aynkotu gibi sırıtan, Nazi artığı ırkçı bir hocanın, Yahudi arkadaşlarımızdan biriyle girdiği çirkin tartışmayı bugün bile ürpererek hatırlıyorum! Yahudi Soykırımı, Hitler ideolojisi, ırkçı nasyonal sosyalizm meselesi, hükümete karşı görüşleri nedeniyle yıllarını sürgünde geçiren Bertolt Brecht’i, savaşın acılarına dayanamayıp karısıyla birlikte intihan seçetı Stefan Zvveig’ı ya da savaş sonrası Alman edebiyatının önde gelen yazarlannı okurken, hem derslerde hem de kendi aramızda Yahudi arkadaşlarımızla da tartışabildiğimiz konulardı. *'İçimizdeki"* Ermeni de oradaydı, yanı başımızda ama başka soykırımlan, başkalannın acılarını dile getirerek ancak.

Yetmişli yılların ortasındaydık ve kendi halklarının trajedileri söze dökülemiyordu hâlâ...

Kıbrıs olayları sırasında herkes suskunlaşmış, içine kapanmıştı gerçi. Gizli bir anlaşmayla sessizliği seçmiştik adeta - “biz” ve “onlar” savaştığında söz bitiyordu ister istemez. Daha sonraları Asala cinayederinde de olduğu gibi.

Gittiğim evlerin bazılarında yaşlı aile büyükleri olurdu. Aksanlan çocuklarından daha belirgin olan anne babalar, Ermenice konuşurlardı bu yaşlılarla. Kısa konuşmalar, birkaç sözcük yalnızca. Ardından bize dönüp açıklama yaparlardı hemen: “Türkçesi iyi değil, kusura bakmayın..."

Ne bayramlarını kutlardık ne de yortularını. Yabancı bir kolejde okuyor olmak, yalnızca iyi bir eğitim almanın ayrıcalığını sunmuyordu bize -ki bu ayrıcalığın önemini çok sonraları anlayacaktık- Türk okullarına göre fazladan yaptığımız tatiller çok daha önemliydi o yaşlarda. Paskalya Bayramı’nın ya da Noel’in anlamı, birkaç günlük tatillerle sınırlıydı, ek olarak rengârenk boyalı yumurtalarla çam ağaçlarıyla bezenmiş bir yeni yıl coşkusu olsa olsa.

Yetmişlerin sonuna doğru gitgide şiddetlenen öğrenci olaylarından, çatışma ve cinayetlerden ürken ailesinin baskısıyla yurtdışına giden, tüm yaşamını Doğu'da ve Batı'da birbirinden çok farklı ülkelerde, değişik kültürlerde geçiren bir lise arkadaşımla uzun yılların ardından tekrar buluştuğumuzda konuşabilecektik yakın ve uzak geçmişi ancak. Daha da fazlasını, dile getirilemeyen trajedilerini - ailesinin üç kuşak öncesini, çoğunun 1915 yılında "büyük felaket" sırasında öldüğünü, kalanların dünyanın dört bir yanına dağılarak birbirini kaybettiğini.

Büyümek ve öğrenmek, acılarla tanışmaktı bir anlamda. İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımlarına, Nazilerin insanlık dışı uygulamalarına ve Yahudi Soykınmı'nın ayrıntılarına ulaşmak ne denli kolaysa "büyük felaket"e yaklaşmak o denli zordu. Geçelim 1915'te yaşananları -ki geçilemezdi, geçilmemeliydi!- Türkiye Cumhuriyeti'nin kimilerine göre, bile isteye, bilinçli kararlarla, kimilerine göreyse zorunlu olarak, koşullar gereği uyguladığı azınlık politikaları irdelenemeyecek kadar uzaklarda ve kapalıydı yıllar yılı. Pandora'nın kutusunun açılması külli-yen yasaktı...

Kırılma noktalarımdan birini, belki en şiddetlisini üniversiteyi bitirip işe girdikten sonra, çalıştığım şirketteki bir depo memurunun hikâyesini duyduğumda yaşadım. Çalışkan, yetenekli, koyu esmer bir genç adamdı; hızlı adımlarla oradan oraya seyirtirken, beyaz önlüğünün boşta sallanan kolu belli belirsiz bir esintiyle eşlik ederdi ona. Ermeni olduğunu bilmiyordum, adından anlamam gerekirdi oysa -*"içimizdeki"* Ermeni'yle öylesine iç içey-dim ki, "dışan"dan bakamıyordum bir türlü...

Şirketteki iş akışıyla ilgili bir sorun, yöneticiler arasında tartışılırken öğrendim kimliğini, o günlerin deyişiyle "ekalliyet" olduğu için, ne kadar ve nereye kadar güvenileceği konusu gündeme geldiğinde. Hemen ardından da, birkaç yıl önce er olarak askerlik yaparken, havan topunun geri tepmesi sonucu ölümden döndüğünü, bir kolunu onu ve halkını yok sayan bir devletin inanmadığı bir kurumuna armağan edip şans eseri hayatta kaldığını...

Sanırım en şiddetli sarsıntıyı da o sıralarda hissettim. Genç adamın olmayan kolu, yokluğun yarattığı boşluk, dile gelmeyen ve getirilemeyen her şeyi barındırıyordu içinde. Pandora'nın kutusu tam da bu boşluktu belki -

onlarca yıldır var olmasına izin verilmeyen bir mesele, olmamakla var olan bir kimlik.

Otuzlarıma yakındım, *“içimizdeki*" Ermeni’yle gerçek anlamda ilk kez ve “dışan”dan yüzleştiğimde. İzleyen yıllar, bu yüzleşmenin açtığı kapıların çevresinde dolaşarak, kimi zaman eşikte durup bakarak, kimi zaman -cesaret edebildiğimde- eşiğin ötesine ulaşmaya çalışarak, hep anlama çabasıyla geçti, geçiyor. Tuhaf belki ama baktıkça duyduğum acı arttığı halde geleceğe yönelik umutlarım tükenmiyor, hatta çığ gibi büyüdüğü oluyor zaman zaman.

Otuzlanmdayken dünyaya gelmiş olan oğlumun da otuzlarına yaklaşmasına birkaç yıl kaldı artık. Pek çok sorun henüz çözüme ulaşmamış olsa da, bazı kavramların görünür hale .geldiği, sessizliğin bitip tartışmaların başladığı bir dünyada büyüme şansı oldu en azından, farkındalık duygusu bana göre çok daha erken gelişti böylece. Koyu milliyetçilik, ırkçılık, ayrımcılık almış başını gidiyor hâlâ, bu anlayışa kurban edilenlerin sayısı azalacağı yerde artıyor; çatışmalar, savaşlar, cinayetler bitmek bilmiyor. Süre-giden olumsuz koşullara rağmen, yalnızca *“içimizdeki"* Er-meni’nin değil, tüm “öteki’lerin, “ötekileştirilen’lerin farkında olan, nedenlerini ve sonuçlarım irdeleyerek onların yanı başında omuz omuza mücadele verirken önceki kuşakların da sözcülüğünü yapan gençler, her fırsatta *“içimizdeki"* ötekinin sesini duyurmaya çalışıyorlar meydanlarda, parklarda. Vahşice katledilen sevgili Hrant Dink ya da çocuk yaşta öldürülen Berkin Elvan için, “Hepimiz Erme-ni’yiz!”, “Hepimiz Kürt’üz!” diye haykırarak, tüm dünyaya, "Hepimiz insanız!” mesajını veriyorlar var güçleriyle.

Anneannelerinin masallarını sorgusuz sualsiz dinlemeyen çocuklar onlar.

Masallarının da değişip dönüşeceği günler çok uzaklarda olmasa gerek...

AYAKKABISI VAR TABANI DELİK.. Adnan Binyazar

Nazlı Bibi

Beş yaşında tanıdığım ilk Ermeni, nenemin arkadaşıydı. Birlikte yatıyor, birlikte uyanıyor, birlikte aptes alıp namaz kılıyorlardı. Yaşlan birbirine

yakındı. Boyu gibi hafif uzundu nenemin yüzü, elmacıkkemikleri al aldı. Ufarak görünümlü Nazlı Bibi'nin yüzünde hep gülecen bir solgunluk...

Nenem evden dışarı çıkmazdı. Nazlı Bibi'ninse çalmadığı kapı, girmediği ev yoktu. ■

"Nazlı" gerçek adı mıydı, çocuksu yüzünde durmadan kıpırdayan gözlerinin kınk bakışından dolayı mı "Nazlı" adım vermişlerdi ona? Öylesine bizdendi ki Ağın'da [Eğin] büyüğünden küçüğüne herkesin yüreğinde sıcaklığı duyulan Nazlı Bibi'nin öncesini, bu yazı dolayısıyla ilk merak eden belki de ben oluyorum...

Osmanlı Ermenilerine yönelik tehcir yasası çıkınca Arapkir'de de herkes can derdine düşüyor. Ortalarda kalan kızı, bir Türk aile evine hizmetçi alıyor. Nedense, Arapkir'de kalmak istemiyor kız. Belki ailesine ulaşma güdüsüyle altı saatlik yolu yürüyerek Ağm'a gidiyor. Ağın'da Hacı İsmail Efendi ona sahip çıkıyor. Ailede yeni yetişenler onu babalannm kız kardeşi biliyorlar.

"Bibi" adlandırması oradan geliyor olmalı...

Altın kolyeli kız

İstanbul'da kardeşimle anasız babasız kaldığımız günlerdi. Yedi yaşındaydım, kardeşim beşini sürüyordu. Açlıktan, Kurtuluş dolaylarının çöplüklerinde yiyecek arıyorduk. Bir apartmanın önünde altın kolyeli bir kız gördüm. Bizim yaşlardaydı. Avımı bulmuştum. Kolyesini boynundan koparıp satarsam haftalarca kamımızı doyuracağımızı, bolca dondurma yiyebileceğimizi bile düşündüm.

Ben planlar kurarken bitkinlikten artık ayakta duramaz hale gelen kardeşim, apartmanın merdiven basamaklarına uzanmış uyuyordu.

Kıza gülümseyerek yaklaştım. O da bana gülümsedi. O sırada kızın annesi pencereden, "Kızım Mariam, korkma, hemen iniyorum!" diye seslendi. Kızın Ermeni olduğunu adından anlamıştım. Kadın ininceye kadar kolyeyi alıp kaçabilirdim. Mariam, kalkık üstdudağının arasından parlayan bembeyaz dişleriyle gülümserken gözlerinden yaprak yeşili ışıltılar

yayılıyordu. Sanki ben kirli bir sokak çocuğu değil de her gün birlikte oynadığı bir arkadaşıydım. Yeni alınmışçasına temiz topunu bana uzatarak, “Oynamak istersen sana verebilirim,” dedi.

Tepemden aşağı kaynar sular döküldü! Ona kurduğum tuzağın utancından, toz olup havaya karışmak istedim. Kardeşime, “Hadi kalk, gidiyoruz!” diye sesleniyordum ki annesi kapının önünde belirdi. Elinde içi kurabiye dolu bir tabak vardı. Tabağı Mariam’a uzatıp, “Al kızım, sen de ye, arkadaşlarına da ver,” dedi.

Kendimi tutmasam bağıra bağıra ağlayıp kadının ayaklarına kapanacaktım.

Mariam bir tane aldı, tabağı bana uzattı. “Açlık, insanı ölüm uykusundan uyandırır,” derlerdi de inanmazdım. Kokuyu alan kardeşim yerinden fırlayıp kurabiyelere saldırdı. Mariam kurabiyesini beyaz dişlerinin küçük ısırıklarıyla koparırken, biz, bir lokmada yutuyorduk.

O gün, Mariam’m kolyesini çalacağıma, içimde ke-leplenen[1] hırsızlık yılanının başını koparıp attım. Şu yaşımda, Mariam ya da beyaz bluzunun içinde bir kat daha güzelleşen annesine benzer biriyle karşılaşsam o ânı yaşıyorum. Yüreğime sıcaklıklar yürüyor.

Terzi Yavuz

İlkokulu bitirmiştim. Dicle Köy Enstitüsü’nde (Ergani) yatık okuyacaktım. Orayı bitirdikten sonra yirmi yıl “mecburi hizmet” yükümlülüğü vardı. Devlet bunu bir yüklenme senediyle garantiye alıyordu. Senedi, ekonomik durumu iyi birinin imzalaması öngörülüyordu. Kime başvurduksa imzaya yanaşmadı. Sonunda aklıma Ermeni olduğu söylenen terzi Yavuz geldi. Babamın yanında görmüş, bana, “Yeğenim,” demişti. “Yüklenme senedi” sözü ağzımdan çıkar çıkmaz, “Çıkar cebinden!” dedi, okumaya bile gerek görmeden imzayı attı.

Bu imza benim kurtuluşum olmuştu. Terzi Yavuz belgeyi imzalamamış olsaydı kim bilir şimdi nerelerde sürünüyordum. Yıllar sonra Diyarbakır’a gittiğimde onu arayıp sordum. Bilen çıkmadı. Ya iz bırakmadan kaybolmuştu ya da sessizce göçüp gitmişti...

Mıgırdiç Margosyan

Çocukluğumun, Mıgırdiç Margosyan'la Diyarbakır'ın şimdi sur içinde kalan Hançepek[2] Mahallesi'nde geçtiğini, yazarın *Gâvur Mahallesi* adlı kitabım okurken öğrendim. Bir Diyarbakır buluşmamızda, adının verildiği sokaktaki evini gösterdi bana. Bizim bir süre oturduğumuz genelevle duvar duvara mazgana,[3] onun doğduğu eve fazla uzak değildi.

Margosyanlann evinin uzun yıllar içine girilmediği, rengini yitirmiş kapısından belliydi. Margosyan, kapısının önünde, sanki daha önce bir röportajında söylediklerini dile getiriyordu:

"Ermeniceyi on beş yaşında Diyarbakır'dan İstanbul'a geldikten sonra öğrendim. Evimizde yarım yamalak konuşulan bir dildi. Büyükler kendi aralarında konuşurdu ama biz üç-beş sözcüklük cümlelerle konuşurduk: Git, gel, su, toprak, ekmek gibi sözcüklerle cümle kurardık. Kürtçeyi de bilmiyorduk. Çünkü evimizde, okulda hep Türkçe konuşuyorduk. Ama babamlar yerine göre kendi aralarında Kürtçe, bazen anlamamızı istemedikleri şey olduğunda Zazaca konuşurlardı. "Bir kedimiz vardı. İsmi 'Mestan'. Annem kediyi terbiye etmek istiyor. Bizim oralarda evde çok da kedi bakılacak imkân yoktu. Tek gözlü evlerde yaşayan insanlardık biz. Ama bizim Mestan, nasıl olduysa geldi, evin bir kenarına yerleşmeye çalıştı. Anam ile Mestan arasında devamlı bir kavga vardı. Anam mutfakta yemek mi pişiriyor, Mestan da gelip neyi araklayabilirim diye bakardı. Anam bir gözünü maalesef hastalıktan kaybetmişti. Hep derdim ki, Anam tek gözüyle Mestan'a öyle dikkat ediyordu ki kedi hırsızlık işini bir türlü beceremiyor.' En sonunda artık anam tekme tokat değil de diliyle anlatmaya başlıyordu. Önce Türkçe, 'Mestan hırsızlık yapma,' diyor, sonra kedi anlamayınca Ermenice, sonra Kürtçe, o da olmadı, Zazaca söylüyordu. Evet; çünkü bizim evde anam, babam, nenem hep dört dille konuşuyordu. Dolayısıyla Mestan da bu dört dili öğrenmek durumundaydı."

Çokkültürlülük böyle bir şey; kimsenin kökeni irde-lenmemeli, din ayrımcılığı yapılmamalı, töreleri, ritüel-leri yasaklamaya kalkmamalı, kültür alanlarına baskı uygulanmamalı...

Bıraksınlar, Mıgırdiç'in anası, Mestan'ı istediği dille terbiye etsin!

İnsanlık ancak o zaman birbiri üzerinde baskı kuracağına, birbirini özümseyip barış içinde yaşar. Çağımızın insanı şu soruya yanıt aramalıdır: "İnsanların bir kesimi bilim, sanat yolunda ilerleyip teknikte inanılmaz başarılara ererken, bir kesimi neden birbirinin ciğerini söküp kanını içiyor!"

Bu düşüncelere dalmışken, konuştukça hayalleriyle sarmalanan Margosyan başka bir gerçeği de dile getiriyordu:

"On beş yaşında İstanbul'a bir turist gibi değil, sürgün gibi geldim. Babam burada anadilimi öğrenmem için baskı yaptı. Şişli'de bir yetimhanede, sonra Üsküdar' da bir zamanlar benim de müdürlük yaptığım okulda kaldım. Çoğu da benim gibi Anadolu'dan gelen öğrencilerdi. İlk geldiğimiz gün hayretler içinde kalmıştık. 1950' 1er-den bahsediyorum, biz Anadolu'dan geldiğimiz için, kendi geldiğimiz diyalektle konuşurduk. Oradaki Ermeni çocuklar bizi duyunca, 'Kürtler gelmiş/ diyordu. Oysa biz buraya anadilimizi öğrenmeye gelmiştik. Korkunç bir ironiydi yaşadığımız."

Margosyan'ın belleğinde kim bilir neler canlanıyordu; birden, yaşadığı gerçeklerden özlemler dünyasına geçiyor:

"Yıllar içinde son derece duygulanıyorum. Çünkü benim bıraktığım o Diyarbakır kalmadı. 1950'li yıllarda sokaklarda menekşe mevsiminde menekşe satılırdı. Demek ki o toplum, "Gâvur Mahallesinde bir tutam menekşeye üç kuruş mu beş kuruş mu verip üç gün onun zevkini sürebiliyordu. Böyle bir kültür vardı. O yaşam, o kültür elli yılda tamamen bitti. Bu hüzün veriyor bana. Onun için her gittiğimde yalnız başıma dolaşmayı seviyorum."

İkimizi, *Masalım Yitiren Dev* adlı romanımda, "yazıp da okuyamadığım şiir" diye andığım Diyarbakır özlemi bir araya getirmişti. Mıgırdiç, o gün yalnız başına dolaşmadı, beni de yanına kattı. Kim bilir kaç yıldır kapısı açılmayan evinin önünden ayrılıp dar sokaklarda yürüyerek Surp Giragos Ermeni Kilisesi'ne gittik.

Kilisenin girişinde "On Emir" panosu karşılıyor bizi. Yeryüzünün bu ilk dinsel belgesindeki, "Anana babana saygı göstereceksin! Adam öldürmeyeceksin! Zina yapmayacaksın! Çalmayacaksın! Komşuna karşı

yalan yere tanıklık etmeyeceksin! Komşunun namusuna, malına mülküne göz dikmeyeceksin!” buyruklarını okurken, insanları birbirine düşüren nedenleri düşünüyorum. İçimden, “Dinler, iyi bir dünya yaratma özlemiyle doğarken, neden bir süre sonra egemenlerin baskı aracına dönüşüyor?” diye sormak geçiyor.

Kiliseden sonra Ermenilerin, Süryanilerin, Keldani-lerin gömüldüğü Hıristiyan mezarlığını ziyaret ediyoruz. Göçüp giden atalarının başlarına dikilen kırık taşlara bakarken, kitaplarıyla ilgili bir röportajında söyledikleri hüzünlü bakışlarından okunuyor. Margosyan o anda anlatmıyor, bir geçmiş zaman tanığı gibi konuşuyor. “Ebeden, neneden, anadan, çocuklardan geriye sadece kendisinin kaldığını”; onun tek amacının, “küçükken evinde, avlusunda, mahallesinde, sokaklarında duyduğu konuşmaları, gördüklerini -onlar da yok olmasın, unutulup gitmesin diye- yazmak” olduğunu dile getiriyor.

İnsanı eşit kılan tek yer mezardır. Her mezarın başında bir süre durup toprak sessizliğine bürünen Mıgırdiç’e bakıyorum. Onun sessizliğine dalmışken bir an ikimizi de toprağın derinliklerinde düşlüyor; içimden, “İkimizin iliğinde aynı kan kuruyup katılaşacak, bedenimizi aynı böcekler çürütecek, maddelere ayrışan varlığımız aynı canlıları besleyecek,” diye geçiriyorum. Ardından, yanıtı olmayan o soru geliyor:

“İnsanlık neden toprağın bu eşitlikçi kudretinden ibret alıp düşmanlık duygularından silkinemiyor?”

Gözümü Mıgırdiç’ten ayıramıyorum. Benim yüzümdeki şark çıbanı izi onda da var. İkimizin gözü de kara-kahverengi arası. Onunki biraz elaya çalıyor... Saçımız aynı yerlerden dökülmüş. Bakışlarımızda aynı hüznün gölgeleri dolaşıyor. Mezarlıkta onun ölülerine ben de gözyaşı döküyorum. Domurcuklar aynı kanallardan çıkıp yanaklarımızdan aşağı yürüyor. Sesimizin tınısı aynı kırıklıkta...

Diyarbakır’da mevsim, yüzünü sonbahara dönmüş. Tezgâhlarda şeker kırması şire [şıra] üzümü satılıyor. Biz iki kişiyiz ama üzümcü, bir tanıdığa rastlayacağımızı varsayarak kesekâğıdına üç salkım koyuyor. Birer salkım bize, üçüncü salkım, bilinmeyen tanıdığa!

Payımızı kesekâğıdından çıkanp elimize alıyoruz. Taneler ağzımızda kütürdeyerek parçalanıyor. Üzümden aldığımız tat yüzümüze vuruyor. Şirenin tadı damağım-dayken, insanlar arasında bin türlü ayrıcalık da olsa yediğinden herkesin aynı tadı aldığını düşünüyorum.

O sırada, on ikisinde bir çocuğun, gözünü bir bana, bir Mıgırdiç'e çevirerek bize baktığını görüyorum. Biraz ilerliyor, tekrar dönüp daha yakından bakıyor. Ellerimizdeki üzüme baktığım sanıyoruz. Mıgırdiç kesekâğıdındaki üçüncü salkımı ona uzatıyor. Çocuğun yüzü utançtan kıpkırmızı kesiliyor. Suç işlemiş gibi, “Ben üzüme bakmıyordum, size bakıyordum; birbirinize o kadar benzh'ocsu-nuz ki...” diyor. Üzümü salkımından sıyırıp taneleri ağzına atıyor. Üzümün şiresi boğazından aşağı inerken yüzüne Diyarbakır güneşinin kızıl aydınlığı vuruyor...

Çocuğun gün yanığı yüzünde Kerem'in sevda alevi, Aslı'nın alevden kavrulan yüreğinin ateşi...

Diyarbakır'ı fırdolayı saran bedenlerin[4] ardındaki yoksul mazganalarından “Ahçik”[5] türküsünün yanık havası duyuluyor:

Ahçiği yolladım Urum eline[6] Eser bad-ı saba[7] zülfün teline Gel seni götürem İslam eline Serimi[8] sevdaya salan o ahçik Aman o Ahçik, civan o ahçik

Vardım kiliseye baktım haçına Gönlümü bağladım sırma saçına Gel seni götürem İslam içine Serimi sevdaya salan o ahçik Aman o ahçik, civan o ahçik

Bir başka mazgananın halisiz kilimsiz bir kör odasında da "Sarı Gelin"in sevdasına ağıt yakılıyor:

Erzurum çarşı pazar İçinde bir kız gezer Elinde divit kalem Katlime ferman yazar

Palandöken yüce dağ

Altı mor sümbüllü bağ

Seni vermem yâdlara

Nice ki bu canım sağ

Hrant Dink katledildiğinde kardeşini yitirenlerin acısını duydum içimde. Aşağıdaki yazı, bireyin yüreğinde üreyen acının evrensel ağıtıdır.

Ayakkabısı var tabanı delik

Radyodan duydum Hrant Dink'in katledildiğini. Dilimde sözcük kurudu. Elimden kalem düştü. Kulağımla yetinmedim, televizyona koştum.

Sokağın ortasına yüzükoyun uzanmış bir ölü.

Üstünde ak örtü.

Ayaklan örtünün dışında.

Ayakkabısı var tabanı delik...

Sol yanı kan gölü...

Kanı, kokusunu doğum yurdu Malatya'nın, ata yurdu Gürün'ün, boy attığı Kangal'ın toprağından almış. O topraklann kokusunu elli üç yıl bir kır çiçeği gibi, koy-nunda saklamış. Uzandığı yer Malatya'nın kayısısı, Kangal'ın esen yeli, Gürün'ün turna kanadı kokuyor.

Gür kara saçlannda yüce dağların yeli esiyor.

Kardeşim Hrant!

Ben de senin gibi, oraların çayır çimeninin, iklimden iklime değişen renklerinin, tezek dumanlarının, aklı karalı koyununun kuzusunun, şahlanmış atlannın kokusuyla büyümüş bir ağabeyinim. Örtülerin gizleyemediği delik tabanlann çilesinin evladıyım...

Ana baba aynlmasıysa, yaşadım!

Sokaklarda kalmaksa, yaşadım!

Aç susuz gecelerde gün ışığına umut bağlamaksa, yaşadım!

Acımı gözyaşımla içime gömüp yüreği yetimlerin ağıtını yaktım...

Ağıt yakarken de direndim.

Adın Hrant. Senin dilinde “alev”. Soyadın Dink. Türk-çede "dink”, tahılın kabuğunu ayırmakta kullanılan bir tür dibektir. Üstü örtük bir yerde, pürtüklü, değirmi, traktör tekerleği oylumunda bir taş getir gözünün önüne. Taşın göbeğindeki yuvaya kaim bir direk yerleştir. Direkten çıkan bir uzantıya yaşlı bir at bağla. At direğin çevresinde fırdolayı yürürken, taş da o yönde dönüyor. O sırada koca taşın ağırlığı buğdayı ezip kabuğundan ayırıyor.

Kabuğu sıyrılan buğdaydan yayılan nasıl bir kokudur ki, atın başını döndürmez de, insan, ondan yaratılışın dirilik kokusunu alır. [f]

Hrant! Kanadı alev kızıh telli turna!

Ölüm seni kabuğundan ayrılmış buğdayın kokusundan etti.

Oysa sen, yaratdış kokusunu alanların erdemine erdin!

Düşün, hayatın yolunu kesenler, yeryüzündeki bütün canldann yüreğini ısıtmaya yetecek o yaratdış kokusunu hiçbir zaman alamayacak...

İşte karşımda bilgisiyle, görgüsüyle, incenin incesi sanatsal duyarlığıyla onlardan biri! Nerde görsem, yüzünün aydırdığından, alev saçan bakışlarından, beyninin ışığından, sanat yapan becerikli ellerinden gözümü alamam...

Ne Türk ne Ermeni ne Müslüman ne Hıristiyan...

O da senin gibi bir sevgi goncası!

Gür kara kaşları senin kaşların... Onun gözlerinden de senin sıcak bakışların fışkırıyor. Yüzü, elleri ayaklan, giydiği ayakkabı, ayakkabısının delik tabanı, tıpatıp seninki... Giyiminiz kuşamınız aynı! Yüreğinizde kan kızılı duygular...

Ddi çabukluğunuz, berrak sularda yunmanız, ısırdığınız ekmeğin genzinizdeki kokusu, serin havalan solumanız, kızgın güneşin deri gözeneklerinizdeki yansısı aynı...

Yerkürede insana özgü ne varsa...

İkinizde de var...

İkiniz de alevden yaratılmış, toprak ananın rahminden doğmuşsunuz...

Yüreğimin bir köşesinde onlar oturur; bir köşesinde sen varsın.

Onlar kim?..

Çetin Emeç, Abdi İpekçi, Bedrettin Cömert, Cavit Orhan Tütengil, Ümit Kaftancıoğlu, Musa Anter, Uğur Mumcu, Metin Göktepe, Onat Kutlar, Ahmet Taner Kışlalı...

Sivas’ta kavrulan yazarlar, sanatçılar, ince salimli semah dönücüler...

Gezi gençliğinin yiğitleri...

Soma’nın kutsal emekçileri...

Yüksek yapı asansörlerinin bahtsız kurbanları...

ZEYTUN, DÖNÜŞ Bejan Matur

Çünkü bitmez acı.

Vadileri geçiyoruz Ölüm konuşuyor.

Ormanı geçiyoruz Ölüm konuşuyor Ve zirvesinde dağların Bir keder Gitmiyor bizden Gitmiyor bizden O kalp ağrısı.

Küçük bir kız

Mutlu bir karşılaşmadan söz ediyor Onun gözlerinde görüyorum Kar kuyularını.

Annemle yürüyoruz

Eskiden kalan acı

Vadilerin ötesinden bakıyor bize.

Salınan kavak ağaçlan

Karadut

Ve karcuıııı

Aynı anda açmak için

Kalbimizi

Karcının.

Karadut ve kar kuyusu Hüznü yapan geçmiş Ve hatırlanan Parıltısı takıların. Kollanma bakıyorum Boynuma

Panldayan o çocukluk ânı Takılmış peşime gitmiyor.

O uzak sabahında dağların Kavaklar salınıyor Ve üzüm kokuyor rüzgâr.

Bağların hüznüne dalıp însan diyor annem Bir yerde yaşamakla iyiliği öğrenmeli,

Taşa baktıkça mesela Dağa baktıkça

Dokundukça dalma bir ağacın Görmeli iyiliği.

Sonra küçük kız toprağa bakarak Bir şarkı söylüyor Sarışındı, diyor Gülüyordu baktığımız ölü Çocuk değildi hayır Delikanlıydı.

O gülüş yankılanıyor kayalıklarda

Bir gölge artık

Yok!

Hangisi gerçek diyorum Bizim yürüdüğümüz gece mi Geride kalan dağ mı?

Kar kuyusu, diyor o

Kar kuyusunda biriken gerçek.

Sonra gömülmüş ipeklerden söz ediyor Sırma kumaşlardan tek tek.

Onlar kadar olamadık diyor O kumaşlar kadar kavim ve parıltılı.

Ve çürüdü giysiler üzerimizde Ve bakış karardı Birer göl gibi her biri Tarihten bugüne bakan Karanlık gözler.

Maraş 2011

SAROYAN'A AĞIT

Bitlis'in dağlan kar içinde Dağlan Bitlis'in ah Geçmişin.

Bir adamın yurdunu ararken Bulduğu taşlar Taş mıdır sadece?

Yas içinde bir kadın

Bir gömleği taşıyor

Acıdan bir gömleği anlatıyor bize.

Bakın diyor dağlar hâlâ soğuk

Bakın kartallar

Geyikler

Ve meşe

Biz unutmadık.

Göğsünde

Bir yastan kalan kederle Yakıştın gecemize

Yakıştın toprakta büyüyen yalnızlığa. Senin dönüşüne bakıyorum ben Bitlis'in dağlarına

Bir babanın kanlı başını süsleyen güllerin Solmadığı zamana Bakıyorum inatla.

Ve biliyorum

Aynı kelimeler

Aynı yerden söylense de

Aynı dağlan

Aynı vadileri

Anlatmaz

Ve nehri özlemenin Aynı uzaklığa ulaşmaz.

Şimdi bir müziğin Her şeyi yenilediği Bu sabah,

Bir adamın

Bir taşın karşısında

Oturmasıdır geçmiş.

Harfleri okunmayan

Kırık bütün kalpler gibi

Acı içinde

Bir taş.

Ceplerine taş dolduran adamı Hatırladın mı

Bir yurt arayan üzgün adamı Onun yaslandığı duvar Onun baktığı rüzgâr Taş toplamaktadır hâlâ bellekte Bellekte taş sökmektedir

Çünkü ölümden daha büyük Bir yol var önümüzde Artık karlan bağışlıyorum Kışta tükenen soluğu, gidişi Artık her şeyi bağışlıyorum.

CANIMIN ILGININDA ESEN BİR YEL GİBİYDİ ORADA ZAMAN Feridun Andaç

Anılarda, yazılarda, anlatılanlarda döndüğüm; bazen de rüyalarımla yolculuklara çıktığım çocuk kentim Erzurum, belleğimin en derin yerinde durur. Zaman zaman “çocukluk cennetim" dediğim bu kentle sorgum, alışverişim, isyanım hiç bitmedi. Alıp başımı gittiğimde daha çok bağlandım; dönüp uğradığımda öfkem çoğaldı.

Beni gitmelere hazırladı. Büyüttü de... Dahası, doğumum oranın gökyüzünde, Hemşinli anneannemin ellerinde oldu bir temmuz sıcağında.

O kaçgöç zamanlarında dedelerimin gelip yerleştikleri Terkini (Yazıpınar) köyü, halamın yaşadığı Norşen (Güzelyazı) benim cennetimin bir parçasıydı. Kentten yüzümüzü oralara döndüğümüzde hayat ırmağının o bozkırda nasıl akıp durduğunu görmem beni algına çevirirdi. Geçtiğimiz köyler, uğrak yerimiz olan bayırlar, dereler, değirmenler... Hele bir de mevsimi gelmişse rastlaştığımız hacı leylekler sevincimi katbekat artırırdı. Leylekleri ilkin orada gördüm, leş yiyen akbabaları, kartalları... Sansarları tanıdım, tilkilerin darmaduman ettiği haneleri gördüm, çakal ulumalanm işitip kurt korkularına saldım yüreğimi... Arı kovanlarına dadanan ayıların ayak seslerini dinledim, tandır başı söz ırmaklarında kendimi Ali Baba ile Kırk Haramiler’e karşı savunurken uyuyakaldım. Kafdağı’nı bin bir merakla düşledim hep... Bir Ermeni ustanın bütün hünerini yansıtan kırlangıç yapılı tavandan her an kendini aşağı bırakacak gibi duran yarasaların korkularına kapıldım, baykuş seslerine verdim kendimi. İç yalnızlığı nedir ilk kez orada hissettim. Savaşın, kırım kıyım ölüm getirdiğini ilk kez orada dinledim dedemden. On bir yıl süren askerliğinden dönerken katıldığı Sarıkamış tufanını gözyaşlanyla anlatırdı. Sonra Rusya esaretini... Oradan dönerken getirdiklerini küçük bir ceviz sandığından çıkarıp bizlere öyküleriyle anlattığı anların heyecanını ilk kez orada yaşadım. Yol işaretlerini, define öykülerini, bırakıp gidenlerin

döneceklerini, kilerde, toprak altında bekleyenlerin öykülerini ilk kez orada dinledim.

“Kan var bütün kelimelerin altında” denen bakışa ilk kez orada tanık oldum.

“Teyzenin ayılıp bayılmaları hep bu yüzden,” diyen dayımın savaşkan dilini iyileştiren, ehlileştiren Eğinli ustanın öyküsünü de gene orada, ondan dinledim. “Hep bundan” dediği “tehcir”in kanlı zamanlarının ne anlama geldiğini henüz bilecek çağlarda değildim.

“Bu yer, bu ev uğursuzdur,” diyen büyük halamın Norşen’deki evine giderken kanatlanarak bizi kucaklamasına şaşkınca bakan Hacı Paşa Bey’in de, o kırımdan kalan bir bey olabileceğini bana hayal ettiren Gogol’ü de onun köyünde okumaya başlamış, “ölü can”m ne olabileceğinin sırrına kendimi vermek için, onların tarlasının ucundaki “Sütpınan”na gidip oradan çıkarılanların öyküsünü Deli Musa’dan dinlemeyi korku bellemiştim. Ama gene de dinlemek istemiştim. Karşımda bir Gogol kahramanı gibi duran Azil, frenküzümleri yetiştiriyordu. Bir onun bahçesinde vardı. Ve ben o ilk tadı, bir de iğde ağacının çiçek mevsiminde bu kadar güzel koktuğunu ilk kez orada hissettim. O gün bugün o yurdu bana taşıyan kokularımdan bir [biri) oldu bu da. Bir de Acem ekmeği fırınında yanan talaşın kokusu...

Ve maşatlıkta kuş seslerini ilk orada dinledim. Baldıranlardan mızrak yapıp savaşkan çocuklara harp orada açtık...

O sesi yakalamak için kamışlığa gider, yan belimize kadar suya girer, yapacağımız kavallann kamışlannı keserdik dayımla. Ötemizde camışlar, yıkıldıklan bataktan ağır gözleriyle bize bakardı.

Çekip aldığımız o yeşilimsi çubukları elden geçirir, bin bir hünerle kaval yapmaya bırakırdı dayım. Ve yörenin en güzel kavalcılan onu bilirdi. Ben üflemeyi dayımdan öğrendim. Bazen, derdi ki, "Bunu üflemeyi günah diyenlerin sesi yok sanki. Korkuyorlar besbelli, kendi seslerini yitireceklerinden...”

Dayımdı bu, bir duduk[9] ustasının hünerini taşırdı düğünlere. Bütün hayali, duduk yapmayı öğrenmekti... Ve o da o göç tufanıyla kalkıp gitmişti deniz

kentine...

Türküsü olan kadın

Can siyenci dediklerini anlama çağına gelmemiştim henüz. Ama yaz aylarını iple çekerdim; çünkü anneannemin yurduna kavuşurdum. Bu özgürlük demekti, doğayı keşifti, zamanın durduğu yerdi benim için. Ve orada ışıyan zaman, ileriki hayatımın bendinde, uçurumlara götürüp getiren hayatlara tanıklıkla birlikte; geleneği ve geleceği kuran insanlarla buluşmama da kapılar aralayacaktı. Bellek, kendi art zamanını ancak böyle oluşturabilirdi.

Zaman, yer yer o yurdun izlerini, renklerini, kokula-nm getirip bana sunduğunda; ilk hatırladıklanmdandır Kürt Gülizar.

Gülizar bir sır, bir anıt gibi yaşardı kendi yalnızlığında. Giyimi kuşamıyla, başındaki rengârenk örtüsüyle, kınalı saçları, elleriyle, dudağından düşmeyen sigarası, yanağındaki kınalı dövmesiyle, yeğin yeğin yürüyüşü rüzgârlardan geçmiş “anıt ana”yı andırırdı gözümde. Yörede böyle anıtlaştırılan yerler, izler, işaretler vardı. Kutsanacak ama bir o kadar da çekinilecek yerdi buralar... Ya gider tapınır ya da yanından yöresinden, biz çocuklar gibi çekinerek, ürkerek, korkarak geçerdiniz. Ara ara bilmediğimiz bir dilden söylediği türkülerin ağıtsı sesi gelirdi uzaktan. Ona dair neler neler anlatılmazdı ki!..

“Gülizar, bir çita gibidir,” derdi dedem, eklerdi sonra, “akıl sır erdirilmez onun işlerine, kimse de karşı gelemez yaptıklarına...”

Kınalı saçları, boğuk sesli konuşması, elinden düşürmediği siyah kehribar tespihi, arada bir, iki dudağını sıkıştırıp sigarasının dumanını savurduğu papatya sansı iri taşlı ağızlığı onun simgesiydi. Giyimi de bir tuhaf gelirdi çocuk halime. Benim o zamanki gözümde ne kadındı ne de erkek, Kürt Gülizar. Ama dedemin gözünde yarak bir turnaydı o; hem eşini hem de yavrusunu arayan.

Anneannem bir gün, süt makinesinin başında sohbete durduğu Gürcü bostancı Şefik’in eşi Gamzehan’a anlattıklarından işittiğimdi: “Ah sormayın, delirmediğine hâlâ şaşarım şu Gülizar’ın!..”

Çok sonraları annem anlatmıştı; Dersim dedikleri yerde bırakmıştı Şahan'ını ve çocuğunu... Yürüyerek, dağlan bayırlan aşarak varmıştı bu ova köyüne... Lime lime olmuş her bir yanı, günlerce baygın yatmış. Konuşamaımş Gükzar. Seriko adlı çoban dilini çözmüş. O günden sonra Gükzar köyün gözbebeği olmuş, "Ürkek bir sansar gibiydi," derdi annem. Biz çocuklar, onu çok yaşk zamanlarında tanımıştık. Dedim ya, bin yaşındaydı bizim gözümüzde Kürt Gülizar. Kürtlüğüne dair de sözler ederlerdi.

"O buralı, vallahi de billahi de buralı..."

"Anam her köşe bucağını biliyor..."

"Gizli gizli gelip kilisede dua ediyor..."

"Maşatlıktan gözünü ayırmıyor, taşlara su taşıyor..." "Türküler söyleyip ağlaştığı dil, insanın doğarkenki çığlığına benziyor..."

"Kan çeker zaar, gelip buldu toprağım..."

"Ölmek için gelmiştir, atalarına kavuşmak için..."

Geçince zaman

Bendeki merak zamanla her bir sözü bir araya getirerek bilgiye dönüşüyordu.

"Bolşevik" deyip duran dedemin yarattığı muammaya bir de "tehcir", sonrasında da "Dersim" eklenmişti. Aile içinde söylenegelen ama daha çok da fısıltıyla konuşulandı bunların her biri. Babamın büyük amcası Faik Bey'den söz edilirdi. Ermenilerle iş yaptığından...Taş ustası büyük amcam bir efsane gibi anlatılırdı. O da, bu işin ilmini aldığı Ermeni ustaları gibi kentin bayındır halindeki hünerleriyle anılırdı. Ama daha da önemlisi, annemlerin okuduğu ilkokul, küçük bir Ermeni kilisesinden okula dönüştürülmüştü. Dillendirilmese de bilinirdi, o yapının hemen arka bahçesindeki leylaklar, beri yanındaki çeşme... Kulaklarımdadır hâlâ, taş döşeli yolların gene "onların işi" denilerek fısıl fısıl anlatılışı...

Öyle ki, bu fısıltılara Hacıbey ve kardeşlerinin öyküleri de katılmıştı. İki erkek, iki kız kardeşin müzmin bekâr halleri açık-kapalı yorumlara neden olurdu da o güzelim bahçeleri kimsenin gözüne gelmezdi. Biz çocukların ise cennetiydi o ağaç dallarının bahardaki hışırtısı, kuşların barınak bildiği bu yeşil cennet... Yüksek taş duvarları, o hışırtılara karışan su sesleri, kargaların bitmeyen çığırtısı ve yeşil elmalarının tadı...

Selahaddin Bey, bir Turgenyev romanmdan çıkıp gelmiş kahramandı, Hacıbey ise benim gözümde o iki tekerlekli, tek atlı yaylı arabasında ekilip biçilen tarlaların, dağa çıkan yoz malının ardından gidip gelen bir Çiçikov'du.

Gelin görün ki, öykülerinde kanayan bir şey vardı, kimse de bunu dillendiremezdi.

Bütün bunları bir araya getirip buluşturmak için bellek zamanlan gerekiyordu bana.

Ailemizin farklı yerlerden gelip buluştuğu bu coğrafyada kanayan zamanın izleri vardı. Kafkasya'dan, Hem-şin'den, Anadolu'nun daha içlerinde gezinip konup göçerek gelinen bu yerdeki insan öykülerine tanıklığım olmasa da dinlediklerimle okuduklanm buluşunca ortaya o kanayanların neden, niçinlerini de anlatacak öykülerle buluşturuyordu beni.

Kendi zamanını yaratan bilincin kapılarından geçince insan, yerin tarihini, yaşananlann anlamını daha da kavrar oluyor; çünkü orada bakış açısının bilinç aydınlığı var. Bu da sizi ister istemez sorgulamaya götürüyor. Bu denli kendi olan bir kentin dokusunda var edilen milliyetçi söylemin zamanla tutuculukla işlenip sırlanması; üstüne üstlük 1800'lerin sonunda ticaretin merkezi olan özelliğini de düşünecek olursak, kurulan Sansaryan Mekte-bi'nde üç-dört dilde eğitim yapılması, ardılı zamanlarda da cumhuriyet düşüncesine kapılarını açan bir kongreye ev sahipliği yapması çelişkiler yumağını oluşturur hep.

Kentin içte ve dışta olma hali. Bir arada yaşayıp ederken, toprağı birlikte işleyip paylaşırken araya kara bulut-lann girmesi...

Dedemin anılarındaki kara gün

Dedim ya, Erzurumlu ketumdur, içte tutar sözünü, öfkesini. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na tanık bir kentin anılarında Rusya, Ruslar yok, “Moskof' vardı. Sarıkamış kırımına katılanların anılarında ise “Bolşevikler”den söz edilirdi çoğunlukla. Dedem bunu yaşayanlardandı. Ama “kötü” olan hiçbir şeyi anlatmazdı. İyiliklerin adamıydı. Zaman zaman, “O bir vurgundu,” der geçerdi.

Gene de ben, köylerine vardığımda; maşatlığa gider, Kürt Gülizar'ın evini, bahçesini tavaf edercesine gezinir, Hacımemiş Deresi'ne iner, Norşen ile Terkini arasındaki yolu tıknefes gidip gelir; Tosik, Pezgeriş, Konk, Karaz, Salasor, İhsavank, Ortuzu, Igdasor gibi köylerin adlarını merak eder dururdum. Daha çok da Hacıbey'in yaylısının tekerleklerinin izlerini arar, o bahçenin cennet zamanlarına dönerdim. Ve Selahaddin Bey'in kış geldiğindeki zanka[10] tutkusunu hatırlardım bir de...

Babamın doğduğu evdeki duvarlara, mekânlara, birbirine açılan odalara, geniş avluya, kırlangıç tavanlı tandır başına, kilere, mutfağın bir köşesindeki kuyuya bakar, izler; seslere, kokulara kendimi vererek geçmiş zamana dair bir şeyler arardım sanki! Evet, evet, dokunduğum bir duvar, ahşap kapı, tandırdan çıkan taze ekmek kokusu, yanan ardıç ağacının çatırtısı, salınıp duran kavak ağaçlarındaki kargaların sesi... Bahçenin bir köşesindeki leylak ağacının baharı bekleyişi, ötedeki iğde ağaçlarının aynı özlemle salınıp durması... Örtülen, silinen bir yurdun izlerine dönerdi çocuk bakışım. Susturulan, dillendirilmeyen, saklı tutulan albümler yoktu, yazıda kayda geçmiş mektuplar, ayrılığa düşmüşlerin tek tük fotoğrafları çıkıyordu bir yerlerden. İşte o an, bu kadar kayıtsız bir halk olabilir mi, diye sorgulamaya başlıyordum bir kez daha...

Kürt Gülizar öylesine belleğime sinmişti ki, oturup resmini çizerek anlatabilirdim onu; kınalı hallerini, tek altın dişinin parıltısını... “Bu kefenim olacak, ona göre," deyişini...

Benim gözümde bin yıl daha yaşayabilirdi o. Ama kimse ona bir şey sormadı, o da anlatmadı öyküsünü; öyle diyordu dayım. Bizim duyduklarımız da kulaktan dolma... Bura halkı kaydetmez, yalnızca aktarır, anlatır, kulaktan dolma bilgilere çarçabuk inanır...

Evet, söylenti değildi bunlar; gerçekti bu, kentimin okuma yazma oranı çok düşüktü o yıllarda.

Kimse bir açıklama getiremezdi. Bıçak açmazdı da kimselerin ağzını. Gene de, arada bir, fısıl fısıl söz edilenlere kulak verince; insanların neden birbirlerine “düşman” edildiklerinin izahını bulamazdım.

Yüzleşme kaçınılmaz elbette

Liseye başlamıştım. Duvar gazetesi çıkarıyordum. Arada bir de “özel gün sayısı” yapıyordum. Kentin kurtuluşunu anlatan bir pano hazırlamıştım. Yazılar, fotoğraflar... Sabah okula geldiğimde, panonun yırtılıp atıldığını gördüm. Okul müdürü bunu örtbas etmeye çalışsa da can sıkıcı bir durumdu. Çünkü 12 Mart Askerî Darbesi de kapıdaydı. Ama bu “olay”, benim “tehcir” konusundaki uyanışım olmuştur.

O günden sonra, bir zamanlar bu kentin dokusunu var eden Ermenilerin izlerini sürmüş, yaşadıkları mekânları keşfetmeye çalışmıştım. Ama ne yazık ki, “ört ki ölem” dedikleri gibi; her şey öylesine örtülmüş, talan edilmiş, yakılıp yıkılmıştı ki; kalanları ise sahiplenenler yeni, kolay zenginliklerinin nişanesi olarak görüyorlardı. Bilenler anlatıyordu; o “emanet konrisyonu’nda görev alanların sonradan savaş zengini olarak nasıl çıkıp da kentin “eşraf hanesine adlarını görkemli soyadlanyla yazdırdıklarını...

Çocukluğumun geçtiği yerlerden biri Yeğenağa Ma-hallesi’ydi. Osmanlı dönemindeki gümrük işlerinin, ticaretin döndüğü, konsoloslukların olduğu bir semtti burası. Nazik Çarşı’ya açılan caddenin bir ucu Sansaryan Mek-tebi’ne uzanırdı.

Karekin Pastırmacıyan ailesine ait olduğu söylenen evin kalıntılarını bulup fotoğraflarım çekmiştim. Az ötesinde Dumlupınar İlkokulunun ahşap iki katlı eski yapısı vardı. Onların evi de tam o sırada köşede, bahçeli bir yerdi.

Demirciler Çarşısı’ndaki Ermeni kilisesinin, çarşımn eski halinin, tam karşısındaki papazın evinin... Daha birkaç Ermeni yapımı, mülkiyetindeki mekâmn silueti bel-leğimdedir.

Zamanla asıl şaşkınlığım şu oldu: Ermenilerin izleri bu kentten öylesine kazınıp silinmişti ki; bu yalnızca birbirine düşmenin, iki düşmanın çatışmasının doğurduğu bir sonuç olamazdı. Bence, asıl mesele, el konulan zenginliklerin ortaya çıkarılmaması, örtülmesiydi.

Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Erzurum milletvekili olarak görev yapan nam-ı diğer Armen Garo, yani Karekin Pastırmacıyan'ın anılarım okuduğumda, kentteki Ermeni kültürünün varlığını, zenginliğini daha iyi anladım. Dönüp Sansaryan Mektebi'nde verilen eğitimin ne olduğunu gösteren fotoğrafları tek tek inceledim. Aile albümlerine baktım.

O, Armen Garo; devrimcidir. Yurdunun kalkınmasından, gelişmesinden yanadır. Bunun da modem tarımla olabileceğini, uygarlıkla bağının ise demiryolu ağıyla gerçekleşebileceğini savunur. Avrupa'da, tarım alanındaki eğitimi bu yüzdendir. Devrimci Taşnak Örgütü'nde yer alması, bugün Kürtlerin isteklerinin hayata geçirilmesiyle eş anlayışı taşır aslında. Osmanlı Bankası baskınında yer alan bir devrimci Garo, Deniz Gezmiş'in de hemşehrisidir. Daphan Ovası'na yayılan köylerden Karaz köyü, ikisinin de aile ocağım barındırır. Pastırmacıyan ailesi kentte ticaretle uğraşır, tarımsal üretim yaparlar.

Aynı yöreden çıkan bu iki genç adam ulusal bağımsızlık düşüncelerini savunurlar. Birini Osmanlı meclisinde kentin milletvekili olarak görürüz. Diğerine de idam kararını cumhuriyet meclisi hükmeder.

Ulusal bağımsızlık düşüncesine bağlanan bu iki genç adamın yurtseverlikleri karalanagelir sürekli.

Pastırmacıyan'ın *Anadolu-i Şarki Şimendifer Meselesi*[11] projesi, tamamen Anadolu'nun bayındırlaşması için bir adımdır. Ama ne yazık ki mecliste İttihat Terakki hükümeti buna karşı çıkarak Pastırmacıyan'ı da saf dışı bırakır.

Bir kentin belleğindeki zamanı kazıyıp atmanız ne mümkün! Yaşadıkça bunlar bir bir ortaya çıkıp o kentin dokusunu yeniden kuracaktır. İster buna tarih deyin, ister kanayan bellek izleri; ama Erzurum, yani sevdiğim ağıtsı adıyla Karin, bir gün kendine kavuşacak, barışık yaşamayı öğrenecek, bütün o olup bitenlerin üzerine örtülen nefret iklimini kaldırıp kendini

sorgulayacaktır. Evet, Karacaoğlan'ın sözleriyle şunu diyecektir bir gün: "Kim var idi biz burada yoğ iken..."

BENDEN ÖNCE SEN Asuman Susam

Belleğim vatanimdir.

Sarkis

I. Kardeşim Hrant

2007, 19 Ocak... Hangi gündeyiz hatırlamıyorum. Bellek yanıltıcıdır, oyunbazdır, aldatır. Ama acı unutulmaz. Unutmadım. Çok üşüdüğümü, oğlumun tuttuğu ilk yası... Günlerce ona her sarıldığımda içimden yükselen hıçkırıkları... Sanki Hrant değil de gelecek ölmüştü. Yüzünü hiç görmediğim, tanışmadığım; yüz yüze, göz göze konuşmadığım "kardeşlik'm yasındaydım. Belleğimin hiç kapanmayacak en derin yarıklarından biriydi bu. Ve ben karanlıktan alacakaranlığa ne vakit çıkarız, çıkabilir miyiz bunu bilmiyordum? Oğlum soruyordu, *"Anne dünyanın ilk kötüsü kim?"* Nasıl anlatılabilirdi ki! Üzerine romantik anlamlar boca ettiğimiz "kardeşlik" köken-sel olarak hiç de masum bir sözcük değildi.

"Bellekte olan şeyi yakmak" diyor Nietzsche *Ahlakın Soykütüğü*'nde. *"Ancak acı veren kalır bellekte işte budur, yeryüzündeki en eski (ne yazık ki aynı zamanda en uzun süren) psikolojinin temel tezi... kansız, işkerıcesiz, kurbansız yapamaz."* Peki ama unutuş... Bütün bütün unutmak mümkün mü? Bellekte kalan yok edilemez, yakılamaz; bir süre uyutulur belki; belki devam etmek için bir ara bölgede askıya alınabilir hatıralar. Şimdiki zamandaki arzum uyandırabilir onu ancak. Bellek zamanın evidir. Geçmişle kurduğum bağ, halimi belirler; halimse geleceğimi hazırlar, kurar. Bellekte ne kalmışsa hatıradır. Ondan, ötekinden, başka olandan. Hatıraları yapan karşılaşmalardır. Karşılaşmalar yüz yüzelik gerektirir. Başkası yüzdür, der ya Levinas; yüz yüzelik kurar ben'i. Varlığım, varoluşum sana bağlı demektir bu. Senin, ötekinin, başkasının bakışına. Bana bakanın onayladığı ya da reddettiğiyim ben. Bana bakan başkası... Karşımda duran yabancı, dost mu düşman mı? Bunu nasıl bilebilirim kapımı açmadan? Ben-deki kapıyı açma, aralama, ev'ime yabancıyı buyur etme itkisi vicdan değilse

ne? Bu tanıma, tanışma arzusu ancak doğurabilir birlikte yaşamayı. Yüz yüze, göz göze geldiğimizden mesulüz artık. Ben, sen'den sorumludur.

Başka olan, yabancı olan acı hatıralarımın öznesidir belki. Ama vicdan ve ahlak ondan da sorumlu olmayı gerektirir. Bu ötekinden, yüz yüze geldiğimden sonsuz, sınırsız sorumlu oluş kurabilir ancak birlikte yaşama etiğini. O nedenle o yas gününde, cenaze töreninde ve adalet için takipte olan yüz binlerin, *“Hepimiz Hrant’vz!"* haykırışı belleğin ve tarihin dayattığı tüm negatif hatırlamalara bir itirazdır. *“Kardeşimsirı Hrant!"* demek de öyle... Kendime gösterdiğim şefkat ve özeni başkasına göstermek zor olan. Bunu başaramadan birlikte yaşamak olmaz. Benden önce sen! demeden olmaz. Bellekteki ani uyanışlar, tarihteki tüm ölüler için adalet. O halde tüm ölümlerden sonsuz sorumlu, tüm ölümlere sonsuz tanığım ben.

Herkes kendi evinde güvende. Peki, başkasının, evimdeki misafirliği? Derrida söz eder bu misafirperverlikten. Komşunun değil Tanrı misafirinin misafirliğinden...

evimdeki yabancıyla kurduğum bu ilişkide ben’den önce sen! diyebilmek bütün mesele. Sonsuz sorumluluk, sonsuz tanıklık, sonsuz misafirperverlik... Hepimiz birbirimize bir gün Tanrı misafiri olabiliriz.

O nedenle, *“Hepimiz Hrant'ız! Hepimiz Ermeni'yizl"* demek, *“Kemal'in Askerleri"* olmaktaki çağrıdan çok uzak, upuzak. Yüz yüzeliğe çağrı. Sen ve ben’i ara bölgede buluşturma ihtiyacı. Evimde, belleğin acısını askıya aldığım yerde bana, benden önce sen! deme fırsatı...

II. Evdeki yabana

Gizli, saklı, acı hatıraların konuşulabilir hale gelmesi; yani yüzleşme ve hesaplaşma için aradan uzun zaman geçmesi gerekir. Tarihin eksikliği ve yavanlığı bu nedenledir; insansızlığında gizlidir ondaki yoksulluk. Ama bellek... Bellek, hatıra parçacıklarından hikâyeler kurar, bir kimlik icat eder bize, bir geçmiş verir. Büyük bir logo gibidir bellek, değişen dinamikler, gelen esinler, dip dalgaları, cebir... Pek çok neden inşa edileni yıkıp yeni inşa süreçlerine girişmemize yol açar. Bellek yaşayan bir şeydir, geçmişi şimdide yaşatan. Üstelik hep tarih dışını arzular... Düz bir çizgide insanı yalpalatan tarihten farklıdır o. Yersizyurtsuz, yüzergezer köksaplar gibidir

anı parçaları, bellek evinin atom parçacıkları. Karanlığı alacakaranlığa evrilten işaret fişekleri... Hatırladıkça yeni ve başka tanırız birbirimizi, bildiğimizi...

Yüzyılımızda gözlenen bellek patlaması, furyası elbette rastlantı değil. Kaşıdığımız, kanattığımız, tampon-ladığımız yaralanmızla baş başayız yeniden. Çünkü eskiyi tüketen dünyada hepimiz can havliyle yeni bir şimdi, başka bir gelecek düşündeyiz, peşindeyiz. Bunun da bilişsel olarak değilse de sezgisel olarak yolunun yüzleşmelerden, hesaplaşmalardan geçtiğini biliyoruz. Gerilim bundan. Bir tarafta eskiyi aşındırma denemeleri beri tarafta eskinin kemikleşmiş iktidar refleksleri. Ama insan konuşan bir varlık, hikâyeler kuran, anlatan... Hikâyeler dünyayı kurtarabilir, onu yeniden yapabilir. Bunun bilgisiyle bilmediğimiz, tanımadığımız insanların hikâyelerini merak eder olduk. Bu hikâyelerle gördük iç içeliğimizi, yan yanalığımızı, aynılığımızı. Hepimiz başkasının hikâyelerini dinlerken, uzağa bakarken kendimizi unutmuştuk. Bir süre sonra sandık çıkma çeyizler gibi her ev kendi hikâyesini çıkarmaya başlamıştı aile sandığından.

Bizim evin de hikâyeleri çoktu. Balkan göçü, mübadele, yakılan çiftlik, bırakılan topraklar; yoksulluk sonra, sonra kimsesizlik, sonra çok acı... Bunlar hep bildiklerim hep işittiklerimdi de bir bayram ziyaretinde halamdan dinlediğim sarsmıştı beni çok. Yanından ayrılırken, içim kendi kendine konuşuyordu: “Zehra Yenge Ermeni’ymiş, Zehra Yenge Ermeni’ymiş...’’ Şaşırtıcı olan Zehra Yen-ge’nin Ermeni olması değildi elbette, şaşırtıcı olan bunun bizim evimizde hiç konuşulmamış, benim bunu kırklanma gelmişken öğrenmiş olmamdı. Evimizde birbirimize yabancı olmayı hazmedemeyişti bu. Keşke yaşıyor olsaydı, ben ona gitseydim, çocukluğumdan anımsadığım o Ba-lat’taki evlerinden başlasaydı, sonra çok gerilere, çok çok gerilere, tarih kadar ilerilere gitseydi de bana anlatsaydı. Hacı Hakkı’nm eşi Hacı Zehra’ya nasıl dönüşmüştü? Dokuz çocuklu, anaç, tatlı sert, şakacı Zehra Yenge... İstanbul’un muhacir esnaflanndan Hakkı ile evlenir. Zehra’nın sözünün geçtiği büyük ve neşeli bir aile olurlar. Çocukluğumdan en net hatırladığım bu iki ihtiyarın aşkla şakacıktan didişmeleri. Dokuz çocuktan en büyük olanı ki suyun öte yakasında kalan hafız dedenin ismi ona verilir, Besim, gel zaman git zaman kanının delimserekleştiği vakitlerde bir kıza âşık olur. Evleneceğim diye de tutturur. Bu kız Ermeni’dir. Evdeki büyük çıngan Zehra kopa-nr. İzin vermez bu

evliliğe, kaderine ilenerek. Neliklerle sildiğim yazgım oğlumda yeşersin diye vazgeçmedim ben kendimden diyerek. Unutulacak bu iş, der. Biter gider. Yiten gidenleri ise biz hayal edelim, demeyelim; hayal bile edemeyiz.

Bir utanç krizi yakalamıştı beni. Levinas'ın dediği sonsuz sorumluluk bu muydu? Kendini öteki için sorumlu hissetme. Tehcir, soykırım adına her ne dersek diyelim, bizim elimizde kan yok diye temiz mi sayılacaktık yani. Almanya mesela Musevilere olan borcunu ödeyip bitirmiş miydi? Fransa Cezayir'e, ABD Vietnam'a... Dünyanın dört bir yanında açılan yeni borçlara dokunmuyorum bile. Kendinden utanabilen özgürlük, hakikati temellendirir de demişti Levinas. Utanmazlıkla iktidar arasında sıkı, kopmaz bir bağ vardı. Ki Zehra'nın hikâyesini bize Hakkı ile bir başlatmıştı. Öncesi... kusurlu bir sessizlik, huzursuz bir suskunlukta rehin kalmıştı.

III. Ara bölge

Berbat bir dolmuşta gidiyorum. Gençten bir şoför, büyükşehirde kıyı taşranın silinmez bütün izleriyle önümde. Aklı değil, yalnızca elleri ve gözleri kullanıyor aracı. Sert frenler, ihlal edilen kurallar... Bir uyarı cümlesi geçiyor içimden; ilkgençlikteki gibi değilim artık, hoşnutsuz homurtuları daha kolay çıkarabiliyorum. Tam cümlelerim ahenkle yuvarlanacakken şoföre doğru, o yanındaki-ne, *"Ermeni o, Ermeni,"* diyor. Kesiyorum sesimi, konuşmaya kulak veriyorum. Merakımın ne safça bir şey olduğunu anlamam bir-iki dakikamı alıyor. Olabilir miydi? Gerçekten bir semt dolmuşunun şoförü, tanıdığı bir Er-meni'den sitayişle söz edebilir miydi? Sesinde öfke yoktu, alaysamalı bir tını da yakalamamıştım. Henüz... Tam da o günlerde İzmir'deki Ermeniler neredeler, neden sesleri hiç duyulmuyor'u düşünürken ister istemez bu algıda seçicilik, bu rastlantısal an, bir kıvılcımla uyandırmıştı beni. Devam etsin diye bekledim sohbet. Unutmuştum aracın sarsıntısını, havasızlığını, balık istifi yolcularını... Devam etti o, *"Sana diyorum oluum, Ermeni o; güvenilmez, pisliğin tekil"* İçim sönüyor birden, yine aynı utanma. O devam ediyor, daha kötü sıfatlar sivri dikenleri cümlelerinin. Bakıyorum tazecik yüzüne, yüzünde bir düşünme izi bulmaya çalışıyorum. Aklıyla kullanmadığı gibi aracını, aklıyla da konuşmuyor. Toprağın altında, karanlıkla bilenmiş bin yıllık bir kemik sanki dili. Bir zamanlar komünist sözcüğü böyleydi, insana

edilebilecek en ağır küfür yerine kullanılan. Tehlike geçti sayılalı beri tedavülden kalktı. Yeni sözcükler mi yok körün façamızı çizmesine? Onlardan biri Ermeni... Uzun uzun konuşmak ister miydim onunla, konuşabilir miydim, bilmiyorum. Tanrı misafirliğinden, ara bölgeden, askıya almaktan... Sözcükler aynı olsa da dilimiz gönlümüzden uzaktı, inerken evet, dedim evet: *“Hepimiz Hrant'ız! Hepimiz Ermeni!”* İçimden... Çok utanarak.

Alsancak Garı’ndan yürüye düşüne Fuar’a kadar gelmişim. Sahi burada Ermeniler yaşamış mıydı? Yıllardır İzmirli olmak, çokkültürlülük adına onlarca kendini eskitmiş etkinlik yapılır. Herkes kendi meşrebince ve müzakereci anlayışla konuşur, konuşur. Museviler, Sefarad-lar, Levantenler, Mübadiller, Rumlar... Ermeniler nedense yoktur bu coşan taşan İzmirli çokkültürlülük içinde. Oysa cumhuriyetin bellek mekânlarından biri olan İzmir Enternasyonal Fuar’ı bir zamanların Ermeni Mahallesi’dir. Büyük yangından önceki. Bu hatırlanmaz. Herkes kendi adına söz alırken Ermeni komşu sesleri cılızdır, duyulmaz. Büyük anlatı olarak tarih onu bir tek yerde, İzmir Yangını’ndaki müphem failliği ile hatırlar.

IV. Öldürmeyeceksin

19 Ocak’tan sonra, cenaze gününün ertesinde mesai öncesi kantinde kahve alırken karşılaşıyorum onunla. Kucaklaşıyoruz konuşmadan. Sıkı sıkı. İçimde yine o büyük mahcubiyet, ağır utanma hissi. Diyor ki bana, annem ilk defa kilise dışında, sokağında, cemaatin kalabalığıyla haç çıkardı. İlk defa korkmadan, gururla... Anlatmıştı bana ne kadar başarılı bir öğrenci olduğunu, okulu birincilikle bitirdiğini, hocasının onu bakanlıktaki kadrolardan birine yönlendirdiğini, o sınavda da birinci olduğunu, işe kabul edilmişken Ermeni olduğunu anlayan devletçe, işlemlerin durdurulduğunu. Basit memurluklar yetsindi işte Ermeni olana. O gün ben, bizim kardeşliğimiz bozulmasın diye başka kimseye sarılmadım.

ara bölgede, askıda incinebilirliğimiz yüz hep hatırlatır öldürmeyeceksin!

yüzün hatıra sandığımdır.

KORO Ahmet Tulgar

Şimdi Herr Unterberger sol elini bize doğru, davet edercesine uzatacak ve biz davetinin otoritesine icabet ederek elinin ayasına doğru mırıldanmaya, mızıldanmaya başlayacağız. Altı kişiyiz ve diğer otuz altı kişi bizi bekleyecek. Mırıldanmamızın bitmesini ve sonra ikinci işareti de alıp zamanın geldiğinden emin olunca ısrarla göğsümüzden salona deklare etmemizi: “Nefret ediyorum.”

Oooooooooooooodi

Ho

ho

di

et

aaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaamo.

Aşk, nefretin üzerini dalga dalga gelip örttüğünde biz altı kişi yine de ısrarlı bir ritimle işleyen kaygıyla soruyoruz: “Neden?”

Sorunun içinde bir soruyla: *quare id faciam, fortasse requiris?*

“Belki bunu neden yaptığımı soruyorsun?”

Kırk iki kişi aynı soruyu soruyoruz.

Herr Unterberger, yerinde yaylana yaylana nihayet havalanacakmış ya da en azından sıçrayıp bu defa uçmayı deneyecekmiş gibi coşmuş, siyah tişörtü belinden yükseliyor, dümdüz ve yer yer karaltılı kamı ortaya çıkıyor her defasında, her defasında soprano daha ateşli haykırıyor: "Neden, neden?..”

Tişörtü bir kez daha, son bir kez beline oturduğunda, biz de aşağı düşüyoruz artık sol elinin hizasından, tenor ve alto yalvarırcasına, aman dilercesine çektiğimiz işkenceye son verilmesini talep ediyor o zaman umutsuzca.

nescio, sed fieri sentio et excrucior.[12]

Ve “Ah” derken, işte yine altı kişi kalmışız. Bas.

Alkışlar.

Cari Orff ile başlıyoruz hep. Üç senedir her konser ve yarışmaya.

Otuz sekiz sene içinde ise herhalde çoğumuz en az bir kere, bir ânın ya öncesinde ya sonrasında, hatırladık, tanıdık ya da yukarıdan, uçuştuğu yerden yansıttık durumumuza: “Odi et amo.”

Otuz sekiz sene önce Bregenz’deyiz. Herr Unterberger eğiliyor ve seyircileri selamlıyor. Sonra bize dönüyor yine. Ve yine bir mırıldanma, mızıldanmanın ardından, mmmm mmmmmmmmmmm, bu defa Heinrich Isaac sırada. ■

Innsbruck ich muss dich lassen, ich fahr dahin mein Strassen,

in fremde Land dahin,

Mein Freud İst mir genommen, die ich nit weiss bekommen, wo ich im Elend bin.[13]

Kimse bitmesini istemiyor olmalı. Arkasından ne geleceğini, ne olacağını biliyoruz. Yonca bir adım öne çıkacak. Biz geride kalacağız. Herr Unterberger sadece Yonca’ya bakacak. Ve Yonca, biz hasetten çatlar ama bir yandan da Herr Unterberger’le arasındaki müzikal alışverişin ahenkli erotizmine hayran en ufak bir hata yapmamasını dilerken pürüzsüz sesiyle solosuna başlayacak: *“Yesterday, ali my trouble seems so far aıvay...”*[14]

Sıramız her geldiğinde, o refrain’a can havliyle uzanıyor, o an sanki Yonca’ya yaklaşıyor, onu hem alt etmek hem teselli etmek istercesine haykırıyor ve dert yanıyoruz:

Why she had to go I don’t know She ıvouldn't say I said something ıvrong Now I longfor yesterday[15]

Paul Mc Cartney ve John Lennon’un bu şarkısını, Herr Unterberger, Rönesans müziği etkisinde yazılmış olduğunu söylediğinden beri ayrı bir

yere koymuşuz, seviyor ve saygı duyuyoruz bu şarkıya bütün o yeniyetme snobluğumuza rağmen; ama bu şarkıda bizden uzak bir yer var, bize yasak bir yer, Herr Unterberger ve Yonca oraya çekildiğinde kendimizi ne kadar çaresiz ve terk edilmiş hissediyoruz; repertuvardan çıkarsa, belki de sevineceğiz.

Kuliste Yonca boğazına hemen bir havlu sarıp termosundan ıhlamur içmeye hazırlanırken, Hera, Sultana ve Arzu ona göstere göstere sigaralarını yakıyor, nereden buldukları muamma soğuk biralarını açıyorlar inadına.

Hera, “Döveceğim karıyı bir gün, kulağımın dibinde detone oluyor, aniden susuyor, bir gün onun yüzünden yanlış söyleyeceğim,” diye yüksek sesle anlatıyor diğer kızlara. “Anjel, değil mi?” diye soruyor Arzu cevabını bildiği halde. “Bir ara ağladı mı ne?” diye giriyor araya Sultana.

Anjel bir köşede yine ağlıyor gibi. Dün gece manastırın bahçesinde Christoph’un yanma gitmeye cesaret etmiş sonunda ve âşık olduğunu itiraf etmiş.

Ben, Hayko, Haris, Ali, Vart, Ziya bir köşedeyiz, biz de sigaralarımızı tüttürüyoruz. Herr Unterberger şimdi Avusturya’da bizi iki hafta misafir eden Vorarlberg eyalet yetkililerini fuayede bırakıp kulisi kolaçan etmeye gelse bir tek bizi hoşgörür ya da görmezden gelir. Bas. Rahatız biz.

Bruder Pucher’den ise korkan yok.

Şimdi o günlere baktığımda, bir Anjel bir de biz altımız, kuliste hep yalnız bırakılırmışız, bırakılmışız gibi gelir nedense.

Ben, Hayko, Haris, Ali, Vart, Ziya.

Ben, Hayko ve Haris, okulun son dört senesinde Ku-ledibi’nden Tünel’e beraber çıktık, İstiklal Caddesi’ni bir boydan bir boya beraber kat ettik ve evlerimize dağıldık.

Koroya beraber katıldık. Üçümüz de bas söyledik.

Herr Unterberger, piyanosunun başına çağırıp bizle-ri denemiş, birilerini nedense, nedense hepimizin söylemek istediği tenora seçerken, bizim bas söylememize karar vermişti.

Hayko ve Haris hadi neyse de, beni, ona aşkla bakan gözlerim ve heyecanla kırptığım uzun ve kıvrık kirpiklerime ve her tavnma yansıyan kırılganlığıma rağmen basa konumlandırmasının tek açıklaması seçmelerde belki de heyecandan yaptığım hatalardı ve bu, Hayko ile Haris'in de basa seçilmelerini bir yenilgi gibi algılamalarına neden olmuş olmalıydı. Ama ne Hayko ne Haris beni terk etti ya da en azından bir ölçü de olsa mesafe koydular aramıza.

Kendimi Lise 1 'den beri Ermeni ve Rum arkadaşlarıma daha yakın hissediyordum. Bir tek onlar bana isim takmıyor, konsantrasyonumu kaybettiğim an, gün yüzüne çıkan efemine edam ile alay etmiyorlardı. Bunu okulun ilk yıllarında fark etmiş ve bir süre sonra da emin olmuştum.

Bazen onlarla teneffüslerde Schwester Regina'ya uğrar, onun ikram ettiği kekten yerdik. Bize gitarla şarkılar söylerdi.

Okulun bitişiğindeki Katolik kilisesine de gidiyorduk zaman zaman.

Sonra bir gün bütün koro bir Bruder'in cenaze töreninde "Ave Maria"yı söylemek için Herr Unterberger'le kiliseye girdiğimizde kendimi korodaki bütün Müslüman çocukların yanında ayrıcalıklı hissetmiştim.

"Eğer diğer çocuklar bana kötü davranmayı sürdürürlerse Hristiyanlığa geçerim ben de," diyerek kendimi sa-kinleştirirdim bana kötü davrandıkları, alay ettikleri günlerde.

Dinler umrumda değildi, din dersine girmiyordum ama Hristiyanlık bana sığınılacak bir alan açıyordu sanki.

Hem de yaşım ilerlediğinde niçin evlenmediğimi açıklayabilirdim böylelikle.

Lise 3'te Hayko beni evlerine, Noel yemeğine davet etti. Annesi, annemi aradı ve izin istedi. Kendimi Noel ağacındaki ışıkların durmaksızın göz

kırptığı yemek odasında çok mutlu ve güvende hissettim. Haris de gelmişti.

Hatırlıyorum, ilk kez altı yaşındayken Kabataş Set-üstü’nde bir evin önünden; annemin elini tutmuş, geçerken tül perdenin ardında gördüğümden beri imrendiğim ve belki de birçok kentli Müslüman çocuk gibi içimde bir yerde bir ukde kalmış Noel ağacının dibinden nihayet on bir sene sonra bir hediye paketi almak...

Hayko’nun o nefis yemekleri yapan annesinin yemekten sonra piyanosunun başına geçip bize Chopin çalması...

Babasının da çakırkeyif, “Dinlersiniz değil mi, sizi Batı hayranlan,” diye bize takıldıktan sonra, “Ben de kanunumu almaz mıyım,” demesi ve kanunuyla koromuzun re-pertuvannda da olan "Yine Bir Gülnihal”e başlaması...

Bizim de onu kıramayıp şarkıyı söylememiz...

Yine bir gülnihal

Aldı bu gönlümü

Sim ten gonca fem

Bibedel ol güzel

Benim tenor söylemem...

Ateşin ruhleri

Yaktı bu gönlümü

Babasının aniden kederlenmiş gibi baktığında, içine çektiği soluğu bırakırken, “Nur içinde yatasın Hammami-zade İsmail Dede Efendi,” deyip rakısını kafaya dikmesi...

Sonra da, “Hadi evlatlar, Mıgırdiç Abi’niz sizi evlerinize bıraksın,” demesi...

Annem yatıya kalmama izin vermemişti.

Böyle olunca Haris de kalmayacaktı.

O gecenin duygusunu, ilk kez bir Noel kutlamış olmanın tatminini ve ilk kez çekinmeden tenor söylemiş olmanın kazandırdığı özgüveni hâlâ yakalamaya çakşırım bugün.

Annem, bir gün Hayko'nun ve Haris'in annelerini aramış. Hayko okulda bana, "Bu akşamüstü size çaya ge-liyormuşuz, annem söyledi," dedi. Benim annem bana sürpriz yapmak istemiş demek ki. Çok sevinmiştim. "Alt üst böreği yapacakmış annen, ne demekse artık," dedi Haris muzipçe. "Uff, nefis yapar," diye karşılık verdim bilgiççe.

Hayko ve Haris'le son sene aynı sırada oturduk üçümüz.

Koro provalarının hepsine katılamıyorduk ama.

Üniversite sınavlarına hazırlanıyorduk, son sınıf dersleri zaten çok ağırdı.

Bir cumartesi sabahı uyku mahmurluğunda, yataktan, yine her zamanki gibi annemle babamın çay eşliğindeki sohbetlerine kulak veriyordum huzur içinde.

"Gidemeyiz, iptal et," diyordu babam.

"Rızacığım, kadın hazırlanmıştır. Kaç gün önce aradı, davet etti. Çocuğun en yakın arkadaşı. Sonra ben kadını tanıdım. Nasıl kibar, nasıl iyi bir kadın."

"Olmaz," diye karşılık veriyordu babam anneme. "Daha büyükelçinin cesedi soğumadı. Hepsinin evleri gözleniyordur şimdi bunların, mimleniriz biz de. İşimden bile olurum."

"Çok ayıp olacak," dedi annem.

"Bizimkine de söyle, fazla içli dışk olmasın artık bu çocukla,".diye tembihkyordu babam anneme.

Dedim ya, son sınıftaydık.

Sadece dersleri düşünüyordum.

Geçti gitti o sene.

Annem bana bir şey söylemedi.

Hayko bana bir şey söylemedi.

Farkına varmadım olanların.

Okuldan sonra da herkes yoluna gitti.

Yirmi beş yıl sonra lise arkadaşlarımızın çoğu, mesela Anjel yoktu ama, okulun geleneksel diploma jübilesinde yeniden bir araya geldik.

Yonca, aryalar söyledi sahnede.

Seneler önce emekli olup Avusturya’ya dönmüş olan Herr Unterberger, Bregenz’den kalkıp gelmişti davetimiz üzerine. Öyle gururla bakıyordu Yonca’ya.

Okuldaki törenden sonra yakınlarda bir yerde içmeye gittik hep beraber.

Koskoca bir kafile halinde güle eğlene Bankalar Cad-desi’ne inerken Hayko yanıma geldi bir ara ve, “Dur, unutmadan sana kartımı vereyim. İşadamı oldum oğlum ben,” dedi.

Hayri.

Oysa birbirimizin yirmi beşinci yıl diplomalarına bakmıştık.

Hayko.

Meyhanede bir ara hep birlikte “Gülnihal”i söyledik.

Haris, Atina’dan gelmişti.

İkinci kadehten sonra gidip tuvalette ağladım.

Sinan masaya otururken, “Ne oldu oğlum, içki dokundu mu?” diye seslendi yerinden.

Gözüm Boğaz’ı, Karadeniz yönünden terk edecek bir şilebe takıldı.

Uzun uzun baktım.

Ben dinsizim.

Ama kilise korosunda söylemeye devam ediyorum.

Hâlâ bas.

Herr Unterberger’in bunu duyduğunda çok hoşuna gitti.

1

Yılanın kıvrılarak yuvarlak biçim alması.

2

Gâvur Mahallesi.

3

Her iki yanında odalar bulunan dikdörtgen biçimli koca bir avludur. Yedi-sekiz metrekarelik odalardan birinde babamla eşi, kaynanası, kaynı, iki baldızı, bir de ben beraber yatıp kalkıyor, yiyip içiyorduk. (Merak edenler, o odalarda yaşananları *Masalını Yitiren* **Dev adlı romanımda okuyabilirler. Can Yayınları, İstanbul, 2000, s. 251 -335.)**

4

Sur.

5

(Ermenice) Genç kız.

6

Anadolu.

7

Sabah rüzgârı.

8

Baş.

9

Kamıştan yapılan üflemeli çalgı.

10

İki atlı kızak.

11

Karekin Pastermadjian, *Anadolu-i Şarki Şimendifer Meselesi,* **Dersaadet.1328.**

12

(Lat) "Odi et amo:" "Nefret ve Aşk". Romalı şair Catullus'un bir şiiri, Cari Orff tarafından bestelenmiştir Nefret ediyorum ve seviyorum / Belki bunu neden yaptığımı soruyorsun / Bilmiyorum, sadece bunun böyle olduğunu hissediyorum / Ve işkence başlıyor. Ah!

13

(Alm.) "Innsbruck, ich muss dich lassen": Innsbruck, seni terk etmek zorundayım, / kendi yoluma gidiyorum, / yabancı topraklara doğru, /

Mutluluğum elimden alındı, / oysa sahip olduğumu bimiyordum, / kederler içindeyken.

14

(ing.) “Yesterday”: Dün, bütün dertlerim uzakmış gibi geliyordu...

15

(İng.) Niye gitmek zorundaydı, bilmiyorum / Sorsam da söylemezdi / Yanlış bir şey söyledim / Ve şimdi dünü özlüyorum.

ONLAR HER ZAMAN BİLİRLERDİ Oya Baydar

Sınıf arkadaşı toplantıları pek bir hoş olur. Koca koca kadınlar, adamlar yıllar sonra buluştuklarında eski günlere, çocukluklarına, okul sıralarına döner, yine hep bir ağızdan konuşur, şakalaşır, şamata yaparlar. Eski günler hatırlanır, anılar bilmem kaçıncı defa tekrarlanır. Artık hayatta olmayan bir arkadaş anılırken suskun bir hüzün dolanır havada. Bazen birinin izi kaybedilmiştir, kimse nerede olduğunu, ne yaptığını bilmez; hayıflanılır. Toplantılara katılmayanlar hakkında birazcık dedikodu yapılır, “O artık sınıf atladı, sosyeteye karıştı, bizi beğenmiyor,” falan kıvamında.

Umut ve masumiyet günlerine, geçmişe, çocukluğa, ilkgençliğe duyulan özlemdir sınıf arkadaşlarını yıllar sonra bir araya getiren.

Elli yıl sonra, yetmişine dayanmış kadınlar özenle hazırlanmış bir çay masasının çevresinde toplanmışız. Ölülerimiz, hastalarımız, bağımızın koptukları, yüreğimizin koptukları... Epeyce fire vermişiz. Olsun! Giden gider kalan sağlar bizimdir! Okulda, çocuk yaşta başlayan arkadaşlığımızı yine de bunca yıl sürdürebilmiş olmanın, birbirimizi bunca yıl yitirmemiş olmanın mutluluğu, övüncü, memnuniyeti var içimizde.

Fransızca eğitim veren okulumuzda o yıllarda Ermeni, Rum, Yahudi öğrenciler çoğunluk olmasalar da neredeyse yarı yanyaydılar. 1950 başlarıydı; azınlıklar henüz ülkeyi terk etmeye mecbur bırakılmamışlar, Türkçü şoven dalgalar içten içe kabarsa da henüz 6-7 Eylül (1955) saldırısı yaşanmamıştı. Çoğu İstanbul’da yaşayan 100 binin üstündeki Rum nüfus bugünkü gibi 1.200 civarına düşmemişti. Ermeni, Yahudi nüfus da öyle. Türk Talebe Birliği ve benzeri Türkçü milliyetçi örgütlerin “Vatandaş! Türkçe konuş!” kampanyalarına rağmen İstanbul sokaklarında, Beyoğlu’nda, Şişli’de, Pangaltı’da, Haliç boylarında, Bakırköy’de, Yeşilköy’de, Boğaz’da; sokaklarda Rumca, Ermenice, Fransızca, İspanyolcayla, Türkçeyle karışık Ladino duyulurdu.

Kızlarının Fransız kültürüyle yetişmesini isteyen azınlıkların bir bölümü, o yıllarda, Amerikan kültürünün temsilcisi saydıkları kolej yerine Katolik rahibelerin muhafazakâr eğitimini tercih ederlerdi anlaşılan ki, bizim sınıfımızda da Türk öğrenci kadar, hatta daha fazla azınlık öğrenci vardı.

Var mıydı?

Herhal vardı, tabii ki vardı; “ama biz bilmezdik...” Bilmediğimizi bile bilmezdik; bilsek de aldırmazdık, üstünde bile durmaz, öteki’ni algılamazdık. Sınıf arkadaşlarıydık işte, hepimiz birdik, öyle sanırdık. Leyla Türker tam arkamdaki sırada otururdu. Bir türlü kafama girmeyen tarih dersi sınavında, ben sıranın altından arkaya okkalı bir tekme savurunca hangi savaşta “biz” kaç askerdik, “düşman” kaç asker, on mislimiz ordulara karşı küffarı nerede nasıl yendik, hangi padişah hangi tarihte tahta çıktı, hepsini alçak sesle fısıldar, kopya verirdi. Leyla Türker’in Yahudi olduğunu okulu bitirdiğimde öğrendim. Ne Varlık Vergisi’nden, ne faşizmin kol gezdiği 1940’larda azınlıkların vergiden ve zorunlu çalışma kamplarından kurtulmak umuduyla soyadlarını özbeöz Türk soyadına çevirdiklerinden haberim vardı. Has arkadaşım Lolita’nın Sefarad Yahudisi olduğunu da çok sonraları öğrendim. Adı Türk adı değildi, ne gam! Bunu bir kerecik bile sorguladığımı hatırlamıyorum. 6-7 Eylül sonrasında bazı arkadaşlarımızın okuldan ayrıldığını yeni eğitim yık başladığında fark etsek de gidenlerin tümünün, neden Rum kızlar olduğunu da sorgulamadık. Sınıfımızın en iriyan, en gösterişk kızı Fransızca konuşurken *mamer (ma mere)* diyemezdi de bir türlü, “mamır” derdi. Aksanıyla dalga geçerdik ama, mesela ben de ince söylenmesi gereken a’lan hep kaim söylerdim, benim “bal”ımla da eğlenilirdi. Ermeni olduğuna çok geç uyandığım Lilian’ın “mamır”mın benim kalın “a’lanmdan farkı yoktu o günlerde.

Çay masasının etrafında süslü püslü, iyi giyimk, bakımlı, yaşını göstermeyen dedikleri türden on dört yaşkca kadınız. Havadan, sudan, şehirden, trafikten, eski günlerden, çocuklardan, torunlardan konuşuyoruz; biraz da yakınıyoruz “şimdiki” gençlerden. Sonra nasılsa ülkenin haline geliyor söz. Arkadaş toplantılarında siyaset konuşmayız pek; kopuşlardan, ayrı düşmekten, dostluklarımızı zedelemekten çekindiğimizden belki.

Yine huzursuz, çatışmak, kavgalı gürültülü günler. Hrant Dink katledileli sadece birkaç ay geçmiş. Burukluk, kaygı -biraz da utanç belki- hepimizin içinde: “Nedir bu halimiz, nereye gidiyoruz?” Hrant’ın acısı yüreğimde soğuk, kara bir taş. “O sadece Hrant Dink değil benim arkadaşımdı,” demek istiyorum ama utanıyorum, onun anısından kendime pay çıkarmak gibi,

ölümünden kendime değer aktarmak, övünmek gibi geliyor bu bana, susuyorum.

“Ne oldu bize böyle kızlar, ne oldu bu memlekete?” diyor bir arkadaşımız, “Biz kim Türk, kim Ermeni, kim yerli, kim yabancı bilmezdik; ayrım mayrım yapmazdık, ne oldu bize?”

Kısacık bir sessizlik... Yaa, yaa; öyleydi gerçekten, diye mırıldanmalar... Sonra hüzünlü, ürkek bir fısıltı: “Ama biz bilirdik.”

Hepimiz Serrâ’ya dönüyoruz. O, önüne bakıyor, susuyor, fazla bile konuştum, diye düşünüyor belki. Ama sessizlik uzuyor, ağırlaşıyor, tacizci bakışlarımız huzursuz ediyor. “Biz bilirdik,” diye tekrarlıyor, “Serrâ değil Sera’ydım, ben bilirdim.”

Ama biz bilirdik! Üç kısacık sözcük göğsümün orta yerine bıçak gibi değil, incecik bir tel gibi saplanıyor, içimi acıtıyor. İlk kez o zaman anlıyorum: Öteki, kim olduğunun hep farkında, ötekiliğini içinde bir yara gibi saklıyor. Bizler; ayrı gayrı gözetmeyen Türkler, egemen kesimin iyi yürekli çocukları; kendini efendi sanmanın umursamazlık zırhına bürünmüş olanlar; kim olduklarını bilenlerin kim olduklarını umursamayacak kadar kendileriyle dolu olanlar: Bizler bilmezdik. Serrâ’nın Ermeni Sera olduğu aklımıza bile gelmezdi. Ama o, Serrâ değil Sera olduğunu hep bildi.

Yine çay fincanlarımıza, keklere, böreklere, poğaçalara, kurabiyelere dönüyoruz. Eğitimin nasıl da gerilediğinden, şehrin günbegün daha vahşi, daha güvensiz olduğundan, trafiğin çekilmezliğinden, yeni kuşakların sorumsuzluğundan, televizyon dizilerinden söz ediyoruz. “Ama biz bilirdik”i kafalarımızın, yüreklerimizin uzak köşelerine itekliyoruz.

Çocukluğumda, babamın eski mavi kaputlarından bana şık paltolar diken yüzü sivilceli Ermeni terzi çırağı Aram, “Ha size bir şarkı daha deyivereyim mi?” deyip güzel sesiyle art arda sıralarken Tatyos Efendi’den ezgileri, ben bilmezdim, Aram bilirdi. Belki de bu yüzden o kadar duygulu, kederli, derindi sesi.

Ermeni Tehciri sırasında babası Sivas’ta Tehcir Komisyonu üyesi olan, o günlerde on dört yaşındaki teyzem, bir akşam babası eve geldiğinde

çocukları karşısına alıp, “Bu evde Ermenilere ait bir çöp görürsem; bir tavuk, bir horoz, bir bebek, bir giysi parçası görürsem, hepinizi kulaklarınızdan tavana asarım!” dediğini anlatırdı, babasının ne kadar namuslu, ne kadar merhametli olduğunu söylemek için. “Ne iyi komşulardı, ne medeni insanlardı,” diye hayıflandığını da hatırlarım. .

Teyzem bilmezdi Ermeni’yi, tehciri, soykırımı. Ermeni komşunun bırakıp gittiği kümesten iki tavuk bir horoz alan, babası eve gelip de gürleyince panikleyen çocuk yaştaki dayım da bilmezdi. Ama evini, barkını, yurdunu, toprağını, işini bırakıp çöllere sürülen, çoluk çocuk yollarda öldürülen, yakınlarını kaybeden, yurtsuz ocaksız kalan Ermeniler bilirdi.

Babamın okul arkadaşı dişçi Altun Amca’ya babamın neden Artin dediğini, kızı Alev Abla’ya babasının neden Arev diye seslendiğini de bilmezdim; ama onlar bilirdi.

Sera’nın, “Biz bilirdik,” diye fısıldadığı âna kadar içimde Hrant vardı; ama Ermeni olarak değil arkadaşım olarak, tanıdığım en katıksız barışçı, en değerli insanlardan biri olarak. Arkasından, “Hepimiz Hrant’ız, hepimiz Ermeni’yiz!” diye yürümüştük upuzun bir yolu, saatlerce, acımız kadar vicdanımızla da hesaplaşarak. Yine de Ermeni olamamıştım ta ki Sera, “Ama biz bilirdik,” diyene kadar.

Artık ben de biliyorum. Aklımla, vicdanımla değil yüreğimle, duygularımla, acılarımla ötekileşiyorum, Ermeni oluyorum.

“BAHÇELERİMİZ BİZE NİYE ECNEBİ?”

Murat Yalçın

Babası, köyde geçen çocukluk anılarım, yaramazlıklarını iştahla anlatırken lafını kesip sormuştu bir akşam:

“Bahçelerimiz bize niye ecnebi?”

1975 yazında Eğin’in Halmuga köyünden yola çıkıp yaklaşık otuz saat süren bir otobüs yolculuğundan sonra İstanbul’a varmış, Kumkapı semtindeki Balipaşa Yokuşu’ nda küçücük bir eve güçbela yerleşmiş

gurbetçi bir ailenin ortanca çocuğuydu. Yedi ceddi gibi artık o da İstanbul'daydı; akşamlara kadar arabesk şarkılarla inleyen paket taşı döşeli caddelerde kısa pantolonuyla koşturup tahta kılıç tokuşturuyordu ama aklı köyünün koçanlarında çimdiği deresinde, dağlarında, bahçelerindeydi.

Munzur'dan fışkırıp delicesine kendini taştan taşa vurarak Fırat'a kavuşan dere boyunca sıralanmış o zümrüt bahçelerde gözünü dünyaya açmıştı. İstanbul'a geleli beri cennetten kovulmuş Adem kederi çöreklenmekteydi yüreğinin bir köşesine.

"İçlerine doğduğum, gölgeli, ağlak bahçelerdi: Zımak, Arkek, Avzik, Sersor, Varker, Kardak, Sirpok, Mamusag... Kayalı meşeli sarp yamaçların diplerinde, buz yataklarıyla yüklü Munzur'un sırtlarından kol kola çıkıp vadide bir yatakta fışkıran, kabara köpüre Fırat'a akan, bentlerle düğümlü şen şakrak derenin iki yanma sağlı sollu dizilmiş bu bahçeler, bulutlara yakın süzülen bir kartalın gözünde, derenin memelerine yapışmış boy boy yeşil cerenlerdi." ("Kesik Hava", M. Yalçın)

"Konuştukça anlatamadıklarımız, söyleyemediklerimiz çoğalıyor. Bize şimdiden sonra susmak yaraşır! Dilimiz durur, başımız selamet bulur. Kimseye her yanımızı gösteremeyiz. Göstersek de herkes göremez!" denmişti hep. Ama o, evine yaklaşınca anasının elini bırakıp ileri atılan, kapısına kadar önden koşan tez canlı bir çocuktu. Hep sordu:

"Bahçelerimiz bize niye ecnebi?"

Gün geldi, sorulanmn geçiştirilmesine, o büyük umursamazlığa şaşırıp deli oldu. Tıpkı doktorsuzluktan anasını yitirmiş çocuğun doktor olmak istemesi gibi, o da büyüyünce sorularının yanıtlarını bulmaya yemin etti. Eğin, Fırat, Munzur, Dersim dendi mi akan sular dururdu. Kim ne demiş, ne yazmışsa tutkulu bir merakla okur, dikkatle dinlerdi.

Gün geldi, eski hemşerilerini tanıdı, ortak geçmişi kavradı, tarihin ve kültürün insanlarla birlikte savruluşunu öğrendi. Sözgelimi ona çocukluğunu gezdiren yazar, Fırat'ın öte yanındaki Armıdan köyünden Hagop Mınt-zuri oldu. Hatta bir öyküsünde kendi köyünün de adı *"Helmügeli Gıdik"* biçiminde geçti diye günlerce sevindi; ilk kez Ermeni gören bir genç kızın, "Giz *ana, gâvurlar da bizim gibiymiş, adam imiş..."*

demesine güldü; "*gelinlik tutmak"tan "mınz katır"a,* sinideki çorbadan daldaki yemişe, köyüne özgü sözlerle, deyişlerle karşılaştıkça, "Her şeyimiz birmiş!" demekten kendini alamadı.

Gün geldi, Mıntzuri'yi hâtem yüzüklü öz dedesi kadar sevdi. HanendeAğyazar Efendiyi KemaniMinasEfen-di'nin "Eghin Havasi"yle birlikte dinledi. Hasmik Harut-yunyan'm destansı sesiyle "Gulo" ağıtında (annesinin de göbek adı Gülizar'dı ve aile içinde Gülo denirdi); Vartan Margosian'm söylediği "Dersim" türküsündeki "yavrimi uçurmadan yuvam dağitti felek" sözünde; Kevorkian'm kitabında rastladığı Eğinli (Agn kazası) Hallacyan ailesinin fotoğrafında akrabalarıyla hasret giderircesine gözleri doldu.

Gün geldi, Hrant'm düştüğü kaldırımı sabah akşam adımlarken içinde harlanan ateşin kıvılcımları, coşkusu, hazırcevaplığı ve muzipliğiyle ruh ikizi saydığı Krikor Zohrab'a sıçradı. Parçalanmış yurtlarla, dağıtılmış yuvalarla, savrulmuş insanlarla dolu geçmişinin yanık ve yıkık kalıntılarında gezinen yaslı bir adam oldu.

"Yüreğin dudaklara açamadığı sırlar vardır. Mezara taşınırlar. Söğütler onları mırıldanır, kargalar onları gaklar, mezar taşları taşın diliyle sessizce onları konuşur. Ölüler günün birinde dirilecektir ama sırları, bütün nesillerin sonuna kadar, Tanrı ve O'nun yargısında mukim olacaktır." ("Taibele ve İblisi", I.B. Singer)

Daha köyünden başka dünya bilmezken, *"köküne kibrit suyu dökmek", "ocağına incir ağacı dikmek"* gibi türlü çeşit zulmün ifadesine alışmıştı. Sabri Dayı'dan, Fırat kenarında yüzen cesetleri soymaya gittikleri o yoksul, o çaresiz, o korkak geceyi dinlediğinde; belki boğuşmaları icap eder diye, odun tahralarını, nacakları, baltalan bileyip yanlarına aldıklanm işittiğinde zorbalıktan nasibini fazlasıyla almış bir coğrafyanın çocuğu olduğunu kavramıştı. Okudukça, tarih boyunca beylerin, voyvodaların, haramilerin, asilerin, eşkıyanın kol gezdiği, her taşında kan lekesi olan bereketsiz topraklann, uçurumlarla dolu kayalıklann sırlarını öğrenmiş, belleği üst üste raptiyelenmiş acı yüzlü posterlerle dolmuştu.

Gün geldi, kendini, bütün hemşerileriyle bir ve beraber yaşandığı zamanların insanı gibi düşleyip göğsü kabardı; onlara duyduğu dostluk

toprağına bağlılığını artırdı. Aynı bahçenin ağacından, komşu dallardan dökülüp kimi sulara kapılıp uzaklaşmış, kimi kuşlara yem olmuş, kimi yollara düşmüş meyvelere benzetiyordu, memleketinde yaşamış o güzel insanların akıbetini.

Tarihçilerle siyasetçilere, hele hele halkları birbirine düşüren siyasi tarihçilere asla güvenilmemesi gerektiğini hayat defalarca göstermişti. Irkın, dinin, dilin değil, insanı var eden ortak geçmişin, insanın var ettiği ortak kültürün, hayat zenginliğinin peşindeydi. Bir gizli naz gibi, bir ince saz gibi içinde gezinen düşlerin, ezgilerin, anıların, kültürlerin izindeydi. Gidenlerden, yitenlerden kalanlar sadece yıkıntılar, viranelikler, defineler, taşlar, topraklar değildi; yeme-içme kültüründen söz dağarına, türlü ustalıklar, türlü inceliklerdi. Bir büyük uygarlığı taşımış halk silinmiş, Fırat'ın üstünde köprüler kuran gökkuşağının turuncu rengi solmuştu ama gene de haklının, doğrunun, güzelin ve iyinin hem güçlü hem egemen olacağı günlerin umudunu beslemeyi sürdürdü.

Gün geldi, işi yazıya döktü. Köyü Halmuga'nın (Hel-mıga/Helmige) anımsayabildiği bağ, bahçe, tarla adlarını listelediği defteri kendi düş ülkesine ait bir tapu senedi gibi sakladı:

"Alezin Taşı, Arkekler, Avzik, Balamat, Begişarlar, Buz-buzuklar, Danzutlar, Dınak, Egistarlar, Galiyar, Gıranlar, Gırcikler, Hekme, Hinkâh'm Deresi, Hormatel, Kardaklar, Kasmanuklar, Kososlar, Kovi, Makkuf, Mamsalar, Mannig, Ovitler, Satarıak bel, Sersor, Sımapos, Sirpoklar, Şanut'un Deresi, Tımzirikler, Varker, Zımaklar"

Gün geldi, bunlara *"Aşutka, Barasor, Cencig, Çit, Dı-ralor, Ehnasor, Ekrek/Akarag, Gemürgâp/Gamırgab, Geşo, Gizi, Hapanos, Hostesi, Hınsor (annesinin köyü), Hüdü, Kertin, Kindir, Konsar, Mansavut, Miçingah, Pat, Persor,*

Perteg, Sink, Sosik, Şıhsor, Şırzı, Tama, Tımik, Venk, Ven-gük, Vartenik" gibi, bildiği civar köylerle, *"Angırik, Beybi, Bıddik, Boccig, Bodig, Borcak, Carut, Cıddik, Çelem, Çe-miç, Çırmar, Dıkmık, Dügürce, Erzingeç, Gaban, Gaygana, Gıdık, Gılbor, Gılık, Gırlan, Göçeli, Gogoş, Gollik, Goş-dig, Hekürge, Hınosi, Hışmik, Hotik, Hozan, İrocik, Kalug'/ Kalig, Kevze, Kıstıl, Kolik, Kom, Leçeg/Laçag, Kurik, Lij/ Lick, Malez, Marhoşaf, Manndosi,*

Menceki, Piliî, Poturduk, Sısımtk, Teş, Zıhlik, Zirbot” gibi, kimi bitki, kimi hayvan, kimi yiyecek, kimi giyecek, kimi eşya, kimi sıfat, kimi isim olan bir deste söz ekledi - hepsi de ona “ecnebiydi.

Gün geldi, başkalarını aptal zannedenlerin o muhteşem aptallıklarına tanık oldu ve anlaşılma umudunu kesti. "Şu an aslında hiçbir şey demek istemiyorum. Ne olur siz de bir şey anlıyormuş gibi yapmayın,” demek istercesine, uzun bir iç gevezeliğe döndü suskunluğu. Araştırıp soruşturdukça, meraklarını giderdikçe defterindeki sözcüklere benzedi: yalnızlaştı ve mutsuz azınlık arasına katıldı.

Şimdilerde ise geceleri anasıyla dolunay ışığında sulamaya gittikleri Ermeni bahçelerinin taş duvarlarından taşan gül kokulan burnuna doluyor; kalem dedesi Mıntzuri gibi öyküler karalıyor; şiirler ve türküler mınldamyor.

Sual eylen bizden evvel gelene

Kim var imiş, biz burada yoğ iken (Karacaoğlan)

BİR ANADOLU GEZİSİ Şebnem İşigüzel

Şu yazacağım satırları çok dillendirdim. 1915 denildiğinde yıllar önce yaşadığım bu yüzleşmeden başka bir şey hatırlamıyorum. 2000 yılı Temmuz ayında Türkiye Erme-nileri Patriği Mesrob Mutafyan ile birlikte Anadolu gezisine çıktık. O günlerde Mutafyan’ın sağlığı yerindeydi. Bugün patriklik görevini yerine getiremeyecek kadar hasta.

Anadolu’nun tek Ermeni köyü Antakya Vakıflı’dan başlayan gezimiz, Gaziantep ile devam etti. Patrik Mesrob Mutafyan, eski Antep sokaklarını dolaşıp Ermenilere ait izleri aradı, buldu. Meraklı gözler hep bizi izledi.

Sonraki durağımız Rum Kale’ydi. Yapılan baraj sebebiyle Halfeti gibi yavaş yavaş sular altında kalıyor, güzelim kale, sabun kalıbı gibi eriyordu. Mesrob Mutafyan, Fırat suyunun içinden çıkmış gibi görünen bu kalede yaşayan Ermeni din adamlarının yazdığı ilahileri hatırlattı. Vaftiz törenlerinde söylenen ilahi burada yazılmıştı. Topluluktan bu ilahiyi hatırlayıp ağlamaklı bir sesle fısıldayanlar oldu. Sular altında kalan

Halfeti'deki Ermeni taş ustalarına ait olan izler yerli halk tarafından birer birer gösterildi.

Ardından yolumuz Urfa Birecik'e bağlı, eski adı Ci-bin olan Saylakkaya köyüne düştü. Köylüler bizi, "Burada hiç Ermeni yok," diye karşıladılar. Köyün kilisesi pek çok yerleşim yerinde olduğu gibi camiye dönüştürülmüştü.

Derken, çevremizi saran kalabalık, "Burada Ermenice konuşan bir ihtiyar var," dedi. Çok geçmeden gözleri görmeyen çok ama çok yaşlı birisi geldi. Mesrob Mutafyan'ın Ermenice sorularına kusursuz bir Ermeniceyle cevap verirken ağlamaya başladı. Yine Ermenice, "Bir gün İstanbul patriğiyle karşılaşacağım hiç aklıma gelmezdi," dedi. Adı artık Nuri Dede'ydi. Ama bir başka adı daha vardı: Muşeğ.

Muşeğ Dede, gözleri şifa bulsun diye annesi tarafından Beyrut'ta Ermenilere ait Kuş Yuvası diye bilinen yetimhaneye gönderilmiş. Bir süre burada kaldıktan sonra köyüne geri dönmüş. Ancak döndüğünde ailesini bulamamış. Bir tek komşuları tarafından saklanan ve Müslüman olan kardeşi varmış. Muşeğ günlerce ağaçların tepelerine çıkıp Ermeni kadınlarının ve çocuklarının sürüldüğü söylenen yola bakıp durmuş. Bu yüzden köylü ona Kör Serçe adını takmış. Kimi Ermeni kızlar da yollarda ziyan olmasın, açlıktan kırılıp ölmesinler diye komşuları tarafından saklanılıp evlendirilmişler. Böylece Eva olan isimler Havva olmuş. Bütün Anadolu'da olduğu gibi 1915'te de o köyde insanlık dışı şeyler yaşanmış, Ermeniler katledilmiş, sürülmüş, kimi çocuklar vicdanlı komşular tarafından saklanmış, alıkonulmuş.

Önce sıkılıp, "Burası eskiden bir Ermeni köyüymüş ama şimdi hiç Ermeni yok," diyen insanlar birer birer, "Benim de ninem Ermeni'ydi," dediler. Hatta içlerinden birisi ninesinin Ermenice adını söyleyip Mesrob Mutafyan'dan Müslüman mezarlığında gömülü ninesinin mezarı başında dua etmesini rica etti. Sonra bize ninesinin yıllarca ana babasını nasıl beklediğini, dinini gizli gizli nasıl sürdürdüğünü, insanın başka bir dine girmesinin, başka bir isimle çağrılmasının ne kadar zor olduğunu, aslında dinin ne kadar özel bir şey olduğunu... "Bir ıhlamur ağacını nasıl dut ağacı yapıp yanık yanık kokmasını engelleyebilirsin ki," diyerek her şeyi anlatmış oldu.

Muşeğ Dede'nin kaldığı evde bize koruk suyu ikram edildi. Muşeğ Dede, yetimhanede öğrendiği Ermenice bir türküyü söyledi. Hepimiz ağladık.

Eskiden imece usulü işlerin yapıldığı köy meydanı bomboştu. Buğdayın öğütüldüğü dibek taşı kırık, ağaçlar kesilmiş. Köy meydanında korkunç bir terk edilmişlik duygusu vardı. Muşeğ Dede bu kederli görüntünün ortasında durmuş arkamızdan uzun uzun el sallamıştı.

Anadolu gezimizin son durağı Van'dı. Van Gölü üzerindeki Çarpanak Adası'ndaki kilise, şimdiki adıyla Akdamar üzerindeki kilise kadar ilginçti. Kilisenin duvarlarına isimler yazılmıştı. Pek çok köydeki Ermeni kilise kalıntılarını gezme, görme imkânı bulduk. Her köyde merak ve ilgiyle karşılandık. Türkiye Ermenileri Patriği Mesrob Mutafyan herkesle fotoğraf çektirdi. Herkesin anlatacağı şeyler vardı. Onları dinledi.

1915'te Anadolu'da korkunç şeyler yaşandı. Çok üzüldüğümde böyle olur, dilim düğümlenir, kalemim küser, yazamam. *Resmigeçit* romanımda, *Kirpiklerimin Gölgesinde, Venüs'ü*mde insanlık tarihinin bu en büyük acılarından birine dokunmaya çalışırken elim ayağım boşaldı. Oysa ne yazarsam yazayım masamın başında hiç böyle olmam. Paramparça olmuş bir gövdeyi diken cerrah kadar soğukkanlıyımdır oldum olası. Ancak bu mesele, Ermenilerin uğradığı bu soykırım, yüz yıldır yüzleşilemediği, saklandığı, çarpıtılarak anlatıldığı hatta aşağılıkça, "Biz değil siz yaptınız, hak ettiniz ya da siz suçluydunuz," denildiği için kaldırılması güç bir yüke dönüştü benim için.

1915'in özel hayatımdaki yerine yelince: Kaç defa okul basıp kızımın her birinin ırkçılıktan yargılanması gereken tarih öğretmenleriyle 1915'i tartıştığımı ve sinir krizinin eşiğine geldiğimi unuttum. Tarih de zaten bu utançla bu acıyla yüzleşmek yerine unutmaya, üzerini örtmeye, inkâr etmeye ve hatta inkârın inkârına meyletti. Yüz yıl çok uzun bir süre. İnkâr ettikçe mezarlığın üzerine kurulan bu evde bize huzur olmayacak.

Aynca şunu unutmamalı: Ölen sadece insanlar değildi. Anadolu'daki hayat öldü, muazzam bir yaşantı soldu. 1915 öncesi Anadolu'ya baktığınızda insanı mutlu edecek her türlü güzelliği, yaratıyı görürsünüz. Şiiri, folkloru, yemeği, sanatı, müziği, daha iyi tarım yapmanın ilmini almak için Amerika'ya gidip gelenleri, İtalya'dan Kayse-ri'ye en nadide üzüm

fidelerim getirmek için yola çıkanları, kolejleri, kültürü, zenginliği, tiyatroyu, mimariyi ve pek çok güzel şeyin hayal edildiğini görürsünüz. 1915'te yaşanan soykırım sadece Ermenilere değil onların temsil ettiği, onların hayatlarında var olan bütün güzelliklere ve insani şeylere karşı da yapılmıştır.

Yüzlerce, binlerce tanıklık hikâyesi var. Kendinizi birisinin yerine koyun. Bir günde hayatınız değişsin. Sevdikleriniz gözlerinizin önünde öldürülsün, geleceğe yönelik hayallerinizin tarumar olmasını geçtim, evinizden, yurdunuzdan koparılıp aklınızın alamayacağı bir biçimde bilmediğiniz yerlere sürülün, ölüme gönderilin. Bunlar sırf siz Ermeni'siniz diye yapılsın. Bugünün siyasetine bakarak 1915'te olanları anlamak çok mu zor? Bililerinin kendilerine yurt açma, iktidarım koruma korkusuyla düşüncesizce, kalleşçe Ermenileri sürme ve dolayısıyla sistematik olarak yok etme planını devreye soktuğunu görmek, anlamak çok mu zor? Bu insanlık dışı durumu kabullenmek, savunmak, inkâr etmek, anlamaktan ve gerçekleri görmekten kaçınmak niye? Bir ülke böyle sevilmez ki! Bir ülkeyi yeniden sevmek için kahramanlık hikâyelerinden çok, yüzleşmeye ihtiyacımız var. 1915'te Ermenilerin Anadolu'da yaşadığı soykırımın utancı ve acısı, biz Türklerin bunu inkârıyla daha daha büyüdü. Bu utançla yüzleşmenin zamanı geldi. Yeryüzünde hiç kimse bu acıyı, soykırımdan sağ çıkıp sonrasında hem suçlu hem de nefret edilen kimlik haline dönüştürülen Ermeniler kadar onurlu ve sessiz taşıyamazdı.

SONRA Hakan Günday

Üç yıldır aynı handan ekmek yiyor ve üç haftadır aynı paketten sigara içiyorlardı. İkisi de on beş yaşında ve ikisi de çıraktı. Biri derisini ocakçıda karartıyor, diğeri azarım sadekârda işitiyordu. Her ne kadar meslek denilen altın bilezik o yaşta bileklere ancak bir demir kelepçe gibi geçse de onlar bunu pek umursamıyor ve usanmadan altın bilezikler yapmayı öğreniyorlardı. Yaşıtlarından biri soracak olsa cevapları hazırdı: "Kuyumda çalışıyoruz. Çuhacı Han'da." Sonra da asırlık bir sır verir gibi kuyumun ne olduğunu anlatacaklardı. Ama kimse bir türlü sormuyordu. Çünkü sorabilecek olanların çoğu, evden hana gelirken önünden geçtikleri okul duvarlarının ardındaydı. Üç yıl önce o duvarlar bir giyotin gibi üzerlerine inmiş ve omuzlarında çanta, göğüslerinde arma taşıyan çocuklarla

aralarındaki bütün bağlar kesilmişti. Geriye kalan yaşıtlarıysa zeminine döktükleri teri bile temizlemek zorunda oldukları başka hanlar ya da atölyeler ya da karanlıklarda, aynı sorunun kendilerine sorulmasını boş yere beklemekle meşguldü. Dolayısıyla kimse kimseye bir şey sormuyor, kimse kimseyle konuşmuyordu. Hatta o gün, Çuhacı Han'ın damından Galata Kulesi'ne doğru bakan, sadekâr çırağı Masis de konuşmuyordu. Dama çıktığından beri tek kelime etmemişti.

Üç hafta önce, evrendeki tek dostu olan Dursun'la dönüşü olmayan bir karar verip sigaraya başlamışlar ve satın aldıkları o ilk paketi damdaki bacalardan birinin çatlağına saklamışlardı. Hayatlarına soktukları bu dumanlı alışkanlığı gizlemelerinin nedeni, Masis'in ustasının, aynı zamanda büyükbabası olmasıydı. Aram, altmış altı yıllık hayatının elli dört yılını nikotine bulanarak geçirmiş ve sonunda kendini, ağır bir KOAH sahibi olarak bulmuştu. Bunun üzerine her türlü tütünden nefret etmiş ve Masis'e şöyle demişti: “Sigara içtiğini görürsem yakarım!” Bu cümleyi bir başkası söylemiş olsa Masis'in umurunda olmazdı ama konuşan Aram'dı. Ve bu herhangi bir Aram değildi. Elinde tuttuğu lehim çubuğunun ucundaki masmavi alevi çocuğa doğru sallamış olan yaşlı adam, Çuhacı Han'da Deli Aram olarak bilinirdi. Sürekli okuldan kaçtığı için Masis'le ne yapacağını bilemediğini söyleyen oğluna, "Bana getir,” demiş ve o sıralar on iki yaşında olan çocuğa atölyesinde bir tabure vermişti. Böylece, okuldan kaçarken Deli Aram'a yakalanan Masis de hayatını, kendisine asla geçici uzaklaştırma cezası vermeyecek ve daima tetikte olan tek kişilik bir disiplin kurulunun dibinde geçirmek zorunda kalmıştı. Daima Aram'ın dibindeydi çünkü atölye sadece altı metrekareydi. Dolayısıyla Masis'in, sigara içmek için hanın damına çıkmaktan, çıkınca da bacaların arkasına çö-melip gizlenmekten başka çaresi yoktu.

Dursun'un durumuysa farklıydı. Çıraklığım yaptığı ocakçı için çocuğun ne yiyip ne içtiğinin zerre kadar önemi yoktu. Yeter ki işini yapsın, konuşmasın ve çalmasın! Yine de Dursun'un ahlak anlayışına göre, evrendeki tek dostunun ancak gizlenerek gerçekleştirebileceği bir işi, kendisinin alenen ve aklına estiği zaman yapması mümkün değildi. Dolayısıyla Masis ne zaman ve nerede sigara içebiliyorsa Dursun da sadece o zaman ve o yerde içecekti. Bu konu hakkında hiç konuşmasalar da Masis, dostunun bu inceliğini içten içe hep takdir etti. Sonuçta karar verilmişti:

Sigara tek paket olarak, ortak parayla alınıp bacadaki çatlağa saklanacak ve Masis, Aram'dan ne zaman izin koparabilirse o zaman dama çıkılacaktı.

İşte, yine o bacaların arasında, yan yana çömelmiş duruyor ve buz gibi havadan ötürü, uğruna titredikleri sigaralarını içiyorlardı. Sigaraya başlamak için doğru mevsimi tutturamamış bu iki çocuktan biri, en az on dakikadır orada olmalanna rağmen hiç konuşmamıştı. Oysa Dursun, dama çıktıklarından beri sürekli bir şeyler anlatmış, sırasıyla, önceki gece izlediği korku filminden, ikisinin de taraftan olduğu Fenerbahçe'den, Counter Strike adlı oyundan, son olarak da sabah hana gelen turist kadının fotoğraf çekmek için eğildiğinde görünen külotunun renginden bahsetmişti. Ama Masis, bunların hiçbirine herhangi bir tepki vermemiş ve sadece uzaklara bakmıştı. O uzaklarda her ne görüyorsa oraya... Ve artık Dursun da susmuştu. O da Masis gibi sadece sigara içiyordu.

Önlerinde uzanan boşluğu bir martı sürüsü doldurdu. Bazılan bağıra bağıra uçup gitti, bazdan da çevrelerindeki bacalara kondu. Konar konmaz da birer martı heykeline dönüştüler. Bir şeyler olmasını bekler gibiydiler. Her ne olacaksa, ona tanıklık etmeye gelmiş gibi. Oysa hiçbir şey olmuyordu. Sadece çocuk yaşta iki işçi sigara içiyordu. Ama sanki Masis daha çok içiyordu. Evet, belki sigara içmeye sadece üç hafta önce başlamıştı ama dudak-lannın arasından dökülen o dumanı sanki hayatı boyunca içinde tutmuş gibi üflüyordu. İçinde bir yangınla doğmuş gibi. Ya da içinde, tüten bir enkaz varmış gibi...

Dursun, Masis'i ilk kez böyle görüyordu. Aslında tam olarak gördüğü söylenemezdi çünkü başını çevirip de dostunun yüzüne bakamıyordu. Sadece hissediyordu. Ve hissettiği şeyin adı, sessizlikti. Daha fazla dayanamadı.

"Neyin var oğlum?”

Masis, elindeki sigarayı kiremitlere sürte sürte söndürdü ve konuştu.

“Yok bir şey...”

“Nasıl yok!” dedi Dursun. “Aram Usta mı bir şey dedi yine?”

Masis bir sigara daha yaktı ve hayır anlamında başını sallarken öksürmeye başladı.

“Helal!” deyip sırtına vurdu Dursun. Sonra da güldü. Masis bir nefes daha çekti ve dönüp dostuna baktı. Kelimelerine duman karıştı.

“Dün gece, sabaha karşı... evde sigara arıyordum. Babamın paltosunun cebinde bir mektup buldum. Fransa’dan gelmiş. Akrabalar varmış bizim orada. Hiç haberim yoktu. Neyse... Belli ki babamın da haberi yokmuş...”

“Ne diyor peki mektupta?”

"Bir evleri mi ne varmış...”

“Nerede?”

“Van’da... Van’ın bir köyünde... Evi görmeye geleceğiz, demişler... Sonra da uzun uzun bir şeyler anlatmışlar.”

“Ne anlatmışlar?”

“Siktir et!”

“Lan oğlum anlatsana!”

Masis önce bir dondu, sonra birden çözülüp, “Kesmişsiniz lan bizi!” dedi. Der demez de ayağının dibindeki küçük kiremit parçasını alıp damın uzak bir köşesine fırlattı. Böylece martıların beklediği o şey gerçekleşmiş oldu. Artık gidebilirlerdi. Bacaların üzerindeki heykeller canlanıp martılara dönüştü ve her biri farklı bir yöne doğru uçuşup gitti. Dursun’un gidecek bir yeri yoktu. Sordu:

“Kim kimi kesmiş be?”

Masis artık konuşmak istemiyordu.

“Ya siktir et işte, her ne boksa! Olan olmuş!”

Ama Dursun’un hâlâ gidecek bir yeri yoktu. Bir daha sordu:

“Kim kimi kesmiş oğlum! Söylesene!”

Masis susmayı denedi ama olmadı.

"Türkler lan işte! Toptan kesmişler bizi! Alayımızı sikip atmışsınız... Çoluk çocuk açlıktan geberip gitmiş hep!”

İkisi de okulu beşinci sınıfta bırakmıştı. On iki yaşında, Çuhacı Han’ın çaycısında tanışmışlardı. Öğle paydosunda... Dursun’un parasının kaşarlı tosta yetmediğini görünce Masis dayanamamış, tamamlamıştı üstünü. Tanıştıkları o ilk gün anlamıştı Masis. Dursun, başka bir dünyadan geliyordu. Yoksulluk denilen bir dünyadan. Masis gibi, Çuhacı Han’a, adam olsun, bir meslek öğrensin diye verilmemişti. Dursun, aç kalmamak için girmişti o işe. Açlıktan geberen bir çocuk olmamak için.

"Hangi çoluk çocuk geberip gitmiş? Ne diyorsun oğlum? Ne zaman olmuş bu? Savaşta falan mı?”

“Ne bileyim, herhalde! Ben de tam anlamadım ama olmuş işte! Yakıp yıkmışsınız, amına koyayım!”

Dursun’un içinde bir yer acıdı ama tam olarak neresi olduğunu anlayamadı.

"Lan, siz demesene! Ne alakası var oğlum benimle! Hem ne belli amına koyayım! Hemen, Türkler şöyle yapmış, böyle yapmış!”

“Yazıyor oğlum işte mektupta! Anlatmış adam. Ailesinin nasıl sürüldüğünü, Van’dan nasıl kovulduklarını falan... Katliam olmuş, katliam! İnternete baktım sonra... Yüz binlerce insan ölmüş! Soykırım, yazıyor! Ne demek, biliyor musun?”

Dursun, soykırımın ne demek olduğunu bilmiyordu. Ama bildiğini düşündüğü başka bir şey vardı.

“Ulan Van’da Ermeni mi var! Van dediğin yer, bizim mıhlamacıda çalışan Derman’m memleketi! O herif de

Ermeni değil, Kürt bir kere! Öğretti ya bir sürü Kürtçe küfür, ilk geldiğinde!”

“Tamam işte, Kürtler de kesmiş bizi! Herkes kesmiş!” Dursun, hâlâ kaynağını çözemediği ve içinde yayılan acıyı sesini yükselterek bastırmaya çalışıyordu.

“Yalan, amma koyayım! Biz öyle şey yapmayız! Niye yapalım hem, durup dururken? Türkler öyle şey yapmaz! Esas siz yapmışsınızdır!”

“Kendi kendimizi mi öldürdük yani?”

“Ne bileyim! Yemişsinizdir bir bok!”

Masis bu defa yanıt vermedi. Sadece elindeki sigarayı atıp ayağa kalktı ve gitti. Dursun nefes nefeseydi. Bir nedenden dolayı, duyduklarına inanmak istemiyordu. O nedenin ne olduğunu bilmiyordu ama her neyse, Masis’in anlattıklarına inanmasını engelliyordu. Evet, belki semtinde ya da bir zamanlar gittiği okulda böylesi kötülükler yapabilecek birçok insanla karşılaşmıştı. Hatta o insanların gaddarlıklarına defalarca kez tanıklık etmiş ve onlardan çok ama çok korkmuştu. Ama bir sürü de iyi insan tanıyordu. Hem de bir sürü! “Yok!" diyordu yüksek sesle. “Olmaz öyle şey!” Dursun bir Türk’tü ve Türkler bu kadar kötü olamazdı!

Sonraki bir hafta boyunca, Dursun ve Masis hiç konuşmadılar. Özellikle ilk günlerde, öfkeleri bir türlü geçmek bilmedi. Yine de o süre içinde Dursun, evrendeki tek dostuna kazık atmak istemedi ve ortalık yerde sigara içmedi. Dama çıkarken birbirlerine haber vermeseler de sigaralarını orada içmeyi sürdürdüler ancak karşılaşmadılar. Sonraki günlerde, bacanın çatlağında saklanan paket bitince, Masis yeni bir tane alıp yerine koydu. Dursun, yeni paketi görünce gülümsedi ve sigarasını içip bitirince, cebinden çıkardığı çakmağı bacadaki çatlağa yerleştirdi. Aynı gün, birkaç saat sonra dama çıkan Masis çakmağı görünce gülümsedi ve akşama doğru ocakçının atölyesinin önünden, Dursun’un görebileceği yavaşlıkta geçti. İkisi de biliyordu ki bu “kendini gösterme”, dama davet anlamına geliyordu. Hava karardığında ikisi de damda, yan yana sigara içiyorlardı. İlk konuşan Masis oldu.

“Sinirlendim birden öyle... O gece o mektubu okuduğumda önce öyle bir üzüldüm ki... Sonra birden sinirlendim! Ama nasıl sinirlendim, anlatamam! Sanki o olanlar, dün olmuş gibi geldi, anlıyor musun? Bir de internette bir

sürü şey okudum falan... İyice dolmuştum yani...” “Siktir et, boş ver,” dedi Dursun. “Ben de babamdan dayak yedim zaten...”

"Niye lan?” diye sordu Masis.

“Senin anlattıklarını soracak oldum... Dedim, Türkler böyle böyle yapmış, doğru mu? Küt diye indirdi suratıma! Vatan haini misin lan sen, dedi.”

"Hadi ya!.. Ben de bir haftadır anlamaya çalışıyorum mevzuyu. Evden çakılmasın diye de akşamlan internet kafeye kaçıyorum. Bizimkiler hiç bahsetmiyorlar ki! Bir soracak oldum ben de, annem tıkadı hemen lafı ağzıma.” “Bir şey buldun mu bari internette? Ne olmuş tam olarak?”

“Ne bileyim! Her yerde başka bir şey yazıyor. Biri diyor soykırım, öbürü diyor tehcir diye bir şey...”

“O ne lan?”

"Bir yerden bir yere sürme gibi... Öyle toptan öldürme değil de... Yolda, giderken öldü insanlar, diyorlar mesela... Hastalıktan falan...”

“Neymiş peki mesele, savaş mı varmış?”

"Evet, evet... Birinci Dünya Savaşı’ymış... Osmanlı zamanı...”

“Allah Allah! Ne yazıyor peki başka?”

“Aslında galiba esas mesele, soykırım mı değil mi mevzusuymuş.”

“Ne olacak ki soykırım olsa?”

“Onu ben de tam anlamadım... Ama devlet kabul etmiyormuş işte... Yok, diyormuş, öyle bir şey olmadı... Neyse, sonra bir şey yaptım.”

"Ne yaptın?”

“Ustaya sordum.”

Masis, büyükbabasına, Çuhacı Han sınırları içinde, “usta” demek zorundaydı. Deli Aram’ın emri böyleydi. Çünkü yaşlı Ermeni şuna inanıyordu: İnsanın atasından öğrendiği palavra olabilir ama ustasından öğrendiği mutlaka gerçektir.

“Ne dedi? Kızmadı mı?” diye sordu Dursun.

“Yok! Ben de kızacak sandım ama kızmadı. Ne yaptı, biliyor musun? Çok mu merak ediyorsun, dedi. Evet, dedim. Aldı bir kâğıt... Bir isim, bir de adres yazdı. Git, bu adamı bul, dedi. Benden selam söyle. Tanır beni, dedi. Sonra da sor ne sormak istiyorsan. Anlatır sana en doğrusunu, dedi. ”

Masis cebinden çıkardığı kâğıdı Dursun’a gösterdi. Dursun sordu.

“Kimmiş ki bu adam?”

"Ne bileyim! Usta, o bilir, dediyse, biliyordur kesin!” “Doğru... Aram Usta haybeye konuşmaz. Ne zaman gideceksin peki?"

“Yarın... Sen de izin istesene lan... Yarım gün. Sabahtan gider geliriz. Tek başıma gitmeyeyim şimdi...” “Sabahtan olmaz,” dedi Dursun. “Mal gelecek. Öğleden sonra olur mu?”

“Olur,” dedi Masis.

Tam kalkacaklardı ki Dursun konuştu:

“Masis... Bir şey söyleyeceğim... Şimdi diyelim ki yarın işin iç yüzünü öğrendik... Diyelim ki o adam anlattı mevzuyu ve dedi ki böyle bir şey olmuştur. Yani o soykırım falan...”

“Eee?”

"İşte... eğer öyle bir şey derse mesela... O zaman ben de senden özür dilerim.”

“Niye lan?” dedi Masis. "Sen bir şey yapmadın ki! Hem sen yoktun ki o zamanlar!”

"Onun için değil salak!.. Sana inanmadığım için.” Damdan inmeden önce, sigara paketini bacadaki o daracık çatlağa büyük bir dikkatle yerleştirdiler. Neredeyse bir ayin gibiydi. Ne de olsa bu daracık hayatlarında sahip oldukları en değerli şey o paketti. Ama sonuçta bir sigara paketiydi. İçinde, içtikçe hasta eden sigaralar taşıyordu. İçtikçe içilen ve içtikçe acı verecek olan sigaralar... Henüz ikisi de farkında değildi ama acıyı kardeş payı yapmayı öğrenmişlerdi. Olması gerektiği gibi...

Ertesi gün otobüsten, aradıkları adrese yakın bir durakta inip yürümeye başladılar. Gülüyorlardı. Bira içmekten, Fenerbahçe’den, hana gelen turist kadınların güzelliğinden, ustalarının cimriliğinden, bir gün birlikte bir atölye açmaktan ve yanlarından geçip giden, okul üniformalı kızların hangisine daha çok baktığından bahsediyorlardı. Bir yandan da Masis’in elindeki kâğıda bakıyorlardı. Önünden geçtikleri işhanının numarasını görünce, gerçeği öğrenmelerine sadece on iki bina kaldığını anlayıp hızlandılar. Ancak aradıkları binaya yaklaştıkça yavaşlamak zorunda kaldılar. Çünkü ilerledikçe sıklaşan bir kalabalıkla kesiliyordu önleri. Ama onlar pes etmedi ve kendilerine zor da olsa bir yol açtılar. Ve ne zaman ki o kalabalığın arasından sıyrıldılar, aradıkları adresin önünde bir çift ayakkabı gördüler. Kaldırımdaki beyaz bir kumaştan taşan bir çift ayakkabı. O beyaz kumaşın altındaysa, yerde yüzüstü yatan biri vardı. Tam da o an duydular. Kalabalığın uğultusundan ayrı düşen ve ağlayan bir çığlığı: "Hrant Dink’i vurdular!”

Bu adı biliyorlardı. Yola çıktıklarından beri kim bilir kaç kez okumuşlardı... Yine öyle yaptılar. Önce Masis’in elindeki kâğıtta yazan Hrant Dink adını okudular. Sonra da başlarını kaldırıp birbirlerine baktılar.

DEFİNE Müge İplikçi

Bir dayanak arıyordu Pembe’nin eli. Nihayet buldu, yaslandı. Çay içerken insanın eli neden bir dayanak ister? Besbelli yorgundu. Yaşlı kadın elleriydi elleri. İri, damarlı ve zayıf. İzbe kış akşamının gezindiği yuvarlak yer sinisinde, başka bir ele -kendininkine göre küçücük olan bir ele- kocaman pençeleri ile iri bir katmer uzattı. Pembe’nin katmerleri de elleri gibi dünyalı sayılmazdı.

“Al ye biraz daha!”

Küçük el, hiç duraksamadan katmeri almaya çalıştı. Katmerin yağlı, kaygan sırtı küçük yumuşak çocuk elinden taştı. Pembe'nin kürek eline sarktı.

"Ay tutamadım Pembe Abla!"

"Dur kız," dedi Pembe. Arşimet'in sabit noktasında sotede bekleyen öteki eliyle, dünyanın bütün yükünü kaldırmaya hevesli hantal bir kaldıraç gibi hamurun fazlalıklarını kızın eline taşıdı.

"Al bakalım."

Sonra iki kocaman elini birleştirdi. Dünyanın yükünü silkeler gibi katmerden taşan hamur fazlalıklarım, sininin yayıldığı lime lime olmuş soluk kilime silkeledi. Öyle bir silkeledi ki, gören, bu uçuk benekli dev yaşlı ellerin dünyaya veda ettiğini düşünebilirdi.

"Korkuttular mı seni de Pembe Abla?"

"Yok be... Beni bu köydekiler daha çok korkutur. Al sana Haşim! Dilsiz... Herifin gözü dönmüştü gözü! Hayaletler bunların yanında ne ki!"

"Beni korkuttular be Pembe Abla. Almayacaktın o eli işte eve, dedim sana. Bırakacaktın onu orada."

Derin bir iç çekti Pembe. Sininin etrafındaki şekilsiz ayaklarından biri hafifçe kıpırdadı.

"Almayacaktım... ama oldu bir kere. Sandım ki bana definenin yerini söyler. Biz garibanların da yüzü güler belki o zaman."

O sırada tuhaf bir kahkaha sardı siniyi. Pembe'nin elleri kahkahadan titredi. Pembe güldü mü tef sesi gibi gülerdi.

"Eee... seninkiler anladı mı?"

"Hıı, anneannem anladı sanki. Dedem bir şey sormadı ama anneannem. Anladı, anladı. Yine neler karıştırıyorsun o Pembe'yle dedi."

"Deli Pembe de dedi mi?"

Kısıkça sadece sininin duyacağı bir mırıltıyla, “Gâvurun doğurduğu da dedi mi? Ellenmiş de dedi mi?” Sini yine Pembe Pembe gülüyordu.

“Hııı, dedi, dedi. Anladı. Ne bu hal, dedi. Çamurlan-mış üstüm. Ben fark edememişim o karanlıkta. Toprak kokuyordum. Yattım. Baktım. Toprak kokusu geliyor. Her yanım toprak kokuyor. Bilse ki belimden bağladın, o çukura salladın sen beni.”

“Ee ama Portakal, başka nasıl olacaktı be kız? Sordum sana, başını salladın. Hem o deliğe ben bu halimle giremezdim ki!”

“Toprak koktum hep ya Pembe Abla.”

“Onda da vardı toprak kokusu. Hepimizde vardır.” Çaya uzandı koca el. Sonra bir nefes çekti. Hüppp! “Bir de korkmuştum ki Pembe Abla! Yattım öylece yatakta. O zaman geldiler bana. Geri götürün onu dediler. O bu topraklarındır dediler. Öylece gördüm. Toprağın içindeydi yine. Kazdığımız yerde, ha şu mezarda.” “Mezarlık değil ki orası kız.”

“Dedem öyle diyor!”

“Öyle der. Öyle der deden. Öyle diyecek. Ama öyle dese de değil!”

“Ne orası o zaman?”

“Bilmem. Benim aklım ermez.”

Pembe sini yine zil takmış oynuyordu.

“Dedin ki...”

“Sus Portakal Kız. İç çayını hadi.”

“Valla Pembe Abla. Soğuk soğuk... Girdi rüyama.” “Tamam kız, kız tamanı. Hep o Dilsiz Haşim’in işleri bunlar. Yoksa bu yaşımda düşer miyim altının peşine. Hepten deli değilim ya! Dulluk bu hoş. Dutluk değil. Açlık. Herifçioğlu bir de şarap, diyor boğazındaki borudan. Bir de tuhaf tuhaf, diyor. Senin şarapla ne işin olacak be? Kapmış altınları gidiyor. Bir de gözlerini kaçırıyor ki benden. Gören bana karasevdalı sanır.”

“Altın mıydı sahiden?”

“Oydu be kız Portakal. Sabah namazına kalkmışım. Bir de baktım köyün dışından geliyor bu Dilsiz. Sırtına da bağlamış bir küp. Anlamaz mıyım ben? Çıkarmış gidiyor bal gibi. Lafa gelince Deli Pembe. Bilmiyor muyum ben o toprakta gömüleni? Borçlara gelince kimse deli meli demiyor ama. Hadi ye biraz daha kız...”

“Ne yapacağız şimdi onu Pembe Abla?”

“Geri götüreceğiz. Ben sandım ki bana altının yerini söyler. Çıt çıkarmadı. Varsa yoksa bunun eski tanıdıkları.” “Hayaletler Pembe Abla!”

“Öyle olsun... Yine de korkmam onlardan. Haşim gibiler daha çok korkutur beni.”

O sırada bir zeytin attı ağzına kürek el. Sonra aynı el, deminki zeytinden umulmayacak irilikte bir çekirdeği çıkarıp sininin üzerine atıverdi.

"Ye hadi! Akşam uzun. Daha oralara gideceğiz bak. Kayalıkların arkasına...”

“Ben gelmesem?”

“Haydaa...”

El kalktı yerinden. Sininin yoksul erzakının ortasına yumruk şeklinde konuverdi.

“Korktum bir kere Pembe Abla!”

“Deme be kız!”

Sonra aynı yumruk, odanın kirli rengindeki, tezek kokularına karışan havayla birlikte ağır ağır açıldı.

“Sandım ki zengin eder bizi, söyler. Söylemedi işte. Yoksa almayacaktım.”

Bir süre sinide öylece bekledi eller. Pembe’nin eli, Portakal’ın eli, ellerin gölgeleri. Pembe’nin cılız gaz lambasında daha da şekillenen gölgelerin de gölgeleri. Derken o gölgelerin en ufağı, kocaman bir tanesinin yanına kendini bırakıverdi.

“Kim bilir kim kesti o eli Pembe Abla!”

“Kim bilir...” dedi Pembe’nin eli. “Bizim köyde... Her şey olur!”

“Parası marası yokmuş.”

“Kim bilir neyin nesi kimin fesiydi.”

“Adını söylediler mi sana?”

"Kimler kız?”

“Onlar işte...”

“Yok be... Ya sana?”

“Yok.”

“Cömertmiş ama. Cömert bir kadınmış besbelli. Yoksa çürürdü. Bilirim nicelerini. Bu köyde mezara girenleri. Cimrileri. Bir günde çürür elleri. Cömertmiş bu vallahi. Yoksa çürürdü.”

“Zengindi belki de Pembe Abla!”

Pembe’nin eli boş verrrr, dercesine odadaki yoksul havayı usul usul salladı ve orada kaldı.

“Zengindi de ne oldu? Haydi götürelim...”

“Ben gelmesem Pembe Abla!”

“Sus kız! İşe başladık bir kere.”

“Ama ben...”

“Korku geçer, geçer. Geçmeyen yoksulluktur kız. Gençken anlamazsın. Hele gel bi benim yaşıma...” Küçük kızın elleri hiçbir şey diyemeden bekledi. “Haydi,” dedi Pembe. “Uzatma. Git getir şunu tel dolaptan. Gitme vakti.”

Kızın eli ürke ürke siniden çekildi. Sinide kırpık katmerler ve zeytin çekirdekleri kaldı. O esnada Pembe’nin gölge elleri birbirine vurdu vurdu ve iyice havaya yükseldi. Alkıştan çok kemiğin kemiğe kavuşması gibi bir sesti bu. Tok ve ürkütücü. Sonra ellerden birinin gölgesi yine bir dayanak arar gibi havada titredi. Siniyi arıyordu besbelli. Siniyi ya da başka bir şeyleri. Ve olan oldu. El, gökyüzünden toprağa düşen eski bir tef gibi siniye küt diye kapaklanıverdi ve öylece kaldı. Tef, cansız bir el gibi karanlığın içine çekildi. Sanki yoksul evin Pembe’sinin eli değil de yapayalnız, umutsuz bir ölünün eliydi.

BABAMIN ADI Behçet Çelik

Oteldeki odasına girer girmez üzerindekilerle uzandı yatağa. Kalın perdeleri aralayıp pencereyi azıcık açsa iyi olur, içerisi havasız, rutubetli, sanki ıslak terlik kokuyor, yine de kalkmaya üşendi. Yorulmuştu, doğru dürüst uyumadan sabahın köründe kalkmış, uçağın sarsıntısı yetmezmiş gibi, üzerine üç saatlik otobüs yolculuğu yapmıştı bir de. Hemen otele yerleşip dinlenseler neyse; Murat otobüsten iner inmez kasabayı şöyle bir gezmek için tutturmuştu. Bir şeyler yedikten sonra iki saate yakın dolaştılar. Murat da yormuştu, çok konuşmamış ama ne zaman ağzım açsa, yolları nereye çıksa, “Ne yapmışlar burayı böyle Tuncay, ne çirkin ne saçma!” deyip durmuştu. Otuz beş yıl önceki gibi mi bulacaklardı? Değişecekti bir şeyler elbette. Üstelik öyle böyle bir otuz beş yıl da değildi -dünyanın, memleketin allak bullak olduğu, savaşlarla, hırgürle geçmiş onca yıl. Şaşacak ne vardı bunca?

Murat yıllardır yurtdışmda yaşıyor, sanıyor ki her şey hâlâ bıraktığı gibi. Lise sona geçtikleri yaz, bir sabah erkenden Tuncay’lara gelmişti. Herhangi bir gün gibiydi, benzerini sık yaşadıkları, yaz bitene dek her Allah’ın günü yaşayacakları. Öyle olmamıştı; yalnız kaldıklarında Murat, “Biz gidiyoruz,” demişti. “Tatil ha! Nereye?” diye sorduğunda derin bir soluk alıp temelli gittiklerini, ailecek bir aya kalmadan Fransa’ya taşınacaklarım söylemişti. Bu kadar yıl bir daha hiç görüşmeyeceklerini ikisi de tahmin etmezdi. On

yedi yaşırıdaydılar, her zaman her yere gidilir, buluşmak, görüşmek daima mümkündür sanıyorlardı.

Akrabaları varmış orada, iyi bir iş imkânı doğunca babası günlerce düşünüp taşındıktan sonra gitmeye karar vermiş. Adamın gül gibi işi varken, kasabanın en iyi terzi-siydi, büyük oğlu seneye üniversiteye başlayacakken bu Fransa işinin nereden çıktığını anlamamıştı Tuncay. Memleket karışıktı, doğru, Murat da uslu duracağa benzemiyordu, belki onu kaçırmak istemişlerdi. Ya da ne bileyim, sıkılmışlardı buradan. İkisi de bu kasabadan bir an önce çıkmak, buralardan kaçmak isterdi ama akıllarından geçen İstanbul'a, Ankara'ya gitmekti, Fransa'ya değil. Üzülmüştü, en yakın arkadaşı gidecekti, daha sıkıcı olacaktı her şey. Neyse ki seneye onun da yollara düşmesi muhtemeldi. O sabahtan sonra Murat'lar gidene dek hemen her gün görüştüler. Şimdi belli belirsiz hatırlıyor, kasabada en sevdikleri yerlerde dolaşıp durmuşlardı. Çok değildi zaten: Irmak kıyısı, eski çarşı, ilkokulun arkasında top oynadıkları düzlük, gelen her filmi iki-üç kez seyrettikleri sinema, sigara paketlerine halka attıkları panayır yeri. Okula bile gittiler, tatillerde yakınından geçmek içlerinden gelmezdi oysa, duvardan atlayıp okul zamanı gizlice sigara içtikleri köşede gelecekten konuştular.

Bugün de aşağı yukarı aynı yerlerde yürüdüklerini düşündü Tuncay. Ne sinema kalmıştı ne eski çarşı. Lisenin yerine yeni kaymakamlık binası yapılmıştı. “Eskisini kullansalar ne olurdu sanki?” demişti Murat hayıflanıp kafasını iki yana sallayarak, "Ne bu şimdi? Dümdüz, küçücük pencereli, kişiliksiz bir şey. Bilmesen cezaevi sanırsın. Ne güzeldi bizim okul, kocaman kapılar, pencereler, hele o pervazlar... Fransa'da ona benzeyen eski bina çok,

hangisine gözüm iliştiyse bizim okulu hatırladım yıllarca. Canım binayı yıkıp yerine böyle bir ucube yapmışlar ha! Aklım almıyor...”

Tuncay da bir gün bu kasabaya yeniden geleceğini hiç ummazdı. Çok eskilerde kalmıştı. Üniversitede okurken babası emekli olunca taşındılar buradan, sonra da unutup gitti. Hatırlarsa, gene gecenin bir vakti gelen Murat'ın telefonlarıyla hatırlıyordu. İlk yıllar ciddi ciddi mektuplaştılar, zamanla seyreldikçe seyreldi, bir zaman bayramlarda, yılbaşlarında kart atmakla yetindiler, sonra onu da bıraktılar. Bu arada Murat çok seyrek

telefon açar oldu. Mahcup bir sesle, “Biriyle Türkçe konuşmak istedim,” derdi aradığında. Hal hatır sorar, eşlerinden, çocuklarından haberler verirlerdi birbirlerine. Altı-yedi yıl önce Murat’ın aramaları da kesildi; aradığında öyle aman aman bir sevinç duymadığı gibi, aramadığında da meraklanmadı Tuncay; ama geçen kış onca yılın ardından Murat yeniden aradığında her şeyin yolunda olduğunu düşünüp rahatladı.

Yine de o gece Murat, “Senden bir şey isteyeceğim, ne olur reddetme,” dediğinde, Tuncay her zamanki tem-kinliliğini koruyup, “Hele bir söyle bakalım,” diye karşılık verdi. Şaşırmıştı; bunca senedir, memleketten bir isteği olup olmadığını her sorduğunda Murat, “Burada her şey bulunuyor, sağ ol,” yanıtını vermişti. Türkiye’ye gelecekti Murat, Tuncay’ın da kendisiyle birlikte liseyi okudukları kasabaya gelmesini istiyordu, zamanı önemli değildi, Tuncay ayarlayabilirdi gidecekleri tarihi, Murat ona uyacaktı, para da sorun değildi; uçak, otel, her şeyi karşılayacaktı. “Yahu, nasıl olur, ne yapacağız orada, madem Türkiye’ye geleceksin, İstanbul’a gel, bizde kal, yaza gelirsen birlikte Ege’ye inelim...” Ne demişse kâr etmemişti. Murat doğup büyüdüğü kasabayı görmek istiyordu, İstanbul, Ege umurunda değildi.

Kabul eder etmez pişman oldu. Yolculukları oldum olası sevmez, hele ki tatsız tuzsuz bir kasabada ne işi vardı, ne yapacaktı? Aklına o anda bir mazeret gelmediği için, “İyi tamam, bakarız,” demişti aslında. Sonradan uyduracağı mazeretlerin bir anlamı olmayacağını biliyordu. “Şu tarihte olmaz, işim çıktı,” dese, “Tamam, uygun olacağın bir hafta sonuna erteleyelim,” derdi Murat. Kasabada ne yapacakları da çok umurunda değildi, asıl gençlik arkadaşıyla bunca yıl sonra görüşmek ürkütücüydü. Ne konuşacaklar, özet mi geçecekler otuz beş yıldan? Geçmiş gitmişti işte, nesini anlatacak? Söz edeceği insanları tanımayan, başka bir ülkede, başka kaygılar, dertler peşinde yaşamış birine ne söyleyecek? Yaşlan dışında ortak neleri kaldı, belki hastalıklan, kanlanna, çocuklanna ettikleri sitemler, yaşlanma, ölüm korkusu. Bunlar için de bunca yol tepilmezdi. Bir de giderek silinen hatıralar - gece telefon-lannda onların da tamamını yâd etmişlerdi yıllar içinde. Dedikodusunu yapacak ortak arkadaşları bile yoktu, Tuncay’ın liseden sonra hiçbiriyle teması olmamıştı.

Korktuğu başına gelmişti işte. Murat'ın tuhaf ve şikâyet dolu nostaljisi ona çok uzaktı, hatta sinirini bozmuştu. "Yahu Murat," demek geçmişti içinden, "ne kadar ömrümüz kaldığı meçhul, huzurumuz az, onu da bir daha görmeyeceğimiz şu binanın ne çirkin, çoktan unuttuğumuz kasabanın havasının suyunun ne kadar değişip solduğundan konuşarak kaçırmanın ne âlemi var?" Onca yıldır görüşmediği birine söylenecek sözler değildi bunlar; sustu bir şey demedi ama tadı kaçtı, canı sıkıldı. Neredeyse hiç tanımadığı bir adamla, bilmediği etmediği bir kasabada üç gün geçirecekti. Böyle bir saçmalığı ne demeye kabul etmişti ki. Kendisine kızdı, söylendi. Kansı da şaşırmıştı duyduğunda. Kalkıp bir yerlere gitmesi kadar, eski bir arkadaşıyla görüşmeyi kabul etmesi de Tuncay'ın yapacağı işlerden değildi. "Git bakalım," demişti muzip bir gülüşle, "belki de harekete geçersin bu sayede."

Bir-iki saat uzandı, uyuyamadı ama dinlendikçe telaşı azaldı. Havaalanında Murat'ın uçağının inmesini beklerken de kısa bir an bu gezinin iyi gelebileceğini düşünmüştü. Tebdilimekândı sonuçta. Sıkılıp durduğu şehirden, her gün gördüğü insanlardan kaçma, uzaklaşma fırsatıydı. Murat'ı da anlıyordu, yıllarca memleketinden uzak kalmış, memleket diye bildiği yer burası, çocukluğu, gençliği bu kasabada geçmiş. Ona eşlik etmek o kadar kötü olmayabilir. İlk izlenimi abartmanın, umutsuzluğa kapılmanın ne gereği var. Murat da alışacaktı herhalde; buranın bildiği, özlediği kasabayla bir ilgisinin alakasının kalmadığını kabullenecekti. Daha sakin gezeceklerdi o zaman; belki eski hatıraları anmanın tadı da değişecek, ballanacaktı biraz. Eski bir dostla otuz beş yılda ne yapıp ettiklerini konuşmak da kötü olmayabilirdi. Usanmıştı kendi kendine, "Şöyle mi olsaydı, böyle mi yapsaydım?" demekten.

Bu iyimserliğin dağılması uzun sürmedi. Yemekte Murat takılmış plak gibi, "Otuz yıl, kırk yıl az zaman değil ama bu kadar mı ruhsuzlaşır bir yer, kişiliğini, karakterini bu kadar mı yitirir?" deyip durdu. Önceleri yaşadığı hayal kırıklığını anlamaya çalıştı Murat'm. Neler umuyordu belli ki, onca yıl boyunca bir gün buralara dönmeyi gözünde çok büyütmüş olmalıydı. Çocukluğundan, gençliğinden bunca uzak düşmenin kabahatini yıllara değil uzakta olmaya yüklemişti. Oysa gerçek dımdızlak ortada; yaşlandılar, bir daha on iki yaşında, on beş, on yedi yaşında olmayacaklar. Bitti. Bu kadar. Kabullenmesi zor ama böyle, ne yapacaksın.

Murat aynı şeyleri konuşmayı bu kadar uzatmasa, bunların hiçbirini söylemeyecekti ama yemeğin sonuna doğru dayanamadı, “Kusura bakma Muratçığım,” deyip sabah beri aklından geçenleri döktü ortaya.

“Bilmiyorum mu sanıyorsun bunları?” diye sordu Murat.

“Biliyorsan, sorun ne?”

“İçim acıyor, üzülüyorum. Sen üzülmüyor musun?”

“Nesine üzüleceğim yahu, benim üzülecek daha mühim dertlerim var. Çabuk yoruluyorum, üç basamak merdiven çıkınca nefes nefese kalıyorum, uyku sorunum var, emekli maaşımla kıt kanaat geçiniyorum, birikimlerim eriyor, yarın ne olur, nasıl olur, bilmiyorum? Oğlum iş bulacak mı, bu sene mezun oluyor. Askere nereye gidecek?”

“Eee, tabii, bunlar büyük dertler ama ne bileyim," deyip sustu Murat; başka şeylerden konuştular bir süre, arada sırada buluşup sohbet eden iki arkadaş gibi - yaklaşan seçimler, Avrupa’da ırkçılığın yükselişi, Ortadoğu’ nun hali.

Restorandan çıktıklarında ortalık tenhalaşmıştı, yürümeye karar verdiler. Irmak kıyısında bir dizi çay bahçesi vardı, sessiz olur diye girdikleri yerde tuhaf bir müzik en arka masalardan bile duyuluyordu. Söylenen, şikâyet eden Tuncay oldu bu kez. Murat, baharın yaza devrildiği günlerde sık sık okuldan kaçıp ırmağa gittiklerini hatırlattı. Çok soğuk bir gün iddialaşıp peş peşe suya atlamışlardı. Tuncay da hatırlıyor gibiydi o günü, büyük bir çılgınlık saymışlardı yaptıklarını. Murat çay bahçesinden kalkıp ırmak kıyısında oturmayı önerdi; elbette kıçlarını koyacakları bir yer bulurlardı. Tuncay mırın kırın etti önce, yaşlarının böyle şeyler için geçtiğini söyledi ama Murat’ın ısrarına karşı koyamadı.

Az ötede sakin, sessiz bir yer buldular. Tuncay mon-tunu altına yaydı otururken, Murat ayakkabılarını, çoraplarını çıkardı.

"Biliyor musun?” dedi, “Fransa’da da çok park var nehir kıyılarında, plaj bile yaptılar bazısına, havalar güzelse hemen her hafta sonu gideriz, bir kere bile ayaklarımı oranın otlarına değdirmedim böyle.”

“Ne fark var ki,” dedi Tuncay, “toprak, ot, çimen aynı değil mi her yerde?”

Karanlıkta birbirlerinin yüzlerini, mimiklerini görmüyorlardı; Murat karanlık suya dikmişti gözlerini, arkadaşına bakmıyordu.

“Sen buralı değilsin," dedi başını çevirmeden, “ben biliyorsun burada doğup büyüdüm, sen ondan etkilenmiyor olabilirsin. Bense...”

“Hiç sanmıyorum,” diyerek sözünü kesti Tuncay, "söylemiştim, emekli olunca babamlar memlekete yerleştiler. Haliyle ben de yıllarca gittim geldim. Çok şey değişmişti, çocukluğumdaki şehir değildi, daha sonra da değişti. Hem nasıl değişmesin birader? Fabrikalar açıldı, uzak yakın köylerden, kasabalardan gelip yerleştiler. Ekmek derdinde insanlar, iki lokmanın, barınacak yerin peşindeler. O bina çirkinmiş, bu köprü yıkılmış, hiçbir önemi yok onlar için. Başka meseleler daha öncelikli. Bana sorarsan, bir şey olmuşsa öyle olması gerektiği için olmuştur, koşullar bunu gerektirmiştir, başka türlüsünün imkânı mümkünü yoktur. Takılmamak lazım bu kadar.”

"Sen de haklısın,” dedi Murat, cevap vermedi, itiraz etmedi. Otlara uzanıp kollannı başının altında kavuşturdu. Kasaba gibi, gençlik arkadaşı da hayal kırıldığı yaratmışa benziyordu. Buna canı sıkıldı Tuncay’ın. Sözlerine dikkat etmeye, kırıcı olmamaya karar verdi. îyi de, otuz beş yıl önceki delikanlı değildi ki buluştuğu adam; Murat da bunu tahmin etmeliydi. Sert, keskin, paldır küldür konuştuğu için üzüldü yine de ama durum buydu, uzaktan görüldüğü gibi değildi hiçbir şey. Dünya boka batmış, ömür geçip gitmişti, Murat gibi eften püften şeylere dertlenme, kederlenme lüksü yoktu herkesin. Çekip gitmişti ayrıca memleketten, kalaydı burada ya da döneydi, madem bu kadar seviyor.

"Sen otelde dinlenirken duramadım, biliyor musun?” dedi Murat, “Bir taksiye atlayıp babamın dükkânının olduğu yere gittim. Hiç tanıyamadım, en ufak bir iz bulamadım, en ufak bir iz.”

Tuncay az önce söylediklerinden pişmandı, yeni bir şey söylemeyecekti. Murat aynı teraneleri ısrarla sürdürdükçe, içinden, “Ya sabır,” diyerek dinledi ama sonunda dayanamadı.

“Ben hatırlamakla mutlu olmuyorum,” dedi, “hiçbir şey hatırlamasam daha iyi... Hatıra dediğin nedir? Geçmiş gitmiş şeyler. Bir daha gelmeyeceğini gayet iyi bildiğin, hatırladığında hep yokluk, hep imkânsızlık hissettiğin; başka bir şey değil. İnsan bir gün ulaşma, kavuşma umudu olduğu şeyleri özlemeli, ötesi kendi kendine işkence.”

“İnsan başka nedenlerle düşkün olmaz mı hatıralara?” diye sordu Murat. Doğrulmuş, arkadaşına dikmişti gözlerini.

“Vardır elbette bir dolu neden. İnsanın avunması gerek, kendini avutması. Tuhaf, zayıf bir varlık insan. Geçmişten güzel avutucu mu var! Bir de... üzerine alınma, seni gayet iyi anlıyorum ama geçmişe, hatıralarına çok düşkün olanlar canımı sıkar benim. Başkalarına caka sattıklarını düşünürüm, onlardan daha ince, daha fiyakalı, iç dünyaları daha zenginmiş gibi görünmeye çalışırlar. İç dünyasıymış... Hadi canım... Ne içi yahu! Ne içi? İç dünyan zengin olsa ne? Açsan, işin gücün yoksa... Dışarıda savaş var; hayatta kalma savaşı, ekmek kavgası var. Yemişim iç dünyasını, hatırasını!”

Hep böyle olur, kendi söylediği sözlerle ateşi, harareti yükseldikçe yükselir, her cümle bir öncekinden gergin çıkar ağzından. Daha söylerken şaşakalır ama susamaz. Peşinden pişmanlık duyar ama iş işten geçmiş, söz ağızdan çıkmışsa zordur toparlaması. Hadi, karısı alıştı bu huyuna ama otuz beş yddır görmediği arkadaşına ayıp etmişti böyle coşup neredeyse azarlayarak. Özür dilemeye çalıştı; Murat arkadaşının omzunu sıvazlayıp gülümsedi. Kırılmış, gücenmişe benzemiyordu, buna sevindi. "Sadece avunmak, caka satmak değil, bazen de hatırlamak kafa tutmak anlamına gelir,” dedi Murat, yerden bir taş alıp ırmağa attı.

"Neye kafa tutmak Murat, zamana mı, Tanrı’ya mı?” Sesi bu kez öfkeli değildi az önceki gibi, usulca sormuştu.

"Hayır... Hayır... Onlar değil,” deyip bir taş daha attı, bu kez daha sert atmış olmalıydı, farklı, tok bir ses geldi sudan, “birileri seni unutmak istiyorsa hatırlayarak kafa tutarsın. Biri seni kovmuşsa hatırlayarak dönersin, biri seni öldürmüşse hatırlayarak dirilirsin.”

Tuncay ister istemez gülümsedi. Ne diyordu bu adam, erkenden ihtiyarlamış, büyük sırlara ermiş gibi, ne saçmalıyordu?

“Allah’a şükür sağız,” dedi, “kimse de kovmadı bizi, unutmak isteyecek kadar önemseyen de yoktur sanırım.” “Belki senin için öyledir,” dedi, "elbet öyledir.” “Senin için farklı mı?” dedi Tuncay, alaycı bir gülümseme yerleşmişti yüzüne. ,

"Bizim gittiğimiz zamanlan hatırlıyorsun değil mi? Ne haldeydi ortalık? Maraş’ta olanları mesela?”

“Tabü hatırlıyorum, boykot vardı okulda, biz de katılmıştık.”

"Hah, işte biz o boykottayken babam deliye dönmüştü. ‘Kendi din kardeşlerine bunu yapan, bize ne yapmaz?’ deyip durdu günlerce.”

“Size?”

“Evet ya, bize!” dedi Murat peş peşe taşlar atarak suya, “Bana, kız kardeşime, anneme, babama...”

Merakla bakıyordu Tuncay, koskoca adamın çocuk gibi ırmağa taş atıp durmasından tedirgin olmuştu. Ne diyeceğini, ne soracağını bilemiyordu. Murat taş atmayı bırakıp avuçlarının içini yere dayadı. Ayağa kalkacak sandı, yanılmıştı; sessizce öyle kaldı Murat bir süre, elleri otların arasında, gözü ırmakta.

"Tunay,” diye mırıldandı sonra.

Tuncay isminin bir harf eksik söylenişiyle çok eskilere gitti - tebeşir ve gazyağı karışımı bir koku doldu burnuna; kirli gri perdenin aralığından sızan ışık huzmelerinin altında uçuşan tozlan, üç numara tıraşlı çocuk kafalarım, sayfa kenarlan kıvrım kıvrım defterleri görür gibi oldu. Bir ara isimlerinden birer harfi eksilterek seslenmişlerdi birbirlerine. Çocukça bir oyundu ama çok eğlenirlerdi bunu yaptıklarında. Orta ikide falan olmalılar; bu kasabaya yeni geldikleri, Murat’la birbirlerine kanlarının kaynadığı ilk zamanlar. Okul çıkışı Murat’lara gittiği bir gün yaşlı bir akrabaları vardı evde; adam nedense bir harfini eksik söylüyordu Orhan Amca’nın isminin,

Ohan diyordu. Bu oyun oradan çıkmıştı, Murat akıl etmiş olmalıydı, kendisi uydurmuş olsa unutmazdı.

“Yahu, ne kirli çıkıymış senin hafızan Mura,” dedi gülümseyerek, “nereden hatırladın bunu şimdi?”

“Unutmadjm ki,” dedi Murat, “babamın adı her söylendiğinde, onu ya da bir adaşını her andığımda aklım-daydı.”

BUZLAR VE FOTOĞRAFLAR Gülayşe Koçak

Hava kirliliğinin, kömür dumanının insanın genzini ve gözlerini yaktığı, burnunu tıkadığı, nefesini kestiği, görüş mesafesini iki metreye düşürdüğü, kısacası insanı boğduğu, 1970’li yılların puslu Ankara’sıydı. Üniversite öğrencisiydim. Her an silahlar, bombalar patlıyordu. Sokaklarda uluorta söyleyemediğiniz iki kelime vardı: Biri “Kürt", diğeri “komünist”... Bu kelimeler alçak sesle, hafif korkuyla, etraf kolaçan edilerek telaffuz edilirdi -“birileri” tarafından duyulursa başınız fena halde belaya girerdi.

“Tabu, hain ilan edilmeksizin üzerinde konuşmayı göze alamayacağımız konudur."“Ermeni” kelimesiyse o yıllarda henüz tabu mertebesine bile yükselmemişti; yoktu ki öyle bir şey, öyle bir mesele <- durup dururken “Ermeni” kelimesini niye kullanasınız? Ermeniler... ne bileyim, dağınık vaziyette “uzaklarda bir yerlerde” yaşayan insanlardı.

Bizim evdeyse çocukluk ve genç kızlık yıllarım boyunca “Ermeni” kelimesi ancak, “Lübnan’da hep Erme-nilerden alışveriş yapardık”, “Hatırlar mısın, orada ne şeker Ermeni komşularımız vardı” gibi bağlamlarda geçerdi. Ha, bir de genel olarak Ermenilerden bir korku vardı: Babam yurtdışında görevli bir diplomattı ve Asala, Türk diplomatları öldürüyordu. Babam da sayısız tehdit mektubu aldığı için tedirgindik.

“Ermeni” meselesi kalın, ölümcül bir buz tabakasının altında donmuş, derinlerin sessizliği içinde sabırla gününü bekliyordu.

Kendim ne zaman ayılmaya başladım, buzlar bende nasıl ve ne zaman ağır ağır çözülme sürecine girdi, bilmiyorum - ama süreç şaşkınlık ve sancı

doluydu. Bilenler bilir; donmuş, neredeyse buz tutmuş, tamamen uyuşmuş ten, sıcakla karşılaşıp ısınmaya başladığında hissedilen acı, korkunçtur.

1997 yılında içişleri bakanının “Ermeni dölü" lafını hakaret olarak kullanışını duyduğumda, Türkler olarak Ermenilere korkunç şeyler yapmış olduğumuzu artık epeydir öğrenmiştim, biliyordum,"... ama onlar da Ruslarla birlik olup bize arkadan saldırdılar” lafına takılmayacak kadar çok şey biliyordum. Ancak “Ermeni dölü” lafı, beni birden kendi çocukluğuma götürmekle içimde bir kırılma noktası yaratmıştı:

“Turkish pig!"

İlkokulu, Kopenhag’da bir Katolik manastırında okumuştum ve okulun tek gayri-Hıristiyan öğrencisiydim. Altı yıl okudum o okulda. Din derslerine ve dinle bağlantılı pek çok etkinliğe katılmayan tek öğrenciydim; sürekli dışlanıyordum: *“Turkish pig!"* Sevilmiyordum; sevilmediğim bana her vesilede açık seçik hissettiriliyordu. Sınıfımızın yıl sonu gösterisinde bile, bütün sınıf gibi benim de sahnede rolüm olduğu halde, ufak bir yaramazlığımı bahane ederek beni son anda sahneye çıkmaktan men etmişlerdi. Ama ne yapabilirdim - okula gitmeme seçeneğim yoktu; çocuklar okula gitmek zorundadırlar. İnsanın, saatlerini, günlerini geçirmek, yaşamak zorunda olduğu “kendi” mekânında, sevilmediğinin sürekli olarak hissetti-rilmesinin ne olduğunu iyi bilirim. Diğerleri has evlat, siz üvey evlatsınız. İşlemediğiniz, öğretmen nezdinde “faili meçhul” bütün suçlar sizin üstünüze kalır. Ve işte: Vergisini ödediğiniz, atalarınızın yüzyıllardır yaşadığı “kendi” ülkenizin içişleri bakanı, yani *sizin* bakanınız, *sizin* adınızı hakaret olarak kullanıverir: *"Ermeni dölü!”*

Bunun acısını, utancım insan nasıl hissetmez derinden?

Hrant Dink’le 24-25 Eylül 2005 tarihleri arasında düzenlenen ve kısaca "Ermeni Konferansı”[1] olarak anılan toplantılarda tanışmıştım - ve oracıkta, “gönül akrabala-rimdan biri oluvermişti.

Bir yakınım, konferans sonrasında bana telefonda derin bir kaygı, üzüntü ve tedirginlikle sormuştu: “... demek Ermeni Konferansı’na katıldın. Peki konuşmacılar, ‘Biz Er-menileri astık, kestik, öldürdük,’ dediler mi?”

Çekinerek sorulan bu sorunun altındaki korku, galiba Ermeni Konferansı'nın düzenlenmesine ve Ermeni meselesinin deşilmesine gösterilen direncin temelini oluşturuyordu - bu korku nasıl da yer tutmuş bilincimizde! Ve bu korku, konferansın dokusuna boylu boyunca örülmüş bir iplik gibi, konuşmalarda belki de en sık işlenen konulardan biriydi. Haksız bir korku da sayılmaz: Buzlar eriyecek... Tenimizde önce ufak bir karıncalanma... sonra artan bir sızı... derken iliklerimize kadar işleyen korkunç, bizi derinden sarsan bir acı hissedeceğiz.

Bununla baş edebilecek miyiz? Her şey, hep buzların altında uyku halinde kalsa, daha iyi değil mi? Kişinin kendini acıya karşı savunmak istemesinden daha doğal ne olabilir?

Bu savunma refleksinden ötürüdür ki, hatırlamak istediklerimiz, mutlu olaylardır: Sosyal sitelerde, aile albümlerimizde yer alanlar, kendimizin ve yakınlarımızın sevinçli günlerine ait anılar, fotoğraflardır. Hatta, unutmak istediğimiz kişilerin -boşanılan eş, ayrılman nişanlı-kafasının, toplu aile fotoğraflarından kesilerek çıkartıldığını çok görmüşümdür. Atılan dayakların, aile içi şiddetin fotoğraflarını kimse koymaz sosyal paylaşım sitelerine veya albümlere; hatta bu tür sahnelerin kayda geçmesi engellenir: Kırılan kol, yen içinde kalacaktır. Aynı şekilde uluslar da zaferlerini vurgular, kutlar, kaydederler; aile fertlerinin hafıza albümlerine kahramanlık masalları nakşederler. Suçluluk hissedilen anılarsa unutulmak, başkalaştırmak, araya mesafe koyarak aklileştirmek -örneğin rakamlara döküp istatistikleştirmek- istenir. Çünkü sayısal bilgi yerine etten kemikten "insan" faktörünün işin içine katılmasıyla o kuru rakamlar canlanacak, çekilen acılar ve korkular hortlayacaktır.

Hrant Dink, o duygu yüklü konuşmasında, üç bin yıldır atalarının yaşadığı, kök saldığı, "yuva"/"vatan" olarak bildiği Anadolu topraklarında "yersizleştirilme", "hiçbir yere ait olmama", "yitim" duygusu yaşamanın ne anlama geldiğini anlatmaya başladığında, salonda ağlamayan, en azından gözleri yaşarmayan tek kişi olduğunu sanmıyorum.

Hepimiz anlı şanlı bir geçmişe sahip olduğumuza, geçmişimizde ("de") "âdil" ve "pırıltılı" olmuş olduğumuza inanmak isteriz. Ve geçmişle, öcülerle, acı fotoğraflarla aramızda köprü oluşturabilecek her kim ise veya ne ise, tehdit olarak algılarız.

Ama tehdit olarak algıladıklarımız, pek çok kez korkularımızda. îşte bu korkuydu Hrant Dink'in hayatına mal olan. Korku vicdanın en güçlü susturucularından olsa gerek.

Psikoterapi alanlar ise iyi bilirler: Fobilerimizi yenmenin yolu, öcülerimizden kaçmak değil, onların üstüne üstüne gitmektir. Nitekim bizim de kendimizle barışık, huzurlu bir toplum olabilmemiz için kendimizle, korkularımızla, geçmişimizle yüzleşmeye ihtiyacımız var. Yıllar evvel tanıştığım bir psikiyatr, çocukluk depresyonlarında çocuk, tedavi görse bile, o sırada edinilen değersizlik duygularının kolay kolay yok olmayabileceğini, kişiliğinin bir parçası haline gelebileceğini söylemişti.

1915'te ne travmalar yaşandı; ama sadece mağdurları kastetmiyorum: failler, faillerin yakınları, yaşananların tanıkları, tanıkların yakınları, yapılanları onaylamayan fakat korkuyla pasif kalanların iç çelişkileri, suskun kalanların utançları... İnsanın insanlığından edilmesi... Kuşkusuz, ağır bir depresyon geçirilmiş olmalı. Acaba bizim toplum bugün çocuk mu sayılır, yetişkin mi? Bunu bilemiyorum.

Tek bildiğim; Hrant Dink'in sözünü ettiği o "köküne yabancılaşma", "yersizleştirilme", "hiçbir yere ait olmama" ve korkunç "yitim" duygusunu -kendi adıma, çocuklarım adına, müstakbel torunlarım adına, Ermeniler adına, bütün "öteki'ler adına- bugün ciğerimin dibinde hissediyor olduğum. O buruk, hüzünlü sürgünlük hissi, hiçbir şeyin deva olamadığı.

Bizim kültürümüzde özür dileme refleksi pek yok. Birinin ayağına yanlışlıkla basıp "pardon" demekten söz etmiyorum; daha derin, daha "gönül'u, "kalp"i ilgilendiren konulardan söz ediyorum. Yüzleşmek, kolay değil.

Sanırım benlik algımız çok kırılgan; psikiyatrın sözünü ettiği değersizlik hissimiz, yüzleşmemizi fazla riskli ve korkutucu hale getiriyor olabilir.

Peki, bu durumda ne yapacağız? Torunlarımız da *bizim* ne tür insanlar olduğumuzu asla öğrenmesin, onlar da bizi "anlı şanlı" bir geçmişle özdeşleştirsin diye, geçmişimizin, Hrant Dink'i nasıl öldürdüğümüzün fotoğraflarını sümen altı mı edeceğiz?

Yoksa... bu en acı fotoğrafları, asla unutulmaması ve tekrarlanmaması amacıyla, zamanla hepimizi belki daha merhametli, daha sevgi dolu insanlara dönüştürebilecek bir ayna kabul edip albümün en özenle hazırlanmış sayfasının ortasına mı yerleştireceğiz?

SIR Murat Gülsoy

Derin bir nefes alıp kapıyı çalıyorum. Saat sekiz. Tam zamanında geldim. Asla gecikmeyi beceremiyorum. “Nur... Şekerim hoş geldin...”

Zerrin Hanım, havadan yanaklarımı öperek beni içeri alırken hemen gördüm salondaki boşluğu.

“Erken mi geldim?”

“Yok canım, erken olur mu? Bunları bilmez misin, hiçbiri vaktinde gelemez... Hasan’a dolaştıracağım şimdi.” Öyle ya, her seferinde aynı şeyler olmuyormuş gibi, her apartman toplantısı farklı ve yeni bir dönemin başlangıcı olabilirmiş gibi bilgisayarımı ve çıktıları alıp kapıyı tam zamanında çalıyorum. Şen şakrak bir kuş cıvıltısı ile çalman kapıyı Zerrin Hanım açıyor, ben aynı replikleri söylüyorum. Gözümün önüne uzay zaman eğrileri geliyor, farklı zamanlarda ben ve Zerrin Hanım kapıda karşı karşıya... Çoğunda ben aynı kot pantolon, spor pabuç, polo yaka tişört; erkek gibi giyinmişim ama Zerrin Hanım hemen hepsinde farklı. Sadece boynundan sallanan yakın gözlükleri aynı. Banka müdürlüğü döneminden kalma döpiyeslerinden birini giyiyor mutlaka. Kaç tane varsa, tükenmiyor... Ama bazılarının içine zor girdiği anlaşılıyor. Bu apartmandaki beşinci yılımız. İlk evimiz, Selim'in beni kucaklayıp eşiğinden atlattığı... Beyaz gelinliğimin içinde şen ve şuh, Selim güçlü kollarıyla bir tüy gibi kaldırmış beni, sağ ayağı ile eşiği geçip dünya evine giriyoruz, başımızın üzerinde tombul bebek şeklindeki aşk melekleri neşeyle el çırpıyor! Selim ve güçlü kollar, hah hiç güleceğim yoktu... Kendi kendime saçma şakalar yapmadan duramıyorum. Bu da bir hayatta kalma stratejisi.

Salonda boş koltuklara şöyle bir bakıp yemek masasına geçtim, bilgisayarımı açtım. Benim yerim orası. Yemek odası takımının asli unsuru olan camekânlı büfedeki fotoğraflarda bir değişiklik yok, aile üyeleri yerli yerinde: erkek evladın yıllık için çekilmiş, kepli, muzaffer gülü-cüklü

büyütülüp çerçevelenmiş hali; Zerrin Hanım’ın anne ve babası yemekli bir düğünde ya da bir balık lokantasında, siyah beyaz, pırıl pırıl 1950’ler; Zerrin Hanım’ın kabarık saçlı gençliği ve de en çok sevdiğim Baha Bey’in bir teknede balık tutarken çekilmiş mutlu, dinamik, sağlıklı hali... Büfenin sağ tarafrise pek sevmediğim fotoğraflara ayrılmış. Baha Bey’in çeşitli davetlerde siyasetçi ve işadamları ile çekilmiş fotoğrafları. Dükkânlarında yemeğe gelen ünlülerin fotoğraflarını asarak mutlu olan esnafa karşı hissettiğim acıma duygusunun bir benzerini hissederim bu köşeye bakınca; ama o kadar şefkatli değil, hayır değil, bu fotoğraflardaki Baha Bey’i sevmem, kalantorların dünyasındaki halinden hiç hoşlanmam.

“Baha Bey nasıl?”

Zerrin Hanım derin bir iç çekti.

"Geçen gün yine bir atak geldi. Bu aralar sıklaştı.” "Doktor ne diyor?”

“Hiç. Yaş nerdeyse 90.”

“O kadar var mı Baha Bey?”

Gerçekten de şaşırdım. Hiç göstermiyordu...

"Yaş farkımız çok bizim... Baha 87 oldu. Tabii damarlar makama gibi olmuş. Üstelik tıkalı... Kan sulandı-ncılar da bir yere kadar etki ediyor. Beyne kan gitmeyince... Atak geliyor... Atak dediğimiz de küçük felçler...”
“Şimdi nasıl?”

“İyi, biraz kestiriyor. Az sonra uyanır. Akşama tenis seyredecek...”

Nadal’m maçı olduğunu tamamen unutmuştum. Oysa izlemeyi en sevdiğimiz spordur tenis. Selim’le elimize tenis raketi almamış olmamıza rağmen ikimiz de maçları kaçırmayız. Baha Bey’le bir ortak yönümüz çıktığı için onun bu durumuna bir kat daha üzüldüm. Az önce aklımdan olumsuz düşünceler geçtiği için canım sıkıldı, hemen balık tutarken çekilmiş fotoğrafına baktım. Nerede çekilmişti acaba? Boğaz olamayacak kadar sakin görünüyordu kayık. Belki Büyükada... Akşamüzeri, ağustos güneşine benzeyen gölgeli karışık bir hava var...

“Acaba başka bir akşam mı yapsaydık?”

Zerrin Hanım, Gezi Pastanesi’nden almış olduğu kuru pastalarla doldurduğu (yememeliyim, yememeliyim...) servis tabaklarından birini sehpaya diğerini yemek masasına koyarak alnını kırıştırdı.

"Yok yok, bir an önce yapalım, çıksın aradan... Baha’ ya göre hareket edemem. Çay, neskafe, soğuk bir şeyler? Ne içersin?”

“Siz zahmet etmeyin... Ben alırdım.”

Kibarlıktan kurduğum cümleler, Zerrin Harum’m rüzgârında hızla eriyip gitti. Sanki mutfağına girmesine izin verirmiş gibi...

"Olur mu zahmet hiç... Çayı yeni demledim. Gecikir bunlar nasılsa diye... Birazdan olur. Ama istersen neskafe de yapabilirim, su hazır...”

Bunlar. Az önce şu kapıdan içeri adımımı atana kadar ben de onlardan biriydim. Rahatsızca kımıldandım. Bilgisayanmı açıp bu duygudan kurtulmaya çalıştım. Havadaki *unreless* sinyal gücünü kontrol ettim. Bizim verici -CaptainPicard- tek çizgi, zayıf ama idare eder, hiç yoktan iyidir. Bilgisayar otomatik olarak bağlandı. Zerrin Hamm’ın vericisi kuvvetli ama şifresini bilmiyorum, sormak da istemem. Komşu komşunun *unreless* ına muhtaçtır gerçi ama... Sorulmaz ayıptır. Yeni dünyanın henüz tanımlanmamış görgü kuralları. Hiç komik değilsin Nur. Hiçbir ciddiyetin yok. Zerrin Hanım salondaki en hâkim koltuğa oturup bacak bacak üstüne attı. Biraz örnek alsan. Müdire hanım oturuşu. Oturaklı. Erkekleri manyetik bir bakışla ya da uzun bir cümleyle dize getiren, bir uzmanla karşı karşıya olduğunu hissettiren saygın bir var olma biçimi. Kendimi onun yerinde hayal etmeye çalıştım. Bankada, masasının arkasında, yapılı saçları, boynunda döpiyesine uygun şal desenli fuları, abartısız makyajı, yüksek topuklu ayakkabıları ile Nur Kılınç Arbaş. “Genç kızlık” soyadıma Selim’inki de eklenince bu garabet çıktı ortaya. Olacak şey değil. Herhangi bir yerin müdiresi olarak düşünemiyorum kendimi. Zaten iki çift topuklu ayakkabım var, birini nikâh için almıştım, diğerini de saçma sapan bir hezeyan sonucunda... Toplaşan kaç kere giydim? Zerrin Hanım ise onlarla doğmuş, bacaklarından ayak parmaklarına kadar uzanan zarif kavislerin bir devamı olarak yaratılmış yüksek topuklar. Yüksek ökçeler... Şu oturuşunu,

duruşunu, sigara dumanını buğulu bakışlarıyla izleyen halini gören biri, felçli ve kendinden yirmi yaş büyük kocasına bakan bir kadın olduğunu asla tahmin edemez. “Kavislerin kadını” masada yönetim karar defteri, makbuz koçanı, hesap makinesi ve harcamaları içeren klasörlerden oluşan nesneler kümesine küçümseyerek baktı. *Ne dosyalar, ne mu-diler, ne şubeler, ne hesaplar gelip geçti elimden...* Ağızlığına bir sigara yerleştirdi. *Hepinizi suya götürür susuz getiririm.* Yaparsınız Zerrin Hanım. Siz hepsine taş çıkartırsınız ama işte bu eve, bu hayata o zarif ayak bileklerinizden prangalanmış durumdasınız. Bense modern şehir hayatının içine spor ayakkabılarım, blucinlerim, erkeksi kısa saçlarımla balıklama dalıyor, akşama kadar serbest yüzüyor, sonra da... sonra da evime dönüyorum tabii. Si-zinkiyle aynı koordinatlarda yer alan evime.

“Bunlar gelmeden birer tane içelim. Sonra rahatsız olur nazeninler...”

Oysa ben de içmiyorum sigara ama “bunlar” grubuna dahil olmamak için belli etmemeye çalışıyorum. Yaktıktan sonra aklına geldi.

"Ah, sen içmiyordun, değil mi?”

“Yok yani, arada sırada...”

Yine yanaklarım kızarmaya başladı.

“En iyisi hiç içmemek ama... İşte benim de bir bu zevkim var. En güzelini yapıyorsun şekerim. Ben Doruk doğana kadar ağzıma bile sürmedim. Ama işte çalışma hayatı, insan bir yerde mecbur hissediyor. Bizim zamanımızda öyleydi. Sizin şirkette işler nasd?”

“İyi... Fena değil.”

“Sizin şirket tam olarak ne yapıyor şimdi?”

Her yıl sorduğu ama asla aklında tutamadığı ya da tutmaya gerek duymadığı cevabımı yineliyorum.

"Bilgi işlem teknolojileri... Büyük şirketlerin bilgisayar donanımlarını, işletim sistemlerini kuruyoruz...” Lafımı bitirmeden kapı çalındı.

Kuvvetlice basılan zil, kanaryanın üst üste ötmesine neden oldu. Zerrin Hanım gelecek yıl aynı soruyu sormak üzere kalkıp kapıya yöneldi. Salonda yalnız kaldım. Salon. Oturma odası değil, salon. Burası 3+1 diye tabir edilen dairenin artı birlik bölümü, yani salonu. Duvarda asılı olan, orijinali kim bilir hangi ressama ait manzara resminin milyonuncu reprodüksiyonlarından birine bakmaya başladım. Aslında çok güzel bir manzara. Göl ya da dere kenarına inşa edilmiş bir kulübe, bacasından incecik duman tütüyor, uzaklarda zirvesi karlı dağlar, gün batınımın kızıl renkleri... Hepimiz orada olmak istiyoruz değil mi? Bir belgeselde izlemiştim, hatırlıyorum; Atatürk hasta yatağında karşısındaki bir manzara resmine bakarak, "Oraya gideceğiz bir gün, değil mi çocuk?" diyor ve ben gözyaşlarımı tutamıyorum. Can Dündar'ın dokunaklı sesi, henüz ergenliği adımlayan acemi ruhumu paramparça ediyor. Ailecek izliyoruz, ağladığımı belli etmemeye çalışarak mutfağa gidip su içiyorum.

Madam Anjel ve Ferhan Bey'in sesini duydum. Aynı anda geldiler. Başımı çevirince salona teşrif etmiş olduklarını görüyorum. Ferhan Bey'in üzerinde bol şile bezinden beyaz bir gömlek var, altında krem rengi buruşuk yazlık pantolon. Madam, saçlarını arkadan toplamış, Zerrin Hanım'ı tepeden tırnağa süzüyor. Gözlerinin altındaki torbalar bir kat daha büyümüş. O yaşında yeşil göz makyajı yapmış. Helal olsun kadına... Beni zarifçe selamlıyor.

"İyi akşamlar efendim."

"İyi akşamlar, nasılsınız?"

Efendimsiz konuşmaz madam. Başka bir çağın insanı izlenimi verir bana. Paralel evrenler. Aynı apartmanda yaşıyoruz, evet, aramızda kırk yaş var belki ama bu tarih önünde ne kadarlık bir fark ki? "Dünyanın oluşumundan bu yana geçen zaman Empire State Binası ile temsil edilse insanlığın ortaya çıkışı binanın tepesindeki antenin üzerine konmuş bir posta pulu kadardır," diye bir benzetme vardı. İnsanlığın tarihi o kadar yeni ki... Şimdi Selim olsa pul, yatay mı duruyor dikey mi diye sorar, İlhan, Pul dik durur mu, diye itiraz eder, sabaha kadar tartışırlardı. Biz büyümedik henüz. Büyümeyi reddediyoruz. Her yaptığımızda bu şaşkınlık ve acemilik var. Ne işim var burada peki? Belki de onlardan kurtulmaya çalışıyorum. Selim' den, İlhan'dan, tüm o oğlan çocuğu dünyasından... Üzerime yapışmış olan

mühendislik fakültesi kantini kokusundan... Bu sırada madam, laf olsun diye sorduğum soruya dramatik bir cevap vermeye hazırlanıyor.

“Nasıl olalım, nasıl olalım... Durum ortada...”

Derin iç çekişler... Madamı hiç bu kadar üzgün görmemiştim... Ferhan Bey de başka bir zamanı yaşıyor. Salona girer girmez büyülenmiş gibi balkon kapısına yöneldi, tül perdeyi yavaşça araladı dışarıya bakıyor, parmaklarının ucunda kalkıyor, başını sağa sola oynatıyor. Ona baktığımı nasıl anladı bilmiyorum ama merakımı gidermek için açıklamaya girişti.

“Demir Konak yapılmadan önce buradan deniz görünüyordu. Tarihî yarımada tam karşımızdaydı. Aşağılık insanlar... Demir Konak değil, Demir Kazık.”

Beş yıldır aynı laflar. Ferhan Bey’in pantolonunun paçalarından sarkan ipliklere gözüm takılıyor. Yalnız yaşlanmak böyle bir şey olmalı. Bir erkek için. Alkolik bir erkek için. Benden sonra Selim de böyle bir adama mı dönüşür? İçki içmeyi de beceremez ki Selim! Kola içe içe midesini delebilir ancak. Asıl önemlisi Selim’in ailesinden kalacak daireleri, bankada parası yok, olması da pek mümkün değil, o yüzden çalışmak zorunda. Ferhan Bey sıkıntıyla kuru pastaların başına çöktü. Farkında olmaksızın atıştırıyor. Çok fena, birlikte *Game of Thrones* izlemek için eve dönmemi bekleyen Selimle geleceğimizi görür gibiyim. Yeme Ferhan Bey, yeme... O sırada madam söylenip duruyordu.

“Hiç iyi değil bu gidiş, hiç. Kapıcı ortada yok. Olsa ne olacak? Ne olacak? Bunlar azdılar yine, başımız yanacak, bizim başımız yanacak...”

Gezi’yle başlayan olayların ne kadar doğru bir karşı çıkış olduğunu anlatmaya çalıştım ama Madam Anjel omuz silkti, söylediklerimin tek kelimesine itibar etmemişti.

“Azıyorlar, azdırılıyorlar... Sokağa döküyorlar insanları...”

“Madamcığım, bu bildiğiniz gibi bir iş değil. Yani başbakan o kadar üstüne geldi ki insanların. Çapulcu dedi ya, inanabiliyor musunuz? Yetti artık, milletin burasına geldi. Halk ayağa kalktı...”

Madam Anjel'in söylediklerimi anladığından emin değildim, yere bakarak kendi kendine mırıldanır gibi konuşuyordu.

"Halk... Halka güven olmaz. Olmaz... Adamı iki kuruş menfaat için keserler, kör kuyulara atarlar... Bunun sonu 6-7 Eylül'dür... Bir gecede bitti her şey, bir gecede... Kamyonlarla Anadolu'dan adamlar getirdiler, yaktılar, yıktılar, bitirdiler... Şimdi de aynı şey olacak..."

"Ne alakası var Madam Anjel? Bu çok farklı bir şey. Yani hiç ilgisi yok o olaylarla... Gezi'yi savunanlar böyle şeyler olmasın diye uğraşıyorlar. Park olarak kalsın diyorlar, bizim hayatımıza karışılmasın diyorlar. Demokrasi olsun, herkes özgürce, inandığı gibi yaşasın diyorlar. Başka bir şey istemiyorlar."

"Nerden bileceksiniz? Kim bu insanlar, biliyor musun?"

Artık sinirlerime hâkim olamıyordum.

"Gezi'yi savunanlar Hrant Dink'in cenazesinde yürüyen insanlardı... Bunun için ölüyorlar! Ölmeyi göze alıyorlar!"

Bunları söyleyen sesimi tanıyamadım. Televizyonda sokak röportajlarında mikrofon uzatıldığında saçma sapan naif laflar eden kadınlar gibi tiz bir şekilde çınlamış-tı sesim. Madam Anjel yüzüme dik dik baktı.

"Ne biliyorsunuz ki!.."

Bakışlarında anlayamadığım karardık bir şey vardı. Korkunç bir sır saklar gibiydi. Öyle ki bu sırrı anlatacak kelimeleri unutmuş artık, sır zihnin içinde kapalı kalmış bir güvercin gibi kendini duvarlara çarpıyordu.

"Gezi Parkı dediğin yer eskiden neydi bilir misin?"

Zerrin Hamm'ın ilk çay servisini yapmak üzere tepsiyle girmesiyle suspus olduk. Biliyordum tabü ne olduğunu, o yüzden sustum. Ama madam susmadı.

"Orası Ermeni mezarlığıydı. Bu ülkede hangi taşı kaldırsan altından Ermeni mezarı çıkar."

Yüzüme ateş basmıştı. Madam Anjel başka bir tarih yaşıyordu, ben başka... Biz başka... Ferhan Bey çayını aldı, lafı değiştirmek için Zerrin Hanım'a iltifatlarda bulundu. O sırada kapı çalındı, apartmanın diğer sakinleri arzıendam ettiler. Aklım madamda kaldı. Tüm o mücadele, polisle kaçma kovalamaca, biber gazlan, tweet me-sajlan, dayanışma, demokratik tartışmalar ile biz tek vücut olmuşken o başka bir şey görüyordu sokağa baktığında. Hrant Dink'in caddede boylu boyunca yatan cesedini hatırladım. Gözlerim doldu. (O fotoğraf. Allah kahretsin! Ne lanetli ne karanlık bir ülke bu! Ama sadece katil ruhlu insanlardan oluşmuyor, biz de varız...Tamam, çoğunluk değiliz belki ama vanz. *Game of Thrones'un* korsan altyazılarını *#direngezi* diye başlatan da, hepimiz Hrant'ız hepimiz Ermeni'yiz diye yürüyen de, merdiven basamaklarını gökkuşağı renklerine boyayan da, yüzlerce metre yeryüzü iftarında aynı sofraya oturan da biziz. Evet, çoğunluk değiliz, hatta azınlığız. Sizin gibi biz de bu ülkede azınlığız! Ama bütün dünya "helal olsun dedi" direnişimizi görünce...) İçimden atıp tuttuğumu, Madam Anjel'e laf yetiştirdiğimi fark edip utandım. Binlerce yıl yaşadıkları coğrafyadan zararlı otlar gibi sökülüp atılmış bir milletin son kalan üyelerinden birine boşuna kızıyordum. Ona akıl öğretmeye ne hakkım vardı ki? Dikkatimi dağıtmak için Selim'e mesaj attım: "Sen izle, beni bekleme."

Nasıl oldu anlamadan, tüm kat malikleri teşrif etmişler, Zerrin Hanım herkesi yerlerine oturtmuş, çaylarını vermiş, kendisi de masanın başına geçmişti. Ben de yardımcısı olarak yanı başında yerimi almış, raporu sunuyordum. İki konu at başı gidiyordu. Birincisi yakışıklı, beyaz ötesi komşumuz Hakan Bey'in teklifiyle tartışmaya açılan "kentsel dönüşüm kapsamında apartmanı yıktırıp yeniden yaptıralım mı?" Ve İkincisi, taze baba Burak Bey'in kedi sorunu. Hülya Hanım son anda migreni tuttuğu için gelmekten vazgeçtiğini bildirince kedi konusu havada kaldı. Apartmanın müteahhide verilmesi konusunda en büyük muhalefeti Ferhan Bey yapıyordu. Bu da anlaşılır bir şeydi. Sonuçta bu bir aile apartmanı olarak yapılmış ancak yıllar içinde bizim gibi beş benzemez insanın toplandığı bir sirke dönüşmüştü. Ayrıca yeniden yapılınca daireler küçülüyor, tavanlar alçalıyor ve de apartmanın tüm orijinalliği gidiyordu. Madam da Ferhan Bey'den yanaydı. Tek isteğim bu evde ölmek diyordu. Toplantı boyunca cep telefonundan Instagram'a bakan alt kat komşumuz Sevinç Hanım da

karşı çıkınca konu kapandı, kat malikleri geldikleri gibi teker teker gittiler. Sadece Madam Anjel, Ferhan Bey ve ben kaldık.

Aldığım notları son kez gözden geçiriyordum. Zerrin Hanım bir çay daha isteyip istemediğimizi sorduğu andı sanıyorum. İçeriden bir ses geldi, bir şeyin yere çarpma sesi. Madam Anjel ile irkilerek birbirimize baktık. İçeride sadece Baha Bey vardı. Bir şey olmuştu! Kötü bir şey!

Zerrin Hanım, "Baha! Baha!” diye bağırarak içeri koşarken hiç düşünmeden peşinden fırladım. Kahverengi yeşil gölgelerin kararttığı koridoru geçerken duvar boyunca Baha Bey’in, Zerrin Hanım’ın ve elbette Doruk’un yaşamlarının mutlu anlarının fotoğraflarından çoğunu ilk kez görmüş olduğumu düşünüyordum. Misafir tuvaleti hemen salonun bitişiğinde olduğu için evin bu bölgesine hiç adım atmamıştım, Zerrin-Baha ailesinin gizli bölgelerine doğru bir yolculuk... Yabancı bir zihnin içindeyim adeta... Koridor boyunca üzerinde koşar adım yürüdüğümüz lacivert ve kırmızı tonlarda işlenmiş yolluk halının ne kadar yumuşak olduğunu düşünüyordum buyandan da. Oysa Zerrin Hanım’ın iç paralayıcı sesi kulağımda çınlamaya devam ediyordu. “Geldim Baha... Geldim!” Heyecanlandığım veya paniğe kapıldığım zamanlarda olduğu gibi karnım ağrımaya başladı.

Odaya girdiğimde kolonya ve yaşlı hasta kokusu çarptı ilk olarak. Kekremsi, çürüyen et kokusu. Ağız kokusu. Belki altına da kaçırıyordu. Ne kadar temizlenirse temizlensin yatağa geçmiş idrarın ekşi kokusu... Midem ağzıma geldi. Burası bizim Selimle çalışma mekânı olarak kullandığımız balkona açılan geniş odanın, Zerrin Hanımların dairesindeki karşılığıydı. Tek kişilik yatağın üzerinde üç ayı birden gösteren bir takvim, yanında bir saat ve ebru ile çerçevelenmiş bir besmele vardı. Yatağın karşısındaki duvara asılmış ince televizyon ekranında Nadal atış yapıyordu. Bu sırada süslü bir yatak odası takımına ait olması gereken narçiçeği rengi başucu lambasından yayılan yumuşak ışık, Baha Bey’in yerde hareketsiz yatan bedenini isteksizce aydınlatıyordu. Belli ki ayağa kalkmaya çalışmış, dengesini kaybedip düşmüştü.

Ölmüştü.

Mide bulantım kontrolden çıkmak üzere bir hamle yaptı. Baha Bey’e bakmamaya çalıştım ama ne yaparsam yapayım ayak parmaklarındaki

sararmış kalın tırnakları görüş açımın içinde kalıyordu.

Bu bir ceset miydi şimdi? Baha Bey'in cansız bedeni.

Zerrin Hanım gözyaşları içinde yüzüstü yatan pija-malı cesedin üzerine eğilmiş, bir şeyler yapmaya çalışıyordu. Boşuna uğraştığını düşünüyordum ki Zerrin Hanım' ın, "Nur! Çabuk, şu dilaltı ilacını ver. Çabuk. Atak geçiriyor!" demesiyle kendime geldim. Televizyonun önündeki küçük sehpanın üzeri ilaç doluydu. Doğru ilacı seçmeye çalışırken Zerrin Hanım insanüstü bir gayretle Baha Bey'i sırtüstü çevirmeye uğraşıyordu. Madam Anjel de yere eğilmiş bir yandan ona yardım ediyor, bir yandan da Ferhan diye bağırıyordu. Zerrin Hanım, yaşlı adamın külçeleşmiş bedenini kendinden beklenmeyecek bir kuvvetle kendine doğru çevirmeye çalışıyordu, bu sırada ayakkabısı yan dönmüş, uzun topuklarından biri kırılmıştı. Yere bastırdığı dizinden çorabı kaçmıştı. Ayağı acıyor olmalıydı ama şu anda bunu hissetmiyor gibiydi. Sonunda Baha Bey'i sırtüstü çevirmeyi başardı; başı kucağındaydı şimdi, göğsünün inip kalktığını görebiliyordum. Ölmemişti ama boş bakıyordu. Alnında bir yer kanıyordu, lacivert ve haki çizgili pijamasının yakası yoktu, oldukça modern bir kesimi vardı ama yüzü şiş gibiydi, fotoğraflardaki kendinden emin ve hoşgörülü güçlü baba imajı yerini ölüme yakın bir hastaya bırakmıştı. Madam Anjel buz getireyim diyerek mutfağa gitti. Bu tür trajik durumlarla başa çıkmaktaki soğukkanlılığına hayran oldum. Ben de yaşlanınca madam gibi *cool* bir kadın olmaya karar verdim ama bunu başarabileceğimden hiç emin değildim... Demek, Selim'i öldü diye böyle yerde bırakacaktım. Bırakır mıydım gerçekten de? Ne yapardım acaba? Ailesini arayıp oğlunuz öldü, gelip alın mı derdim? Ağlamam gerekirdi sanıyorum. Ağlar lım.

İlaç kutusunu Zerrin Hanım'a uzatırken elim titriyordu. Kapsülü dilinin altına doğru patlattı. Çok değil yarım saat önce zarif bir şekilde sigarasını tutan bu manikürlü parmaklar şimdi ilaç kapsülleriyle uğraşıyordu. Öğren bunları Nur, diyordum kendi kendime, kadınlık öğren. Madam Anjel elinde peçeteye sanlı buzlarla geldi, Baha Bey'in alnındaki şişliğe pansuman yaparken sal-lana sallana gelen Ferhan Bey'e, "Adam ölüyor, kıyamet kopuyor, neredesin!" diye bağırdı. İçtiği votkalann etkisiyle kusacakmış gibi bakan Ferhan Bey'in gözleri doldu, alnı ter içinde kalmıştı. Bir de bu kalp krizi geçirirse tam olacağız, diye bir düşünce geçti aklımdan ama

Ferhan Bey beni yanılttı, ne yaptığım bilen bir adam gibi geldi, kibarca Baha Bey'in arkasına geçti, yaşlı adamı koltuk altlarından tutarak kaldırdı, yatağa oturttu. Baha Bey gözlerini kapattı. Zerrin Hanım yaşlı adamın elini eline almıştı. Çekinerek sordum.

"Atlattı mı?"

Zerrin Hanım omuzlarını silkti.

"Bilmiyorum. Her atakta beyninden bir parça daha kopuyor ya da ölüyor. Ona benzer bir şey işte... Doktor bu atakların ne zaman geleceğini, ne gibi hasar bırakacağını kimsenin söyleyemeyeceğini söyledi. Damarlar tıkanıyor. Kan gitmiyor. O zaman da beyin ölüyor. Yavaş yavaş... Bir gün hayati bir yerine denk gelirse... İşte o zaman..."

Ağlamaya başladı. Ferhan Bey kendisinden hiç beklemediğim bir yumuşaklıkla Zerrin Hanım'm diğer elini avucuna aldı.

"Ağlamayın, siz bırakırsanız o da pes eder. Hastalar hisseder..."

Dili dolanıyordu. Sarhoşluğun yarattığı yanıltıcı duygular mı bunlar? Madam Anjel de onayladı:

"Güçlü olmalısın. Allah'tan ümit kesilmez."

Eski yerli filmlerden hatırladığım bu cümle şimdi bana hiç de tuhaf gelmiyordu. Zerrin Hanım gözyaşlarını sildi.

"Herkes sanıyor ki ona bakmak bana ağır geliyor... Hayır... Hayır... Ona bir şey olursa ben yaşayamam... Otuz sekiz sene... Dile kolay... Ondan önce neydim, kimdim hatırlamıyorum bile."

Benim de gözlerim doldu. Madam Anjel bir bardak su doldurup Zerrin Hanım'a uzattı. Ferhan Bey kalktı, odadan çıktı, ağır ağır koridorda yürümeye başladı. İçeri gidiyordu. Şişenin dibinde kalanı içecekti. Madam pürüzlü bir sesle konuşmaya başladı.

"Kaderin ipini eğiren bilir ne zaman tükeneceğini... Bitti mi ne yapsan boş. Ne biçilmişse onu yaşayacağız. Ne bir santim az ne bir santim fazla..."

Böyle düşünmenin rahatlatıcı yanma kendimi teslim etmek istedim ama beceremedim. Yüz yıl önce olsaydı ne bu dilaltı ilaçları olacaktı ne başka bir şey... Baha Bey de, Zerrin Hanım da, hatta ben bile ölmüş olacaktım. İleride yüz yaşında ölene, vah vah genç gitti rahmetli, diyeceğiz. Kaderin ipine ek yapıp duruyoruz madam-cığım demek geçiyordu içimden ama...

Düşünce akışımın kendi halinde seyriyle kalp atışlarım yavaşlamış, ruh durumum normale dönmüştü ki Baha Bey'in gözleri açıldı. Konuşmaya başladı ama ne dediği anlaşılmıyordu. Uykusunda konuşanların manasız sabuklamalanna benziyordu... Sonra ninni gibi bir şey mırıldandığını anladım. Başka bir dilde... Madam Anjel'in hayretle bir şeyler söylediğini duydum. Elini göğsünün üzerinde kavuşturmuştu. "Ermenice konuşuyor," dedi. Sesi iyice tarazlanmıştı. Zerrin Hanım başını iki yana sallıyordu. Ne olup bittiğini anlamıyordum. Merakla sordum Madam Anjel'e.

“Ne diyor?”

“Ninni söylüyor... Uyu aslan oğlum uyu... Sabah oluyor uyu... Baban bize bakıyor... Uyu aslan oğlum uyu...”

Bir süre büyülenmiş gibi Baha Bey'in ninni söylemesini dinledik. Madam Anjel, Baha Bey'in elini tuttu ve ona Ermenice bir şeyler söyledi. Baha Bey anladı mı bilmiyorum ama ninnisi yavaş yavaş soldu, gözlerini kapadı, uyumaya başladı. Nefesi düzgündü. Madam dönüp bize açıklama gereği duydu.

“Uyu oğlum, annen burada, dedim.”

Zerrin Hanım gözlerindeki yaşı silerken farkına vardım ağladığını. Bu çok farklı bir üzüntünün gözyaşlanydı. “Madam, Nur... Bu aramızda kalabilir mi?”

Bu? Aramızda kalacak olan... Madam derin bir iç geçirdi. Zerrin Hanım devam etti.

“Kimse bilmiyor. Doruk bile... Özellikle Doruk.”

O anda anladım neden söz ettiğimizi. Utançtan kıpkırmızı oldum. Madam Anjel'in yüzüne bakamıyordum. Zerrin Hanım anlatıyordu, açıklıyordu. Baha Bey'in ailesinin çok eskiden Türkleştiğini ama çocukken evde Ermenice konuşulduğunu, şimdi bu ataklardan sonra Baha Bey'in garip bir şekilde o günleri yaşadığım, aklının gelip gittiğini, bazen de işte böyle şeyler yaptığını, Ermenice konuştuğunu, çocuk şarkıları söylediğini... Hızlı hızlı, heyecanla anlatıyordu Zerrin Hanım. Suçüstü yakalanmış birinin telaşı vardı hareketlerinde. Doruk diyor başka bir şey demiyordu. Doruk, babasının Ermeni dönmesi olduğunu öğrenmemeliydi. Asla bilmemeliydi. Kimse bilmemeliydi. Evet, bu bir yalandı ama kimseye bir zararı olmayacak bir yalan. Beyazın beyazı bir yalan. Onu anlayışla dinleyip başımızı sallıyorduk. Zerrin Hanım kırık topuğuna basmamaya çalışarak ayağa kalktı, rimelleri siyah yollar çizmişti yüzüne, serçeparmağının tırnağı kalkmıştı. Bu hali, her şeyi olduğundan daha dramatik hale getiriyordu. Madam Anjel, anlayışla Zerrin Hamm'ın sırtını sıvazladı. Başka zaman duysam asla etkilenmeyeceğim ama şimdi gözlerimin yaşarmasına neden olan bir şey söyledi: "Hepimiz insanız."

Baha Bey'i sakin bir uykunun kollarında bırakarak yaseminli bir parfüm kokan salona geçtiğimizde derin bir nefes aldım. Açık havaya çıkmış gibi rahatladım. Ferhan Bey koltukta sızmıştı. Zerrin Hanım bir battaniye getirip üzerini örttü. Madam Anjel derin derin iç geçiriyor, sanki dua ediyordu. Şimdi bu salon, bu ev, fotoğraflar, Madam Anjel her şey gözüme çok farklı görünüyordu. Geçmişi asla bilmeyecek olan Doruk'un babası ve annesi ile kameraya gülümsediği mezuniyet günü fotoğrafına bakarken içimde ağır bir taşm büyümekte olduğunu hissediyordum. Baha Bey'in sim bir anda çevremizi saran gerçekliği yırtmış, paramparça etmişti. Bir kara delik oluşmuştu. Her şey onun etrafındaki anafora kapılmış sürükleniyor, yutuluyordu. Gecenin başında Madam Anjel'le tartıştığım için şimdi kendimi çok kötü hissediyordum. Görünenin arkasında başka bir dünya vardı. Ezilenlerin gizli tarihi. Bu inkâr edilen, konuşulamayan, dile dökülemeyen, hatırlanamayan şeyler farkında olmaksızın her yanımızı sarıyor, bizi hareketsiz ve nefessiz bırakıyordu. İçten içe çürüme... O âna kadar üzerine düşünmeyi gereksiz bulduğum tarih Zerrin Hanım'ın hayatının orta yerinde cisimleşmiş, karşıma dikilmişti. Madam Anjel'den özür dilemek istedim ama gözlerim kurşun bilyeler gibi yere doğru çekiliyordu, bakışlarımı ona çeviremiyordum. Bir rüyanın içinde gibiydim.

Sehpada duran dereotlu küçük kek parçalarından birini ağzıma attım. Gezi Pastanesi'nden, her zamanki gibi tuzlu ve yağlı... İki saat içinde midemi kavuracak olan bu tanıdık tat beni kendi zamanıma çağırıyordu. İşte yine Zerrin Hanım'ın salonundaydık. Baha Bey yeniden beyin atakları geçiren hastaya dönüşmüştü. Zerrin Hanım büfenin kapaklı bölmesinden bir şişe likör çıkardı. "Ev yapımı," dedi. Küçük zarif kristal kadehlere koydu. Hiç konuşmadan birer kadeh içtik.

1

Bilgi Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenlediği konferansın tam adı: *"İmparatorluğun Son Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk* **ve** *Demokrasi Sorunları".*

ADSIZ Irmak Zileli

5 Eylül 2014

Ortaokuldaki Ermeni arkadaşımı hatırladım bugün. “Benim de Ermeni arkadaşlarım var,” demişim gibi utandım sonra. Can Yayınlan’ndan aradılar. 1915’in yıldönümünde basılacak bir kitap hazırlanıyormuş. "Bir öykü ya da deneme yazabilir misin?” diye sordular. “Yazabilirim,” dedim, sonra da o arkadaşımı hatırladım işte. Adını bir türlü çıkaramıyorum. Ermeniliğinin altını kim, ne zaman çizmişse çizmiş. Belleğimde kalan bu. Bir de sarı saçları. Bir de gülünce gözlerinin kenarında beliren çizgiler.

6 Eylül 2014

Pek manidar bir gün.

Çeyrek asırdır onu bir kez bile hatırlamamışım. Ne garip. Ama dünden beri hep aklımda. Ne garip.

Bu sabah kahve içerken onunla sıra arkadaşlığı etmiş bile olabileceğimizi düşündüm. Belki sırada dirseklerimiz birbirine çarpınca kavga da etmişizdir. Cetvelle ortalayıp kırmızı kalemlerle aramıza sınır çekmiş olabiliriz. Evet, evet bunu yapmışhğımız var, hatırlıyorum. Hem de birçok kez yapmışhğımız var, hatırlıyorum.

Sadece onunla değil, farklı sıralarda, farklı sınıf arkadaşlarımla da. Ne sadece ben ne bir tek ona. Hepimiz, hepimize yapardık.

Sınıfta kaç tane sıra varsa, hepimiz, kendi sıralarımızı ikiye böldük. “Bu sınır,” dedik. Yanımızdakinin dirseği sının milim geçse hışımla ittirdik.

Kedi gibi tıslardık birbirimize. Kendi alanını koruyan erkek kediler gibiydik.

7 Eylül 2014

Yirmi beş yıl boyunca bir kere bile aklıma getirmediğim arkadaşımdan medet umuyorum. Bir yazı için. İlk anda kulağa hoş gelen bir gerekçeyle:

"Ama bu onun için yazılmış bir yazı olacak.”

Yani ona diyorum ki, “Yirmi beş yıl önce kırmızı kalemlerle çektiğim sınırın sorumluluğunu üstlenip ortak geçmişimizi temize çekiyorum. Üstelik bununla yetinmiyor, acını da teslim ediyorum.”

Yani her şeyi yine ben yapıyorum. Sınırlar çekiyorum, kaldırıyorum. Ve bütün bunlan sadece "senin için” yapıyorum.

Şu anda kendimi hiç iyi hissetmiyorum...

9 Eylül 2014

“Özür dilemek erdendi bir davranıştır ve hiçbir zaman geç değildir.”

Bize böyle öğrettiler. Birinin canını yaktığımızda özür diledik. Bugün de çizgi filmlerde, çocuk kitaplarında işlenen bir konu. Kahramanlar, bililerinin camını çerçevesini indirince gidip özür diler ki hepimiz evlatlarımıza bunu öğretmeyi sürdürelim: “Özür dilemek bir erdemdir.”

Şimdi belki sıra arkadaşımı bulup özür dilemeliyim. Neden olmasın? "O sıralara çektiğimiz o sınırlar saçmaydı,” derim. Artık sınırlan sevmediğimi, onlar için savaşma-eliğimi anlatmayı denerim. Belki beni sakinleştirir, “Çocuktuk,” der. Nazikçe hatayı paylaşmaya çalışır. Yirmi beş yıl değil de, yirmi beş saniye geçmiş gibi barışırız. Gülüşürüz. Onun gözlerinde yine çizgiler olur.

10 Eylül 2014

İyi ama daha adını bile hatırlamıyorum. Ve yirmi beş yıl sonra adını hatırlamadığım birine nasıl ulaşacağımı bilmiyorum.

11 Eylül 2014

Ona ulaşmanın tek yolunun, onun bana ulaşmasını sağlamak olduğuna karar verdim. Bu mümkündü başka bir ülkeye göç etmiş olsa bile.

Bir öykü yazmalı ama sadece onu, beni değil, onları, bizi anlatmalıyım. Bütün sınıfın karşısında karatahtanın önünde özür dilemiş gibi gurur

duydum şimdi kendimle. Öyle ya, cesaret gerektiren bir şey bu yaptığım. Evet, hemen yarın başlıyorum. Deftere hikâyenin taslağım çıkaracağım önce.

18 Eylül 2014

Bir haftadır hikâye kurgulamaya çalışıyorum. Daha hiçbir şey yok ortada. Canım sıkkın.

20 Eylül 2014

Konuya hangi açıdan yaklaşacağımı bulmalıyım belki de. Bir aile... Parçalanmış, dağılmış. Bak böyle yazınca da tuhaf oluyor. Yazıp geçi veriyorsun. Ama o aile gerçekten parçalandı, dağıldı hepsi. Şimdi sadece sözcükler var bıraktıkları boşlukta. Gerçeğin gölgesi gibi. Gerçeğe dokunmak ne zor.

15 Ekim 2014

Bir ay. Koskoca bir ay!

Çok düşündüm. Olaylar kurguladım. 1915'ten çıkıp bugüne yürüdüm, içime sinmedi; bugünden geriye, 1915'e gittim. Yine olmadı.

Sıkı örgülü bir hikâye için öncelikle karakterler üzerinde durmalı belki de. En iyisi böyle yapmalı.

22 Ekim 2014

Bir haftayı daha heba ettim. Bu süre zarfında yaptığım tek şey birbirini bulamayan hikâye kişileri icat etmek oldu. Yani icat sözcüğünü tam yerinde kullanıyorum. İşte bazı babalar, çocuklar, nineler, efendim genç kızlar; türlü çeşitli mesleklerden, alt üst kimliklerden, altı çizili ya da değil bazı milletlerden... Ve onlara kazan-dırabildiğim tek ortak özellik: Yaşamıyorlar.

Aferin Zileli! Otur sıfır!

21 Kasım 2014

Bir aydır kurgularımın içinden neler geçti neler... Savaşlar koptu dindi. Gidenler oldu, kalanlar kaldı. Ölenler, yaşayanlar. Göç, açlık, sefalet...

Yoruldum. Soluğum kesildi. Neden böyle oldu? Kurgusu bile ağır mı geldi?

24 Kasım 2014

Aklımdan geçenlere, karalamalarıma, yazdıklarıma, “şöyle mi olsa böyle mi’lerime baktım uzun uzun. Satır aralarında yerlerine yurtlarına yerleştirilmeyi bekleyen, özür dilenecek bir değil onlarca karakter, başlarını uzatıp kaderlerini tayin edecek kişiye, hikâyenin yazarına bakıyorlardı. Yazarınsa bu sorulara verilecek bir cevabı, bu günlüğe yazılacak bir satırı daha yok.

26 Kasım 2014

Biliyorum bir edebiyatçı hiç yaşamadığı bir olayı yazabilir. İyi de yazabilir. Hiç karşılaşmadığı birini çok iyi tanıyormuş gibi anlatabilir. Romanlar böyle iyi anlatılmış karakterlerle dolu. Kendi yaşamında karşılığı olmasa da bir ânı eksiksiz resmedebilir. Şu anda bunlardan bir “top 10” listesi çıkarabilirim.

Güzel ama... bu kez durum farklı. Sıfadar, betimlemeler, ağdalı anlatımlar, olmadı yalın anlatımlar. Klişeler. Bütün bunlar oradaki insan olmaya, o taşa başını koymaya yetmiyor. Hep bir hamlık, bir tamamlanmamışlık duygusu.

1 Aralık 2014

En etkili, en güçlü metaforlan aramaktan vazgeçtim. “Acının anlatı-lamazlığı-labilirliği” üzerine düşüneceğim bir vakit de. Zaten ne demişti Adomo: “Auschvvitz’den sonra şiir yazmak barbarlıktır.”

2 Aralık 2014

Acının anlatılamazhğına mı inanıyorum, yoksa bunu anlatmanın ehliyetine sahip olmadığıma mı?

3 Aralık 2014

Acıyı yalnızca onu yaşamış kişiler ya da vekâleten devralmış olanlar mı anlatabilir?

4 Aralık 2014

Hâlâ dünkü sorudayım: Acıyı yalnızca onu yaşamış kişiler ya da vekâleten devralmış olanlar mı anlatabilir?

İyi ama bu kez de sorumluluğu zaten acıyı çekmiş olanın sırtına yıkmış olmuyor muyum? Üstelik bu kez kendimi de ötekileştirerek. Çektiğim sınırlar hâlâ orada öylece dururken.

Bu arada şu “ötekileştirme” sözcüğünü, sahip olduğu “ötekileşmeye teşne” edasından dolayı hiçbir zaman sevemedim.

6 Aralık 2014

Bugün yine Adorno’nun sesiyle uyandım güne: “Auschvvitz’den sonra şiir yazmak barbarlıktır.”

Adomo bu sözüyle acının anlatılamazlığını vurguluyor. Her türlü anlatma çabasının acıyı yeniden üretmek anlamına geldiğini söylüyor. “Zaten sanatın anlatabileceği bir şey varsa o da bu imkânsızlıktır,” demeye getiriyor.

Oysa insanlık böylesi bir imkânsızlığı sindirememiş olmalı ki, Auschvvitz’den sonra şiir de yazıldı, roman da, öykü de... Tıpkı Auschvvitz’den önceki tüm trajedilerin sonrasında da yazıldığı gibi.

7 Aralık 2014 ’

Adomo’yla aşık atacak değilim ama Auschvvitz’den sonra şiir yazılmaması gerektiği tespitine sadık kalmamış olmamız, ne yalan söyleyeyim, zihnimi meşgul ediyor.

8 Aralık 2014

Adomo’nun tartışmasız haklı olduğu noktalar yok mu? Acının “edebiyat yoluyla” estetize edilmesi, bakılabilir, seyredilebilir bir nesneye

dönüşmesi...

Belki de yazdıklarımda Adomo'nun gördüğü riskleri yakaladım. Kim bilir, beni huzursuz eden buydu.

17 Aralık 2014

Geciktikçe gecikiyorum, korkarım uzaklaştıkça da uzaklaşıyorum...

18 Aralık 2014

Taslaklara, karalamalara bakınca asırlık bir suskunluğu dillendirme iddiası irkiltti beni. Kendimi yas evine çamurlu ayakkabılarla girmiş gibi hissediyorum...

Biraz ara.

1 Ocak 2015

Yeni yıla gireli birkaç dakika oldu. Dışarıda yeni yıl coşkusunun sesleri, içeride Djivan Gasparyan, “Ojakhum”.

On beş koca gün defterin kapağını kaldırmadım.

Çamurlu ayakkabılarla girdiğim o evde, bir hikâye çıkarmaya çalıştığım o ilk anda henüz taziyede bulunmamıştım. Bununla yüzleşiyorum. Acıyı kendi kurgumda görünmez kıldım.

Kitch eşyalarla dekore edilmiş bir evin salonunda, ona ayrılmış berjerde sessizce oturan bir ihtiyar gibi görünmez olmuş şimdi yas. 100 yaşını eda etmiş, görmüş geçirmiş, anlatacak çok şeyi var ama g^rek duymuyor.

Nasılsa kurduğu her cümle bir eşyaya çarpacak ve pufff diye yok olacak.

Adına konuşan bütün bu şeylerin içinde o; yüzyıllık sessizliğini koruyor. Bakışları öyle uzak.

Benim şimdi arkadaşımın adını hatırlamaya ihtiyacım var. Bir öykü yazılacaksa, belki sonra.

BİZ” KİMİZ, “ECDADIMIZ” KİM? Yiğit Bener

Nereden çıktı şu “Ermeni”? Nasıl girdi içimize? Ne zamandan beri?

Şu “sözde soykırım" lakırdılarından bu yana mı girdi içimize yoksa? Tersi de olabilir mi acaba? “Şu 1915 olmasaydı Ermenilerin kimliği ve varlık sebebi olmayacaktı!” bile diyenlerimiz yok mu?

Benzer başka sorulan da son yıllarda sıklıkla duymuyor muyuz hep sağda solda? "Nereden çıktı bu Kültler?” ya da “Nereden çıktı bu başörtüsü?” Hatta kimimiz de, “Nereden çıktı bu Aleviler?” ya da “Nereden çıktı bu Gezi gençliği?" demiyor mu? Yann belki, "Nereden çıktı bu komünistler, devrimciler?” bile denecektir, kim bilir?

Acaba neden bu soruları hep öfkeli bir ses tonuyla ve içten pazarlıklı mı yoksa samimi mi olduğu belirsiz bir şaşkınlıkla sorarız? “Yoktu bunlar eskiden” mi demeye getiriyoruz acaba? Yoksa aslında: “Bu bize böyle öğre-tilmemişti mi” dememiz gerek? Yani etle tırnak gibi olduğumuz Kültlerimiz Kürtçe konuşmakta inat etmezken, Ermeniler “Millet-i Sadıka” iken, Aleviler köylerinde gözden ırak Cem ederken, başörtüsünü sadece ninelerimiz takarken, komünistlik geçici bir gençlik hevesiyken, gençlerimiz internette gezip parklarda haytalık yapmak yerine bayramlarda büyüklerinin elini öperken, yani “eskiden”, ecdadımız zamanında tarihte eşi görülmemiş bir hoşgörü içinde kardeşçe, düzen ve intizam içinde yaşamıyor muyduk?

O mazide kalmış “altın çağda” yaşarken, yani bizi sevmeyen ve yıkmak, bölmek, parçalamak isteyen dış güçler aramıza nifak sokmadan ve aramızdan bazılarım kandırıp hain emellerine alet etmeden önce, herkes halinden memnun ve mesut, ortalık güllük gülistanlık, asayiş de berkemal değil miydi? Nereden çıktı şimdi bu farklı kimlikler, ayrılar gaynlar, tarihten husumet çıkarmalar? Neden durup dururken huzurumuzu kaçırıyorlar? Neden bizi sevmeyen “dış güçler” ve onların satılmış maşaları “sözde soykırım” iddialarıyla bize ve ecdadımıza leke sürmeye çalışıyorlar? Öfkelenmekte haksız mıyız? Asıl suçlu hep başkaları değil mi?

Gerçi, kim kime, kimin kime karşı işlediği varsayılan hangi suç için leke sürmek istiyor? Leke mi sürmek istiyor gerçekten?

Sahi, “biz” kimiz? Ve “ecdadımız” kim? '

“Osmanlı Ermenilerine 1915’te soykırım yapıldı,” dendiğinde neden kendimizi “hakarete uğramış” ya da “suçlanmış” hissediyoruz? Neden hemen, “Ecdadımıza laf ettirmeyiz!” diye haykırıyoruz?

Sonuçta, Osmanlı Ermenileri de tıpkı Osmanlı Rumları, Yahudileri, Levantenleri, Süryanileri, Keldanileri gibi bu ülkenin vatandaşı değil miydi? Onlar da “ecdadımız” sayılmaz mı? Ecdadımızın bir kısmına “birileri” (her kim olursa) bir kötülük yapmışsa, bunun hesabını hep beraber sormamız gerekmez mi? Yoksa gayrimüslimler “bizden” sayılmaz mı?

Oysa bugünkü anayasamızın 66. Maddesi’nde: *"Türk Devletine vatandaşlık bağ. ile bağlı olan herkes Türk'tür"* ibaresi yer aldığına göre, Ermeni vatandaşlarımız da "Türk” sayılmıyor mu? Bizim kadar bu ülkenin vatandaşı olan Er-menilerin ne söyleyeceklerini hiç dikkate almadan bu ülkenin tarihini tek taraflı olarak yazmaya hakkımız var mı?

Kaldı ki, eğer ecdada laf etmek kötüyse, "1915” gündeme gelir gelmez adeta refleks olarak “ama Ermeniler de ihanet etmişti ve asıl katliamı onlar yaptı” benzeri cümleler sıraladığımızda, bu sefer Ermeni vatandaşlarımızın ecdadına leke sürmüş olmuyor muyuz?

“Ecdat” kabul ettiklerimiz, bu topraklarda yaşamış olan onca insandan sadece "Müslüman” dininden olanlar mıdır? Hristiyan oldukları için Gagavuz Türklerini bile "ecdat” kategorisine almamak mıyız? Yoksa biz vatandaşları arasında dini temelde ayırım yapan bir devlette yaşayan gayri medeni bir toplum muyuz?

Gelgelelim, "ecdat” tanımını sırf Müslümanlarla sınırlı tutmak, tarihimizle ilgili her sorunu çözer mi?

Örneğin hem Pir Sultan Abdal’ı hem de onu astıran Hızır Paşa’yı ya da Yavuz Sultan Selim döneminde “tehcir edilen” Alevileri ecdadımız olarak görmeli miyiz, yoksa aralarında tercih mi yapmalıyız? Tercih yapacaksak neye göre yapacağız? Yoksa "biz” üstüne üstlük bir de mezhepçi miyiz? *(Yeri gelmişken, Pir Sultan'ın şiirlerini besteleyen ozan Ruhi Su'yu ne yapacağız? Hem Ermeni kökenli hem de beynelmilel komünist -ve AUah*

bilir ateist!- olmasına karşın, aynı zamanda Yunus Emre ve Karacaoğlan'ın şiirlerini de bestelemiş olması onun ileride "ecdat" kategorisine alınmasını sağlayabilir mi?)

Acaba "ecdat" tanımını daha da daraltıp salt Sünni Müslümanlarla sınırlı tutsak sorun hallolur mu?

O zaman da hem Sultan II. Beyazıt'ı hem de Cem Sultan'ı, hem Kanuni Sultan Süleyman'ı hem de Şehzade Mustafa'yı ecdadımız saymak sıkıntı yaratmaz mı? Birileri çıkıp: *"Sizin ecdadınız iktidar için öz oğlunu ya da kardeşlerini boğdurtacak kadar gözü dönmüş insanlardan oluşuyormuş ve öz kardeşiyle taht kavgası uğruna gâvurlarla işbirliği yapmaktan çekinmiyorlarmış,"* derse ne yaparız?

Ya Osmanlı Arapları? Sünni Müslüman oldukları halde Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz emperyalizmiyle bir olup bizi "arkadan" hançerledikleri öğretilmedi mi bize? Gerçi buna rağmen onlarla sonradan kardeş olduk ama acaba onları da önceden tehcir etmeyi akıl etseydik, Güney Cephesi'nde zafer kazanarak petrol bölgesini elimizde tutmayı başarabilir miydik? Keşke bunu yapsa mıydık?

Acaba sadece hem Müslüman hem de safkan Türk olanları mı "ecdat" olarak görmeliyiz? İyi de, hiçbirinin anası Türk olmayan Osmanlı padişahlarımızı ecdat saymayacak mıyız? Hem, "ecdat" tanımını bu derece daraltırsak, "Müslümanlığa geçmeden önceki Türklerin ecdadımız olamayacağı" gibi saçma bir durumla karşılaşmaz mıyız? Ya kendini bugün Türk olarak tanımlayan ama kökeni örneğin Arnavut, Çerkez, Pomak, Boşnak, Laz, Arap vb. olan insanlarımız? Onlar, atalarını "ecdadımız" olarak kabul ettiremeyecekler mi?

Yoksa tüm vatandaşlarımızın "eşit" olduklarını ilan ederken yalan mı söylüyoruz? Bazılarımız bu ülkede diğerlerinden daha eşit, herkesten daha fazla "Türk" mü gerçekten? "Anayasal vatandaşlık" bir aldatmaca mı ve biz aslında düpedüz ırk ayrımı gözeten bir "ırk devleti" miyiz?

Zaten bir de Kürtler yaşamıyor mu bu ülkede? Peki, onların ataları "ecdadımız" sayılmak mıdır? Örneğin Şeyh Sait ve yandaşlan ya da Dersimk Kütler ecdadımıza dahil mi? "Dahil edemeyiz," dersek, bu sefer

onlan ısrarla ecdadı olarak görenleri, torunlannı ne yapacağız? Onlan da "tehcir" edip vatanımızdan atmamız mı gerekecek? Sahi, acaba ecdadımız Kürtleri de tehcir etmiş olsaydı, cumhuriyet dönemindeki isyanlardan azat olur muyduk? Hatta bugün de "aralarında hainler ve teröristler var" gerekçesiyle tüm Kürtleri Kuzey Irak'a falan "tehcir" etsek, yerlerine de Ahıska Türklerini yerleştirsek, Kürt meselesi çözülür mü? *(Yeri gelmişken, eğer "tehcir" doğru ve meşru*

bir yöntemse, keşke daha önceki dönemlerde de Rumları, Bulgarları, Sırpları, Boşnakları, dahası Macarları falan tehcir etmeyi akıl etseydik, Balkanlar'ı hâlâ elimizde tutuyor olabilir miydik?)

"Ecdat sıfatına hak kazanmak için asla devlete baş- -kaldırmamış olmak gerek" mi demeliyiz acaba? En doğrusu bu mudur? Gelgelelim, böyle bir şart bile bazı sıkıntılar doğurmaz mı? Zulme ve istibdada direnmek kötü bir şey midir?

Zamanında devlete başkaldırmış olan kimi tarihî şahsiyetlere, örneğin Fatsalı ünlü eşkıya Hekimoğlu'na ya da Çakırcalı Mehmet Efe'ye geniş bir hoşgörüyle bakmıyor muyuz? Onlan "bizden" sayarken, benzer gerekçelere devlete başkaldıran Muşlu fedai Arabo'yu sırf Ermeni olduğu için "hain" olarak damgalayabilir miyiz? Hekim-oğlu'nun aynalı martinini, Çakırcalı'nın da yakacağı konaklan dillendiren türküleri hep bir ağızdan söylerken, Arabo için bestelenmiş "Zartir Lao" (Uyan Uyan) marşını elimizin tersiyle itmek adil olur mu? Biz çifte standartçı mıyız? *(Yeri gelmişken, Grup Yorum konserlerinde ya da Fenerbahçe tribünlerinde insanları coşturan "Zafer Yakında" marşının aslında* "Zartir Lao"nMn *bir uyarlaması olduğunu öğrenince dudak bükmek yakışık alır mı?)*

Kaldı ki, İttihat ve Terakki'nin yöneticileri de bir dönem devlete ve Sultan Abdülhamit'e başkaldırmamışlar mıydı? Bu yüzden bazılan Fizan'a sürülmedi mi ya da Fransalara falan sığınmadı mı? İlk Jöntürk kongresi bir Fransız senatörün evinde toplanmadı mı? Yoksa İttihat ve Terakki de mi dış güçlerin ve emperyalizmin maşasıydı?

Acaba "devlete her başkaldıranın değilse de, işi vatan hainliği mertebesine taşıyanlann ecdat sayılamaya-caklannı" söylemek işimizi kolaylaştırabilir mi?

Gerçi, tarihimizde en azından bir dönem ya da bir kesim tarafından “vatan haini” olarak damgalanmış o kadar çok şahsiyet var ki, hangisi "ecdat” sayılacak? Örneğin bir dönemin “vatan haini” şair Nâzım Hikmet’i çocuklarımız ileride “ecdat” olarak kabul etmeliler mi? *(Vakti zamanında ona yaptığımız gibi, tüm komünistleri Moskova'ya tehcir etseydik, 1960 ve 70'lerin anarşi ve teröründen kurtulmuş olur muyduk? Bugün de tüm muhalifleri bir yerlere tehcir etsek sorunlarımız çözülür mü?)*

Hadi Nâzım Hikmet hem komünist hem de dinsizdi ama koskoca Padişah Sultan Vahdeddin, sırf cumhuriyeti kuranlar onu “vatan haini" olarak damgaladığı için “ecdat” olmaktan çıkmış sayılabilir mi? Talat Paşa hâlâ “ecdat” ise, yani Ermenileri "tehcir” eden, sonra da savaşı kaybederek koca imparatorluğu batıran kadronun başında yer alan, üstelik mütareke imzalanmadan bir hafta önce emperyalist Alman müttefikleriyle birlikte Berlin’e kaçan dönemin sadrazamı bir “kahramansa”, Vahdeddin’ in günahı ne?

Peki, Meclis-i Mebusan üyesiyken İttihatçıları eleştirdiği için sürgün edilen, daha sonra Milli Mücadele’ye katılan ve Lozan Antlaşması’mn altında imzası olan ama bu sefer Atatürk’le ters düşünce Fransa’ya kaçan Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Eğitim Bakanı Dr. Rıza Nur “ecdat" mıdır?

Eski Başbakan Adnan Menderes ileride “ecdat” sayılabilecek midir ve eğer sayılacaksa, onu “vatan hainliğiyle” suçlayarak astıran dönemin darbeci Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de aynı şekilde “ecdat” olarak anılabilecek mi? *(Yeri gelmişken, uzunca bir dönemin “vatan kurtarıcısı" Kenan Evren, artık darbeci olarak mahkûm edilip apoletleri söküldüğü için ileride “ecdat" olarak anılmayacak mı ve hakkın rahmetine kavuştuğunda diğer cumhurbaşkanları gibi resmî devlet töreniyle gömülmeyecek mi?)*

Bu ülkede Atatürk’ü bile “hain” olarak gören ve ecdattan saymak istemeyenler yok mu? Hiç kimseyi gönül rahatlığıyla tüm ulusun ecdadı olarak göremeyecek miyiz?

Kaldı ki, güncel siyasi tartışmalarda öteki kesim tarafından “vatan haini” olarak suçlanmayan kimse kalmadığına göre, yani madem bu ülkede herkes bir ötekinin “vatan haini”, o zaman kimin “ecdat” olmaya hak kazandığını kim tayin edecek?

Öte yandan, bir vatanın bu kadar çok “haini” olabilir mi? Bu ülkede herkes öteki için “hainse”, bu kavramın kendisinde bir sorun yok mu? Herkesi birden “tehcir” etsek huzura kavuşur muyuz?

Yoksa en iyisi siyasi tutumlarına bakmaksızın, bu topraklarda yaşamış herkesi ecdattan sayıp işin içinden sıyrılmak mıdır?

Gelgelelim, eğer hem 1913’ün Harbiye Nazın Nazım Paşa hem Babıâli Baskını’nda onu vurarak öldüren İttihatçı darbeci Yakub Cemil ecdadımızsa... Birincisini devirenler arasında yer alan, İkincisini de daha sonra idam ettiren İttihatçı darbeci önder Enver Paşa da ecdadımızsa... O halde, Enver Paşa’nın da düzenleyicileri arasında yer aldığı “Ermeni Tehciri” sırasında öldürülen Osmanlı Meclis-i Mebusan üyesi yazar Krikor Zohrab’a neden ayrımcılık yapalım? Onu neden “ecdadımız” olarak görmeyelim?

Başa dönecek olursak, Osmanlı Ermenileri ecdadımız sayılır mı sayılmaz mı?

Örneğin 1913’te koskoca imparatorluğun Hariciye nazırlığını yapmış olan Gabriel Noradunkyan’ın Ermeni olması, onun “ecdadımız” kategorisine dahil olmasına engel mi? “Biz” ırkçı mıyız?

Kaldı ki, Dolmabahçe ve Beylerbeyi saraylarım ya da Aynalıkavak Kasn’nı turistlere gezdirip ecdadımızın görkemli tarihiyle övünürken, bunları ve benzeri birçok tarihî eseri, örneğin Valide Sultan ve Nusretiye camilerini ya da Selimiye ve Davutpaşa kışlalarını borçlu olduğumuz Balyan ailesinin mimarlarını sırf Ermeni oldukları için ecdattan saymamak tuhaf olmaz mı?

Kültür geleneklerimizle övünerek klasik Türk musikisine meftun olurken ve örneğin “Gamzedeyim Deva Bulmam” şarkısıyla ya da “Nasıl Nasıl Elden Gittin Ah” kantosuyla mest olurken, bu ve benzeri eserlerin Osmanlı Ermenisi bestecileri Tatyos Efendi’yi (Enserciyan) ya da Serkis Sucuyan’ı ecdattan saymamak olur mu?

Klasik Türk müziğinin birçok eserinin bugünlere kalmasını sağlayan ve adını taşıyan nota sisteminin müridi, besteci Hamparsum Limonciyan’ı ecdadımız olarak görmeyecek miyiz? Sırf Ermeni olduğu için onu ecdattan

saymazsak, hem ona bu nota sistemini sipariş veren Sultan III. Selim'in hem de Beşiktaş Mevlevihanesi'nde hocası olan besteci Hammamîzâde İsmail Dede Efendi' nin kemiklerini sızlatmaz mıyız?

"Türkçenin Grameri" eserinin yazan Reteos Krikor-yan'a, Türk Dil Kurumu'nun ilk genel sekreteri ve Türkçe dilini konu alan onca eserin yazan Agop (Martayan) Dilaçar'a, Türk dilinin ilk etimolojik sözlüğünü yazan Bedros Keresteciyan'a *(ve yeri gelmişken son etimolojik sözlüğün yazan Sevan Nişanyan'a ya da çok sayıda Türkçe sözlüğün yazan Pars Tuğlacı'ya)* hiç mi borcumuz yoktur? "Milli ve resmî" dilimizin gelişimine onca hizmet etmiş bu Ermeni vatandaşlarımızın hiçbirini "ecdat" olarak görmeyecek miyiz?

Bu ülkenin tarihinde harcı olan, kültürünü geliştiren, geleneklerinin oluşmasına katkısı olan insanlan ecdattan saymazsak kendi tarihimizi inkâr etmiş olmaz mıyız?

Örneğin hem ilk Ermeni operası olan *Arsas'ı* hem de ilk Türk opereti olan *Arifin Hilesi'm.* besteleyen, klasik Batı müziği tarzında piyano eserlerinin yanı sıra hem Sultan Abdülhanrit için bir "Hamidiye Marşı," hem Patrik Nerses Varjabedyan için bir cenaze marşı hem de Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre'*si için marş besteleyen, aynca hem Rus Çan II. Nikolay'ın hem de Sultan

Abdülhamit'in taltif ettiği Osmanlı Ermeni'si Dikran Çuhacıyan kimin ecdadı sayılmalıdır?

Aynı soruyu hem Ermeni nizamnamesini hem de ilk Osmanlı anayasasını (Kanuni Esasi) kaleme alanlardan biri olan Kirkor Odyan için de sormak mümkün değil mi?

Ya onun yeğeni, yani Tolstoy'un çevirmeni, *Yoldaş Pançuni* ve *Abdülhamit ve Sherlock Holmes* gibi benzersiz eserlerin yazan, sayısız mizah dergisinin yayıncısı ve ülkenin en önde gelen mizah yazarlarından biri olduğu halde 1915 'te "tehcir" edilen, mucizevi biçimde Der-Zor Çölü'nde sağ kalarak oradan 1922 İstanbul'a dönen ama 1926'da Kahire'de ölen Yervant Odyan?

Devlet geleneğimizin şaka kaldırmadığını biliyoruz ama “1915” diye bir sorunumuz varsa, bu sorun mizahçı Yervant Odyan’da mıdır yoksa onu tehcir eden karanlık zihniyette midir?

Her şey bir tarafa, “Ermeni Tehciri”nde ölen, öldürülen onca çocuğu, kadım, yaşlıyı, siyasetle hiç alakası olmamış olan sıradan masum insanı ne yapacağız? Onlara yapılanın bile hesabını sormayacak mıyız?

“1915”in hesabını sormak neden “ecdadımıza” iftira atmak olsun? Sonuçta, hem 1915’i yapanlar hem de kurbanlar bu ülkenin insanlan değil midir? Başka ülkelerde kendi vatandaşlarını katledenler için, çocukları öldürenler için kullandığımız sıfatlann hiç olmazsa bir kısmını bu insanlarımızı öldürenler ya da ölüme yollayanlar için kullanamayacak mıyız?

“Bizim insanımız katiyen böyle bir şey yapmaz,” diyebilir miyiz gerçekten? 6-7 Eylül Olaylan’nda insanları linç edip evlerini ve dükkânlannı yağmalayanlar, Kahramanmaraş Katliamı’nda evleri basıp çoluk çocuk demeden düşman bellediklerini öldürenler, Sivas’ta insanları otele kıstınp diri diri yakanlar uzaydan mı gelmişti? Son otuz yılda Güneydoğu’da öldürülen Kürt/Türk binlerce sivili de mi uzaylılar öldürdü?

"Müslümanlar böyle şey yapmaz,” desek inandırıcı olur mu? "Kerbela da mı gâvur işi?” diye sormazlar mı o zaman? Bir milyon cana mal olan 1980’lerdeki İran-Irak Savaşı’nda ölenler de öldürenler de aynı dinin mensubu değil miydi? Bugün komşularımızda ya da Afrika’da yaşanan vahşetin aktörleri hangi din adına hareket ettiklerini iddia ediyorlar?

Hangi dinden ya da milletten olursa olsun, cani cani değil midir?

Zaten insanlık tarihi, her dil, din, ırk ya da milletten insanın diğerlerine karşı işlediği korkunç suçlarla, katliamlarla dolu değil midir? Bir tek “biz” mİ sütten çıkmış ak kaşığız? Ecdadımız yüzyıllar boyu onca ülkeyi sevgi sözcükleri ve çiçek dağıtarak mı fethetti? Tarihimize bir de kılıçtan geçirilen o “öteki’lerin gözünden hiç mi bakamayacağız?

Hem, “bizim devletimizi yönetenler tarih boyu hiç suç işlemediler” desek, buna önce kendimiz inanabilecek miyiz? 1936’da “hain” bellediği Kürt vatandaşlanm Der-sim’de acımasızca katledenler, 12 Eylül rejimi sırasında

700.000’i aşkın yurttaşına işkence edenler, son otuz-kırk yılda onca faili meçhul cinayetin azmettiricileri ve kendi Kürt köylüsüne dışkı yedirdiği için Avrupa İnsan Haklan Mahkemesi’nde Türkiye’yi mahkûm ettirenler başka bir devleti mi yönetiyorlardı?

Bu zihniyete sahip devlet yöneticilerinin "hain” bellediği Ermeni vatandaşlanna -hele savaş koşullannda-neler yapmış olabileceğini hayal etmek çok mu zor?

İnsanlarımıza ve özünde insanlığa karşı işlenen “1915” ve benzeri suçların hesabını soranlar mı “ülkemize leke sürüyorlar” yoksa bu suçlan işleyenler mi?

Ülkemiz bu suçlann üstünü örterek, suç işleyenleri savunarak ve daha beteri başlanna gelenden kurbanlann kendisini sorumlu tutarak mı dünyada saygın bir yer edinir, yoksa kimin kime yaptığına bakmaksızın tüm suçların hesabını sorarsa mı?

Kaldı ki, 1915’te talimatlara karşı gelerek Ermeni yurttaşlarını “tehcir” etmeyi reddeden Osmanlı idarecileri ve Ermeni komşularını koruyan sıradan Türkler ve Müslümanlar da ecdadımız değil mi? Asıl “ecdadımız” olarak anılmayı hak edenler, örneğin, *“Ben valiyim, eşkıya değilim"* diyerek tehcire karşı çıkan Ankara valisi Mahzar Bey ya da *“Böyle zulümlere milli mefkûre [ülkü] demek, millet için en büyük iftira ve hakarettir”* diyen Halep ve Konya valisi Mehmet Celal Bey değil midir? *“Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır''* ayetini bilen Müslümanlar, tehcir emrine karşı çıktıkları ya da Ermeni yurttaşlarını sakladıkları için öldürülen Lice Kaymakamı Hüseyin Nesimi Bey ve Malatya Belediye Başkanı Azizoğlu Mustafa Ağa’yı rahmetle anmayacaklar mı?

Ama ya “soykırım”? 1915’te yapılanlara soykırım denebilir mi?

Mesele gerçekten bu mu hâlâ?

Toplu kıyımlar arasında hukuki ya da siyasi olarak gözetilmeye çalışılan ince ayrımların insanlığın ortak vicdanı açısından bir anlamı var mı? Amerikalı yerlilere yapılanların bugüne kadar hiçbir uluslararası mahkeme,

devlet ya da kurum tarafından “soykırım” olarak kabul edilmemiş olması neyi değiştirir? Adı resmen soykırım olarak konmadı diye, koca bir kıtada koca bir ırkı ve koskoca medeniyetleri yok eden canileri tarih affedecek midir?

Hem, eğer dört ayaklı, tüylü, kuyruğu, bıyıkları olan ve “miyav miyav” diyen bir canlıyı tarif ediyorsak, “kediye kedi demek” gerekmez mi?

Devletimizin resmî tarih tezi bile 1915’te yaşananlardan söz ederken, Ermeni vatandaşlarımızın yaşadıkları yerlerden hem de savaşın ortasında ve çoluk çocuk, kadın, ihtiyar demeden zorla göç ettirildiklerini, yüz binlercesinin yolda “istemeyerek de olsa” öldüklerini ya da çeteler tarafından öldürüldüklerini kabul etmiyor mu? “Ermeni tehciri” sonucunda, bu ülkenin asli unsurlarından biri olan Ermeni varlığının neredeyse tamamı ülkemizden fiilen silinmedi mi? Yani kendi resmî tezimizde itiraf edilenler bile insanlarımıza ve sonuçta tüm insanlığa karşı işlenmiş yeterince ağır bir suç değil midir?

“1915”e soykırım demezsek, dedirtmezsek, örneğin “mukatele” gibi müphem, mugalatacı ve muvazenesiz adlar takarsak, hatta Yervant Özuzun’un kara ironisiyle buna “düğün *bayram”* dersek, sorun çözülüyor mu? Yüz yıldır çözülebildi mi?

Kaldı ki, önemli olan “1915”te yaşananlara nasıl bir ad takacağımız mıdır gerçekten?

Adım ne koyarsak koyalım, “1915”te olan bitene ırkçı milliyetçiliğin gözlüklerini çıkararak bakabilirsek, yani Halide Edib’in tabiriyle *“bu fena ve çirkin* şey’le yüzleşmeyi başarabilirsek, göreceklerimizi yüreğimiz kaldıracak mı?

Asıl soru bu değil midir?

Yüz binlerce Ermeni yurttaşımızın ölümüne ve hayatta kalabilenlerin çoğunun da ata topraklarından, yurtlarından göç etmesine neden olan "1915 olayları"nın üzerinden yüz yıl geçti.

Bu Büyük Felaket'in "ad"ı ve kurbanlarının "sayı"sı konusunda kavgaya saplanıp kalmış olmak; dahası "1915"i hâlâ nefret söylemiyle tartışmak aynı toprağı, yurdu paylaşan halklar arasına saplanmış zehirli bir hançerdir. Bu hançeri çıkarmanın, ortak bir vicdanda buluşmanın zamanı gelmiş, geçmektedir.

Üç kuşaktan saygın otuz beş edebiyatçının burnumuzun dibinde veya uzaklarda, belleklerimizde, düşlerimizde; ama bir şekilde hâlâ "içimizde" yaşamayı sürdüren, ülkemizin harcında yer etmiş Ermenileri konu alan metinlerinin buluştuğu *İçimizdeki Ermeni (1915-2015)* başlıklı derlemenin çıkış noktasında, meselenin işte bu insani boyutu vardır.

Ne de olsa edebiyat, insanı kavramak ve anlatmak, bireysel ve toplumsal belleği canlandırıp sağaltmakta en güçlü kozlara sahip "insani" uğraşlardan biri değil midir?

Kapak görseli: Selçuk Demirel

21 TL
KDV DAHİL

canyayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinevi

ISBN 978-975-07-2537-1

